

BANKA VE

EKONOMİK YORUMLAR

AYLIK DERGİ • KASIM 1993 • YIL: 30 • SAYI: 11 • 15.000 TL (KDV DAHİL)

Okurlara Mektup / 3

Ekonomik Göstergeler / 4

FREIBURG OKULU'NUN ÖĞRETİSİ

(Araştırma) / 5

Doç. Dr. Coşkun Can Aktan

Sermaye Piyasası / 31

Doç. Dr. Mehmet Bolak

Kamu Harcamalarının Artışı:

Mako Açıklamaların

Analitik ve Ampirik Değeri / 37

Yrd. Doç. Dr. A. Kemal Çelebi

Borçlanma ve Çevre Üzerine

Düşünceler (Dış Basından) / 47

John D. Shilling

Doç. Dr. Kâmil Tüğen

Ekonomik Göstergeler (Dış) / 55

Kamu Harcamalarının Ekonomik

Büyüme Üzerindeki Etkisi / 57

Metin Meriç

Ayın Ekonomik Olayları / 63

Dr. Yıldırım Kılıç

FREIBURG OKULU'NUN ÖĞRETİSİ:
Ekonomik Düzen Teorisi, Ekonomik
Anayasa Hukuku ve Sosyal
Piyasa Ekonomisi

Denim
by
ordenim®

ORTA ANADOLU
TİCARET ve SANAYİ İŞLETMESİ T.A.Ş.

Yapı Kred. Plaza Büyükdere Cad. C. Blok Kat 11 80620 Levent-İstanbul
Tel: (1) 279 89 79-9 Hat. Telex: 26749 Omsa Tr. Fax: (1) 268 30 70

Fabrika P.K. 31 Kayseri Tel: (35) 362680 Telex 49540 Fax (35) 362685

A.

Tek bir harf bir bankanın başarısını anlatmaya yeter mi? Eğer dünyanın en önemli derecelendirme kuruluşlarından biri size uzun vadeli "A" notu veriyorsa, evet.

Capital Intelligence; Garanti'nin mali yapısını ve performansını inceledi. Uzun vadeli "A" notu verdi.

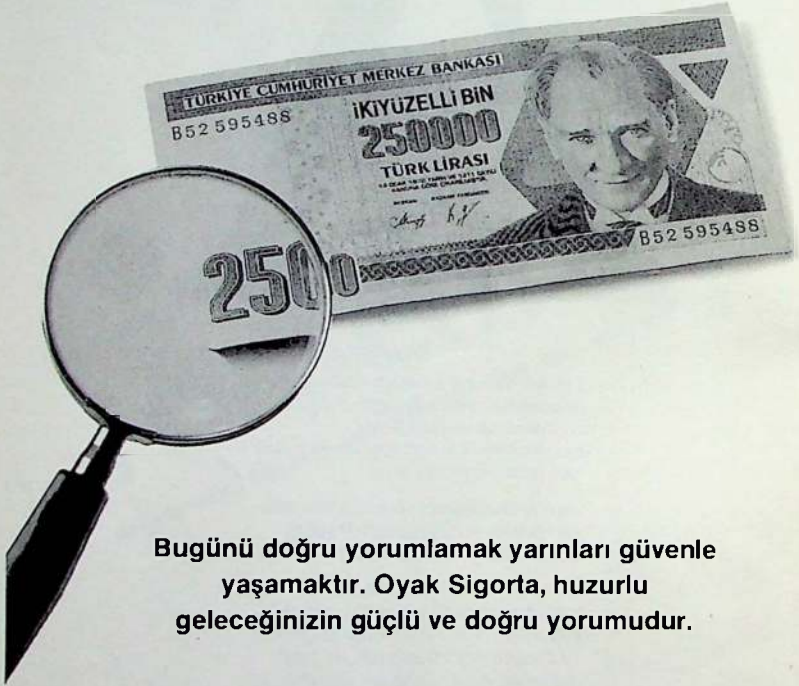
Bu not, Garanti'nin Türk bankacılığındaki yerini göstermekle kalmıyor, Türk ekonomisinin geleceği ve Garanti'nin bu gelecekteki yeri hakkında gurur verici bir durumu belgeliyor.

Bugün kendimizi anlatmak için tek bir harf yeter diyoruz. Yarın bizimle çalıştığınızda, o bir harfe de gerek kalmayacak.

GARANTİ

DOĞRU YORUM... GÜVENLİ YARIN

Bugünü doğru yorumlamak yarınları güvenle yaşamaktır. Oyak Sigorta, huzurlu geleceğinizin güçlü ve doğru yorumudur.

OYAK SİGORTA

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.

Adına İmtiyaz Sahibi
BÜLEND ÇORAPÇI

Yazı İşleri Müdürü
DR. ÖZTİN AKGÜÇ

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Akgüç •
Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Prof. Dr. Güven Alpaz •
Dr. Orhan Altan • Prof. Dr. Osman Fikret Arkun •
Prof. Dr. Mustafa A. Aysan • Prof. Dr. Ömer Faruk
Batirel • Dr. Metin Berk • Prof. Dr. Ünal Bozkurt
• Prof. Dr. Kenan Bulutoglu • Prof. Dr. Nasuhi
Bursal • Ege Cansen • Haluk Ceyhan • Mehmet
Gün Çalka • Şinasi Çelikkol • Özer U. Çiller •
Bülend Çorapçı • Ahmet Demirel • Zeki Döşlüoğlu
• Necdet Durakbaşı • A. Aydın Dündar • Kaya
Erdem • Tarhan Erdem • Oktay Ersoy • Prof.
Dr. Cumhur Ferman • Prof. Dr. Atilla Görenli •
Prof. Dr. Emre Gönenay • Doç. Dr. Seyfettin Gür-
sel • Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu • Erhan Işıl
• Prof. Dr. Haluk A. Kabaalioglu • Prof. Dr. Müh. Kemal
Kafalı • Adnan Başer Kafaoglu • Y. Doç. Dr.
Ahmet S. Kalın • A. Nazif Keyman • Prof. Dr. Yıldı-
rırım Kılıç • Prof. Dr. Tamer Koçel • Kemal Kur-
daş • Prof. Dr. Kemal Kurtuluş • Prof. Dr. Erol
Manisalı • Prof. Dr. Orhan Morgil • Prof. Dr. Er-
doğan Moroğlu • Ziya Nebioğlu • Ergin Neng •
Rahmi Önen • Prof. Dr. İsmail Özasan • M. Celal-
lettin Özgen • Ertan Özgür • Tuncay Özilhan • Se-
lâhattin Özmen • Prof. Dr. Ergun Özsunay • Doç.
Dr. Meriç Paya • Prof. Dr. Reha Poroy • Prof. Dr.
Dündar Sağlam • Halit Soydan • Prof. Dr. Mehmet
Şükrü Tekbaş • Osman N. Torun • Fikret M. Tun-
cer • Nezih Tunçsiper • Prof. Dr. Gül G. Turan •
Doç. Dr. Şeref Türen • Doç. Dr. T. Güngör Uras •
İbrahim Ülkem • Dr. Cüneyt Ülsever • A. Doğan
Yalın • M. Tanık Yaşa • Doç. Dr. Göksel Yücel
• Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Ynzi Kurulu

DR. ÖZTİN AKGÜÇ
DOÇ. DR. SEYFETTİN GÜRSEL
DOÇ. DR. MERİH PAYA
PROF. DR. DÜNDAR SAĞLAM
DOÇ. DR. T. GÜNGÖR URAS

Basım-Yayın Danışmanı
M. TARIK YAŞA

OKURLARA MEKTUP

Sevgili Okurlarımız,

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ü 55 yıl önce bir «10 Kasım» günü yitirdik. Manevi huzurunda saygı ile eğilirken, O'nu bu yıl da şükran ve minnetle anıyor, bağlılığımızı belirtiyoruz. Kurtuluş Savaşımızın muzaffer «kumandanı» Gazi Mustafa Kemal şöyle diyor: «Kılıç ve sapan; bu iki fatihten birincisi, ikincisine daima mağlup oldu.» Laik Türkiye Cumhuriyeti'nin «kurucu»-su Mustafa Kemal şöyle diyor: «Evet, milletimizin siyasi, içtimai hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır.» «Başöğretmen», Kemal Atatürk şöyle diyor: «Bir millet savaş meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferlerin yaşayacak neticeler vermesi ancak ırfan ordusu ile kaimdir.» Meydana getirdiği eserlerde ve içinde yürütenlerin gönlünde manen yaşadığını biliyoruz; yine de her «10 Kasım'da eski ve yeni kuşaklar olarak O'nusuz kalmanın üzüntüsünü duyuyoruz. Bu durumda da büyük «önder» ATATÜRK bizi teselli ediyor ve yolunuzu aydınlatmayı sürdürüyor: «Beni görmek, mutlaka yüzümü görmek demek değildir. Benim fikirlerimi, benim duygularımı anlıyorsanız ve hissediyorsanız, bu kâfidir.»

Bu sayıda ayrıntılı bir araştırma sunulduğundan, «Ekonomik Yorumlar» bölümü yer almamaktadır. «Freiburg Okulu'nun Öğretisi: Ekonomik Düzen Teorisi, Ekonomik Anayasa Hukuku ve Sosyal Piyasa Ekonomisi» başlıklı bu araştırmanın amacı, metinde şöyle açıklanmaktadır: «Liberal doktrine önemli katkılar sağlamış olan Freiburg Okulu'na mensup ORDO liberallerinin düşüncelerinin ve geliştirdikleri teorilerin ülkemizde tanıtılmasına katkıda bulunmak.» Yazarına göre: iyi bir toplumsal düzenin temel ilke, kural ve kurumlarının oluşturulması için Freiburg Okulu'nun öğretilerinin bilinmesi önem taşımaktadır. Araştırmada «Ekonomik Düzen Teorisi» ana hatlarıyla özetlenmekte, ekonomi bilimine katkıları belirtilmekte; buna bağlı olarak geliştirilen «Sosyal Piyasa Ekonomisi» bilimsel temelleri ve ilkeleri itibarıyla değerlendirilerek eleştirilmekte; ayrıca, «Ekonomik Anayasa Hukuku» yaklaşımı üzerinde durulmaktadır. Dergi'de yer alan diğer yazıların da, her zaman olduğu gibi ilginizi çekeceğini ümit ediyor, onları da okumanızı salık veriyoruz.

Saygılarımızla,

Ekonomik Göstergeler (İç)

Kasım/1993

	1991	1992	1993		
			Mayıs	Haziran	Temmuz
T. C. MERKEZ BANKASI					
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)	6626.0	7564.0	8448.0	8274.0	8520.0
Banknot Miktarı (milyar TL)	21288.5	36838.1	56207.8	48789.9	53717.8
T.C. Merkez Bankası Kredileri (milyar TL)	22976.1	51528.3	72161.2	71434.4	66867.3
Hazineye Kısa Vadeli Avans (milyar TL)	13605.4	30983.1	46605.6	45258.6	36164.4
BANKALAR (milyar TL)					
Toplam Mevduat	114526.6	192987.5	236854.0	231267.6	244186.3
Ticari Kuruluşlar Mevduatı	21615.3	36247.5	35531.5	36943.1	37891.0
Tasarruf Mevduatı	57307.2	90906.0	105122.3	106606.6	109368.9
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	7293.6	12173.6	13969.4	14325.3	14910.3
Vadeli Tasarruf Mevduatı	50013.6	78732.4	91152.9	92281.3	94458.6
Mevduat Sertifikası	3389.7	3708.7	3213.1	3100.7	3059.9
Resmî Kuruluş Mevduatı	3151.3	6612.9	11622.1	9089.8	14081.1
Bankalar Mevduatı	8281.6	20433.0	42546.3	35090.2	41639.8
Diğer Kuruluşlar Mevduatı	20781.6	35079.4	38818.7	40437.3	38145.6
Döviz Tevdiatı	54083.5	112501.5	134947.5	142351.6	151533.8
Toplam Krediler	130749.0	231532.1	297824.2	320328.1	333309.6
Tanım	18116.1	39221.8	43217.8	44074.6	44117.0
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	13579.7	22692.4	27353.5	30050.8	31052.6
Mesleki (Küçük Esnaf ve Sanatkâr)	3470.0	5354.0	6115.6	6334.6	6791.7
Gayrimenkul	8524.84	16515.5	23017.9	25811.3	26620.2
Denizcilik	120.67	66.6	57.7	59.5	29.1
Turizm	1928.64	2431.5	2500.9	2602.2	2605.6
Diğer İhtisas Kredileri	269.97	186.1	300.1	304.1	253.8
Ticari, Sınai, Sair	84739.46	145064.1	195261.5	211091.0	221839.6
PARA ARZI (milyar TL)	43395.06	81493.0	94200.0	90424.0	97981.0
FİYATLAR (DİE Toptan Eşya 1981 = 100, Tüketici Fiyatları 1987 = 100)					
Toplam Eşya Fiyatları İndeksi (Genel)	805.0	1299.3	1588.0	1625.2	1702.3
Tanım (Genel)	795.0	1186.6	1595.5	1532.3	1657.8
İmalat Sanayii (Genel)	807.8	1320.0	1558.5	1625.5	1685.9
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	957.0	1588.3	1991.4	2027.9	2126.9
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	934.2	1525.0	1840.8	1888.5	1982.7
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)					
Dışalım (CIF)	21038.3	22871.5	11313.4	13696.2	16159.6
Dışsalım (FOB)	13597.9	14715.4	6269.1	7150.8	8333.5
İşçi Dövizleri	2819.0	3008.0	1116.0	1367.0	1691.0

Notlar: (1) TCMB alını ve döviz mevcuduna, alını stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışları dahildir. (2) TCMB kredilerine, borç tahkimleri (konsolide edilen krediler) dahil değildir. (3) Para arzı (M₁) dar tanımlıdır. (4) Toplam eşya fiyatları, 1991 Ocak ayından itibaren «1987=100» olarak verilmektedir.

Araştırma

Doç. Dr. COŞKUN CAN AKTAN

Freiburg Okulu'nun Öğretisi: Ekonomik Düzen Teorisi, Ekonomik Anayasa Hukuku ve Sosyal Piyasa Ekonomisi

I — GİRİŞ

BU araştırmada Almanya'da Freiburg Albert Ludwig Üniversitesi'nde 1930'lu ve 1940'lı yıllarda görev yapan bir grup iktisatçı ve hukukçunun geliştirdiği Ekonomik Düzen Teorisi ve Ekonomik Anayasa Hukuku incelenmektedir. Alman 'Neo-liberalizmi ya da ORDO liberalizminin teorik temellerini oluşturan Ekonomik Düzen Teorisi (Ordnungstheorie) bu araştırmada ana hatlarıyla özetlenmiş, bilimsel açıdan ekonomi bilimine katkıları değerlendirilmiş ve bir eleştirisi yapılmıştır.

Almanya'da daha sonraları 1940'lı yılların sonlarına doğru Ekonomik Düzen Teorisi'nden hareketle A. Mülller-Armack'ın öncülüğünde Sosyal Piyasa Ekonomisi adı verilen bir ekonomik düzen tipi ya da programı geli-

tilirilmişir. Bu çalışma içerisinde Sosyal Piyasa Ekonomisi de yine bilimsel temelleri ve ilkeleri itibarıyla değerlendirilmiş ve eleştirisi yapılmıştır.

Bu araştırmanın amacı liberal doktrine önemli katkılar sağlamış olan Freiburg Okulu'na mensup ORDO liberallerinin düşüncelerinin ve geliştirdikleri teorilerin ülkemizde tanıtılmasına katkıda bulunmaktadır. İyi bir toplumsal düzenin temel ilke, kural ve kurumlarının oluşturulması için Freiburg Okulu'nun öğretilerinin bilinmesi önem taşımaktadır.

II. FREIBURG OKULU VE ORDO LIBERALİZMİ

A. Freiburg Okulu'nun Doğuşu

Freiburg Okulu 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Alman İktisatçı Walter Eucken

ve hukukçu Franz Böhm'ün öncülük ettiği bilimsel çalışmalar ile ortaya çıkan çağdaş iktisadi ve sosyal düşüncelerden birisidir. Eucken ve Böhm Almanya'da Freiburg Üniversitesi'nde ekonomik ve sosyal düzen üzerine çalışmalar yaptılar. Eucken ve Böhm'ün üniversitedeki çalışmalarına daha sonra Grossmann Doerth adındaki bir iktisatçı da katıldı. Bu üç araştırmacı 1936 yılında «Ordnung der Wirtschaft» (Ekonominin Düzeni) adıyla bir dergi çıkarmaya başladılar. Bu derginin ilk sayısında «Görevimiz» başlığı altında kaleme aldıkları yazılarında Tarihçi Okulu (1) [*] eleştirerek amaçlarının politik ve ekonomik düzenin temel kural ve kurumlarını içerecek bir «Ekonomik Anayasa» oluşturmak olduğunu belirttiler.

Eucken ve Böhm daha sonra 1948 yılında ORDO başlığı altında yeni yıllık bir dergi yayınlamaya başladılar. Bu dergi zaman içerisinde Freiburg Okulu'nun temel yayın organı olarak yer edinmeye başladı.

Freiburg Okulu'nun öğretisi olan Ekonomik Düzen Teorisi'ni incelemeye önce Eucken ve Böhm'ün kısa akademik biyografilerini özetlemek yararlı olacaktır (Grossekettler, 1989; 39-42).

Walter Eucken (1891-1950), Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Rudolf Eucken'in oğludur. 1914 yılında Bonn Üniversitesi'nden Ekonomi Doktorası aldı. I. Dünya Savaşı sonrasında Berlin Üniversitesi'nde Habilitasyonu tamamladı (1921). 1925 yılında Tübingen Üniversitesi'nde Ekonomi Profesörlüğü'ne atandı. 1927 yılında Freiburg

Üniversitesi'ne geçti ve ölümüne değin bu üniversite'de görev yaptı. Eucken Almanya'da liberalizmin ve piyasa ekonomisinin en güçlü savunucularından birisi oldu. Çağımızın en büyük liberal filozoflarından biri olarak kabul edilen Friedrich August von Hayek'in liberal enternasyonal davetini kabul etti ve 1947 yılında İsviçre'nin Mont Pelerin kasabasında yapılan toplantıya katıldı.

Eucken'in ilk önemli makalesi 1932 yılında «Staatliche Strukturwandlungen und die Krise des Kapitalismus» (Devletin Yapısal Değişimi ve Kapitalizmin Krizi) başlığı altında yayımlandı. Ekonominin Temelleri (The Grundlagen der National Ökonomie) ve 1952 yılında «Grundsätze der Wirtschaftspolitik» (İktisat Politikasının Temelleri) adlı eseri yayınlandı. Eucken'in çalışmalarında temel amacı, anayasal sosyo-politik-ekonomik düzenin teorik çerçevesini araştırmak ve bu düzenin ekonomi politikasını oluşturmaktır. Freiburg Okulu'nun terminolojisi ile ifade edecek olursak Eucken'in amacı ekonomik ve sosyal düzen teorisini (Ordnungstheorie) ve politikasını (Ordnungspolitik) incelemektir. Eucken çalışmalarında, ekonomik düzenin temel ilke, kural ve kurumlarının bir «Ekonomik Anayasa» (Economic Constitution) içerisinde yer alabileceğini savundu.

Franz Böhm (1895-1977)'ün kısa akademik biyografisi ise şu şekildedir. Böhm 1922-1924 yılları arasında Freiburg Üniversitesi'nde hukuk tahsili

[*] Dipnotlar yazının sonunda yer almaktadır.

gördü. 1925 – 1931 yılları arasında Berlin'de Kartel Kurumu'nda görev yaptı. 1932 yılında Freiburg Üniversitesi'nde doktora eğitimini tamamladı. 1933 yılında Habilitasyonu tamamlayan Böhm 1937 yılına kadar yine aynı üniversitede «Privatdozent» (kadrosuz öğretim üyesi) olarak görev yaptı. Bir süre Jena Üniversitesi'nde Hukuk Profesörü olarak çalıştı. II. Dünya Savaşı sonrasında tekrar Freiburg Üniversitesi'nde görev yaptı. Almanya'da anti-kartel konusundaki yasal düzenlemelerin yapılmasında Böhm önemli katkılarda bulundu.

Böhm'ün 1933 yılındaki Habilitasyon tezi «Wettbewerb und Monopolkampf» (Rekabet ve Monopol Savaşı) Freiburg Okulu'nun temel felsefesini yansıtan ilk çalışmalardan biri olarak kabul edilir. Böhm önce 1928 yılında yazdığı Özel Sektörün Gücü Sorunu (The Problem of Private Power) adlı eserinde özel sektörde monopolcü eğilimlerin tehlikelerine işaret ederek özgür toplumun ve piyasa ekonomisinin temelini rekabet olduğunu belirtmiştir. Böhm'e göre, rekabetin temel fonksiyonu, müteşebbisin kâr peşinde koşmasını tüketici çıkarlarına hizmet edecek bir yapıya dönüştürmesidir. Böhm'ün adı geçen kitabındaki şu sözleri onun temel düşüncesini yansıtmaktadır: «Tarih içerisinde gücü sınırlayan en harikulade ve önemli araç rekabettir» (Der Wettbewerb ist das groBartigste und genialste Entmachtungsinstrument der Geschichte) (Vanberg'den naklen, 1988: 398).

Freiburg Okulu'nun kurucusu olarak kabul edilen Eucken ve Böhm'ün

çalışmaları ileriki yıllarda başka bilim adamları tarafından geliştirildi. Freiburg Okulu'nun diğer temsilcileri arasında şu isimleri belirtebiliriz: K.P. Hensel, R. Johns, K.F. Maier, F.W. Meyer, F.A. Lutz ve B. Pfister. Freiburg Okulu'nun Almanya dışındaki temsilcileri arasında ise H. Gestrick, A. Rüstow, L. Miksch, H. von Stackelberg ve O. Veit'i belirtmek gerekir. Franz Böhm, bir eserinde okulun öğretisi ile yakından ilgili olan diğer yabancı tanınmış bilim adamlarını ise şu şekilde sıralamaktadır: C. Antoni, L. Einaudi, A. Hahn, F.A. von Hayek, F.H. Knight, L. von Mises ve W. Röpke (Grossekettler, 1989; 42).

B. Freiburg Okulu'nun Temel Düşünceleri

Freiburg Okulu'nun temel öğretisi Ekonomik Düzen Teorisi ve Politikası'dır. Bu konudaki açıklamalardan önce bu okulun savunduğu bazı temel düşünceleri özetlemekte yarar vardır:

- Freiburg Okulu mensuplarına göre toplumda bir düzene mutlak ihtiyaç vardır. Toplumsal düzenin ya da sosyal düzenin bir yönünü «Ekonomik Düzen» oluşturur.

- Freiburg Okulu mensuplarına göre ekonomik düzen bütünüyle kendiliğinden oluşmaz; düzenin mutlaka kural ve kurumlara dayalı olması gerekir. Freiburg Okulu, ekonomik düzenin temel ilke, kural ve kurumlarının bizzat insanlar tarafından oluşturulabileceğini kabul eder. Bu açıdan Freiburg Okulu, Fizyokratların «Doğal Düzen» düşüncesini reddeder. Freiburg

Okulu, anti-rasyonalizm ya da evrimci rasyonalizm düşüncesi yerine «Yapıcı» ya da «Kurucu Rasyonalizm» düşüncesini savunur.

● Freiburg Okulu, klasik iktisat okulu mensuplarının «sınırlı devlet» anlayışı yerine «aktif-yapıcı-fonksiyonel devlet» anlayışını savunmaktadır. Freiburg Okulu mensuplarına göre Aktif Devlet anlayışı, aşırı müdahaleci devlet demek değildir. Onlara göre Aktif Devlet sosyo-ekonomik-politik düzenin kural ve kurumlarını oluşturan bir devlet anlayışıdır.

● Freiburg Okulu'nun liberalizm anlayışı literatürde «ORDO Liberalizmi» olarak bilinir. «ORDO» latince «doğal düzen» anlamına gelmektedir. Bunun karşılığı Latince kelime ise «Ordinatio»dur. «Ordinatio» devlet tarafından oluşturulmuş bir düzendir. Bu bakımdan Alman literatüründe buna «Ordre Positif» de denilir. ORDO halen Freiburg Okulu'nun yıllık yayın organı olarak faaliyetini sürdürmektedir.

● Freiburg Okulu'nun kurucuları ve savunucularına (ORDO liberallerine) göre piyasada mevcut rekabet (Leistungs-Wettbewerb) yetersizdir. Devletin rekabeti teşvik edecek ve koruyacak; aksak ve haksız rekabeti ise engelleyecek ve cezalandıracak kurallar koyması gereklidir. Walter Eucken'in 1942 yılında yazdığı bir makalenin başlığı şu şekildedir: «Ekonomik Anayasanın Temel İlkesi Olarak Rekabet» (Wettbewerb als Grundprinzip der Wirtschaftsverfassung). Anlaşıldığı üzere Eucken ekonomik düzenin en önemli ilkesi olarak rekabet kurumunu görmektedir.

● Freiburg Okulu mensuplarının eserlerinde sıkça kullanılan ve üzerinde durulan temel kavramlar şunlardır: «Ordnungsrahmen»; bu kavram ile yasal-kurumsal düzenin genel çerçevesi ifade edilmektedir. Bu kavram yerine zaman zaman «Ekonomik Anayasa» kavramı kullanılmaktadır. Bir başka kavram «Ordnungstheorie»dir. Türkçe'ye «Ekonomik Düzen Teorisi» olarak çevirebileceğimiz bu paradigma, ekonomik düzenin gereğini ve teorik temellerini inceler. «Ordnungspolitik» (Ekonomik Düzen Politikası) kavramı ise ekonomik düzen konusunda temel iktisat politikası önerilerini araştırır.

C. Freiburg Okulu ve Ekonomik Düzen Teorisi

Freiburg Okulu mensuplarının (ORDO liberallerinin) temel amacı insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak bir ekonomik ve sosyal düzenin temel ilke, kural ve kurumlarını oluşturmaktır. Freiburg Okulu mensupları Ekonomik Düzen Teorisi içerisinde öncelikle sosyal düzenin oluşumu ve ekonomik düzene niçin ihtiyaç duyulduğu konusunu incelemektedirler.

1. Sosyal Düzenlerin Oluşumu

Toplumsal yapı ve kurumların işleyişi bir «düzen» içerisinde gerçekleşir. Bu düzeni «Sosyal Düzen» olarak adlandırmak mümkündür. Sosyal düzenlerin oluşumu incelendiğinde başlıca üç tür sosyal düzenden söz edilebilir: «Doğal Düzen», «Kendiliğinden Olu-

şan Düzen» ve Yapay (Oluşturulmuş) Düzen».

Bu üç düzeni «Tablo 1» yardımıyla açıklayalım. «Doğal Düzen», insan tasarımı ve planı olmaksızın kendiliğinden oluşmuş bir düzendir. Bu sosyal düzenin ortaya çıkmasında insanların eylem ve davranışlarının hiçbir etkisi yoktur. Örneğin, Güneş Sistemi'nin oluşmasında insanların hiçbir tasarımı ya da planı söz konusu olmadığı gibi, eylem ve davranışları da Güneş Sistemi'nin oluşmasında etkili olmamıştır. «Doğal Düzen», bu anlamda insanüstü tanrısal bir düzen olma özelliğine sahiptir.

«Yapay Düzen», insanoğlunun ta-

sarımı ve planı, eylem ve davranışları sonucunda oluşmuş bir düzendir. Daha doğrusu «oluşmuş» değil «oluşturulmuş» (organized) veya «yapılmış» (made) bir düzendir. Teknik buluşlar, insan emeği ile yapılan binalar, araçlar, gereçler ve saire bu konuda örnek verilebilir. Yapay düzene, «Organizasyon düzeni» adı da verilmektedir.

«Kendiliğinden Oluşan Düzen» ise insan tasarımı ve planı sonucu olmaksızın, ancak zamanla insan eylem ve davranışının bir sonucu olarak kendiliğinden ortaya çıkan bir düzendir. Dil, yazı, para, ahlak ve kültür gibi kurumlar kendiliğinden oluşan düzenlere örnek teşkil etmektedir.

TABLO 1

Sosyal Düzenlerin Oluşumu ve Türleri

	İnsan eylem ve davranışının bir sonucu olmaksızın oluşan düzenler.	İnsan eylem ve davranışı sonucu oluşan düzenler.
İnsan tasarımının (planının) sonucu ortaya çıkan düzenler.	(1) Yok (!?)	(3) YAPAY DÜZEN: (Oluşturulmuş Düzen = Kurucu Düzen) (Teknolojik buluşlar, binalar, görsel sanatlar ve saire).
İnsan tasarımı (planı) olmadan ortaya çıkan düzenler.	(2) DOĞAL DÜZEN: Güneş Sistemi, kristaller, organizmalar.	(4) KENDİLİĞİNDEN OLUŞAN DÜZEN: (Spontan Düzen = Evrimsel Düzen) (Dil, yazı, para, ahlak, kültür vs.)

Kaynak: F. Malik, Die Managementlehre im Lichte der Modernen Evolutionstheorie, Die Untermeh-
mung, 33, 1979, s. 307 (M. Yaşar Tınar, 1990'dan naklen, s. 80).

Freiburg Okulu mensuplarına göre sosyal düzen bütünüyle kendiliğinden oluşan, gelişen ve ahenk içinde işleyen bir düzen değildir.

Bu yönüyle Freiburg Okulu mensupları Fizyokratların «Doğal Düzen» düşüncesine ve «bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler» sloganına karşıdır. Onlara göre, sosyal düzenin tüm alanlarında düzenin varlığından söz etmek mürakün değildir. Sosyal düzenin bir alt alanını oluşturan ekonomik düzenin de bütünüyle kendiliğinden oluştuğunu ve ahenk içinde işlediğini söylemek imkânı yoktur. Örneğin, piyasa ve mübadele kendiliğinden oluşmuş düzenlerdir. Ancak, piyasa kendi doğal işleyişine bırakıldığında bazı olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, piyasada rekabeti engelleyecek bazı oluşumlar neticesinde ekonomik düzen ve ahenk bozulmaktadır. Özetle, Freiburg Okulu mensuplarına göre ekonomik düzenin kendi doğal işleyişine bırakılması söz konusu olamaz. Bu düzenin temel ilke, kural ve kurumlarının devlet tarafından oluşturulması, kurumsallaştırılması ve düzenlenmesi gereklidir.

2. Ekonomik Düzen ve Gerekliliği

Ekonomik düzen nedir? Ekonomide niçin bir düzene gerek vardır? Ekonomik düzenin temel yapısını oluşturan piyasa kendiliğinden ahenk içerisinde işleyemez mi? Ekonomide bir düzen oluşturulmasının yararları nelerdir? Freiburg Okulu'nun Ekonomik Düzen Teorisi'nde bu soruların analizi önemli bir yer tutmaktadır.

«Ekonomik Düzen», ekonomik birimlerin karar alanları ve faaliyetlerinin uzun dönemde yerleşmiş çerçevesel koşullarını belirleyen kural, norm ve kurumlar bütünüdür ifade etmektedir (Thieme, 1991; 22). «Ekonomik Düzen Teorisi» ise ekonomik düzenin gerekliliğini, işleyiş biçimini ve ekonomik düzenin temel ilke, kural ve kurumlarını teorik düzeyde inceler. En geniş anlamıyla Ekonomik Düzen Teorisi, ekonomik süreç içerisindeki insan davranışlarının temelini oluşturan kural ve kurumların işleyiş biçimini araştırır (Clapham, 1991; 48).

Bu açıklamalardan sonra ekonomide niçin bir düzene ihtiyaç bulunduğunu açıklayalım: Ekonomi, kıt kaynaklarla sınırsız insan ihtiyaçları arasında bir denge kurmaya çalışan bilim dalıdır. Ekonomide kaynakların kıtlığı ve insanların ihtiyaçlarının sınırsız olması ekonomideki dengesizliklerin ve sorunların temelini oluşturur. İnsanlar, işbölümü ve uzmanlaşma sayesinde kıt kaynakları etkin bir şekilde kullanma imkânına sahiptirler. Ancak, kaynakların etkin kullanılması için ekonomide «koordinasyon», yani bir «düzen»e gerek vardır. Son derece kompleks bir yapıya sahip olan piyasada işbölümü ve uzmanlaşmadan yararlanabilmek, ekonomide kaynakların etkin dağılımını ve kullanımını sağlamak, üretim ve talep arasındaki dengesizlikleri ortadan kaldırmak, üretimin paylaşımındaki adaletsizlikleri mümkün olduğu ölçüde azaltmak gibi sorunların üstesinden gelebilmek için, ekonomik faaliyetlerin koordinasyonu ve düzenlenmesi gereklidir.

Piyasada hangi malların, nerede,

ne zaman, nasıl, hangi araçlarla, kim tarafından ve kim için üretileceği gibi sorunlar ekonomide bir koordinasyon düzenine ihtiyaç gösterir. Piyasada ekonomik birimlerin ekonomik faaliyetlerinin karmakarışık olmaması, bir sistem ve düzen içerisinde yürütülmesi için ekonomik birimlerin uyması gerekli bazı kural, norm ve kurumlara ihtiyaç vardır. Bu kural, norm ve kurumlar bütünü modern toplumlarla genellikle yasalarla belirlenmektedir. Bu yasal düzenlemeler dışında ekonomik birimlerin faaliyetlerini ve davranışlarını düzenleyen bazı gelenekler, örf ve âdetler de bulunmaktadır.

3. Ekonomik Düzeni Oluşturan Unsurların Morfolojik Yapısı ve Ekonomik Düzen Türleri

Ekonomik Düzen Teorisi'nde, ekonomik düzeni oluşturan çeşitli unsurların analizi yapılmaktadır. Ekonomik düzenleme biçimi olarak çeşitli unsurlar «Şekil 1» de yer almıştır. Ekonomik düzenlerde başlıca beş ayrı düzenleme biçimi söz konusudur. Bunlar; planlama ve yönlendirme biçimi, mülkiyet biçimi, piyasa ve fiyat oluşum biçimi, bireysel ekonomik birimlerin organizasyon biçimi, maliye, dış ticaret ve para düzenini oluşturma biçimidir. Bu saydığımız düzenleme biçimlerine göre farklı düzenleme türleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin; planlama ve yönlendirme unsuru, ya merkezi olarak ya da merkezi olmayan şekilde düzenlenebilmektedir. Bir başka örnek, mülkiyet unsurudur. Mülkiyet, özel mülkiyet veya kamu mülkiyeti şeklinde düzenlenebilmektedir.

Ekonomik düzeni oluşturan unsurlar esasen ekonomik sistem ve ekonomik düzen türlerini ortaya çıkarmaktadır. Walter Eucken, planlama ve yönlendirme biçimi ve mülkiyet biçimini esas alarak iki farklı ekonomik düzen türünden söz etmektedir:

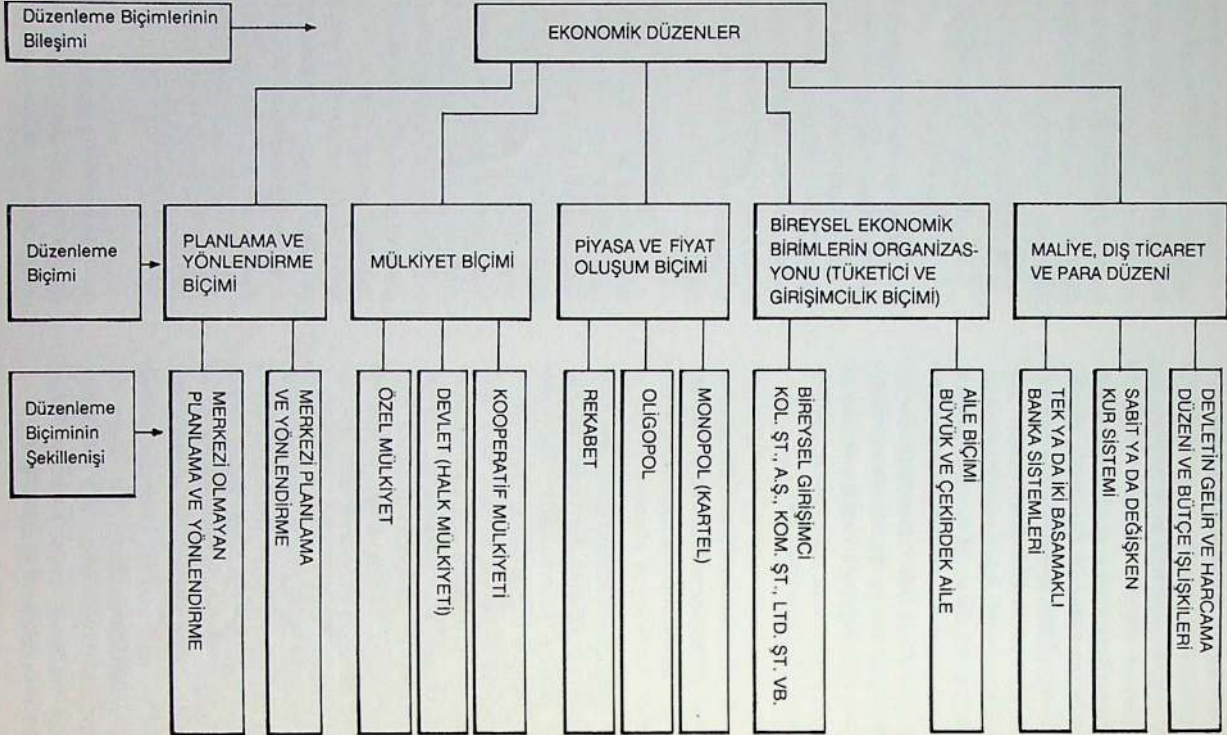
- «Kapitalist» piyasa ekonomisi.
- «Sosyalist» kumanda ya da komuta ekonomisi.

Piyasa ekonomisinde, merkezi olmayan «Planlama» ve «Yönlendirme» sözkonusudur. Yine piyasa ekonomisinde özel mülkiyete izin verilmiştir. Komuta ekonomisinde ise tüm üretim faktörleri devlet elindedir ve merkezi bir planlama ve yönlendirme sözkonusudur.

Eucken'in yukarıda yaptığı ikili sınıflama literatürde «Düalist Düzen Teorisi» olarak adlandırılmıştır. Ancak, hemen belirtelim ki, Eucken'in yaptığı bu ikili sınıflama düşünsel ve teorik düzeydedir. Uygulamada pür anlamda hiçbir zaman piyasa ekonomisi ve komuta ekonomisi sözkonusu olmamıştır. Kapitalist piyasa ekonomileri, uygulamada devletin düzenleyici ve müdahaleci rolüyle birlikte «Yönlendirilmiş Piyasa Ekonomileri»; merkezden yönetimli ve emredici planlara dayalı sosyalist komuta ekonomileri ise piyasa ekonomisinin bazı kurumlarını bünyesine alarak «Reforme Edilmiş Merkezden Yönetimli Ekonomiler» olarak uygulanmışlardır (Erkan, 1984; 70-73).

Yönlendirilmiş piyasa ekonomisinde, merkezi olmayan planlama sözkonusu olmakla birlikte, devletin ekono-

ŞEKİL 1: Ekonomik Düzeni Oluşturan Unsurlar

mide bazı müdahaleleri ve düzenlemeleri olmaktadır. Ancak, devletin piyasa ekonomisine yaptığı müdahaleler piyasanın işleyişini bozacak türden değildir.

Reforme edilmiş merkezden yönetimli ekonomilerde ise prensip olarak üretim faktörleri devletin elindedir ve merkezi planlama ve yönlendirme sözkonusudur. Bununla birlikte bazı alanlarda ekonomik birimlere sınırlı mülkiyet edinme serbestisi tanınmıştır. Başka bir ifadeyle bu tür ekonomiler reforme edilerek bazı piyasa ekonomisinin kurumlarını bünyesine almıştır.

4. Ekonomik Düzen Olarak Piyasa Ekonomisinin Kurumlaştırıcı ve Düzenleyici İlkeleri

Walter Eucken ekonomik düzen teorisi alanındaki çalışmalarında piyasa ekonomisinin «kurumlaştırıcı ve düzenleyici» ilkelerini ortaya koymaya çalışmıştır. Eucken'e göre piyasa ekonomisinin «oluşması ve kurumsallaşması» için başlıca yedi ilke gereklidir. Bu ilkeleri kısaca inceleyelim (Thieme, 1991; 39 vd):

a) **Tam Rekabet:** Mal ve hizmet piyasalarında fonksiyonel işlerliğe sahip bir fiyat ve rekabet sistemi var olmalıdır. Piyasaların arz ve talep cephelelerinde, ne satıcı ve ne de alıcıların piyasa fiyatını kendi lehlerine etkileyemeyeceği koşullarını içeren bir ortam yaratılmalıdır.

b) **Parasal İstikrar:** Fiyatlar genel seviyesinin istikrarı için parasal istikrar gereklidir. Ekonominin ihtiyaç duyduğu para arzı, kısa dönemli amaçla-

ra bağlanarak değil, mümkün olabildiğince bunlardan bağımsız ve otomatik olarak belirlenmelidir.

c) **Piyasaya Giriş-Çıkış Serbestisi:** Piyasa ekonomisi düzeninde piyasalara giriş ve çıkışın serbest olması ve garanti edilmesi önem taşımaktadır. Devletin piyasaya girişi engelleyecek uygulamalarına (örneğin; ithal yasağı, piyasalara girişin sınırlandırılması ve saire) ve özel kesimin kartel, tröst gibi oluşumlarına izin verilmemelidir.

d) **Özel Mülkiyet:** Eucken'e göre serbest piyasa düzeninde, tüketim malları ve fakat özellikle üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet hakkı güvence altına alınmalıdır. Bir başka ifadeyle, Eucken'in piyasa ekonomisi düzeninde, merkezi olmayan planlama ve yönlendirme görevi ekonomik birimlere bırakılmıştır. Dolayısıyla kıt üretim faktörleri üzerindeki kullanım hakkı da ademi merkezizetçi olarak bireylere bırakılmıştır.

e) **Ekonomik Birimlerin Faaliyetlerinden Kendilerinin Sorumlu Olması:** Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet, mülkiyet sahibinin tam sorumluluğu ilkesini birlikte içerir. Özel mülkiyet sahibinin aldığı yanlış kararların sonuçlarını diğer birimler üzerine yansıtması önlenmelidir.

f) **Sözleşme Özgürlüğü:** Piyasa ekonomisinin oluşturulabilmesi ve kurumsallaştırılması için diğer bir ilke sözleşme özgürlüğüdür. Piyasa ekonomisinde ekonomik birimlerin bireysel kararları sözleşmelerle yapılır ve bu sözleşmeler devlet güvencesi altında olmalıdır.

g) **Ekonomi Politikalarında İstikrar ve Öngörülebilirlik:** Ekonomi politikalarında kararların istikrarlı olması, sık sık değiştirilmemesi ve öngörülebilirliği önem arz etmektedir.

Eucken yukarıda belirtilen ilkeler dışında bir de piyasa ekonomisinin «düzenleyici» ilkelerinden söz etmektedir. Eucken'e göre düzenleyici ilkelere devlet tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu ilkeleri şu şekilde özetleyebiliriz:

a) **Monopol Denetimi:** Devlet rekabet düzeninin hukuki çerçevesini oluşturarak monopol ve diğer aksak rekabet piyasalarını önlemeli ve rekabeti teşvik etmelidir.

b) **Gelir Dağılımının Düzeltilmesi:** Piyasa ekonomisinde sosyal hâsılânın dağılımı âdil değilse, bunun devletin maliye politikası ve diğer iktisat politikası araçları ile düzeltilmesi gereklidir.

c) **Asgari Fiyat (Taban Fiyat) Uygulaması:** Bazı piyasalarda arz, fiyat değişmelerine kural dışı tepki gösterir. Daha açık bir ifadeyle artan fiyatla arz azalabilir veya düşen fiyatla arz artabilir. Bu duruma örnek olarak işgücü piyasası gösterilebilir. Böyle bir piyasada asgari ücret düzenlemesi gerekli olabilir.

d) **Dışsal Maliyetlerin Ortadan Kaldırılması:** Piyasa ekonomisinde ekonomik birimlerin karar ve faaliyetleri başka ekonomik birimlerin karar ve faaliyetleri üzerinde dışsal maliyetler ortaya çıkarabilir. Bu tür negatif dışsallıklar sorununun çözümü için devletin düzenleyici kararlar alması gereklidir.

5. Ekonomik Düzenin Hukuki Çerçevesi: Ekonomik Anayasa Hukuku

Freiburg Okulu'nun geliştirdiği Ekonomik Düzen Teorisi'nde ekonomik düzenin hukuki çerçevesini oluşturan kural, norm ve kurumlar bütünü «Ekonomik Anayasa» olarak adlandırılmaktadır. Bir başka ifadeyle Ekonomik Anayasa ekonomik birimlerin karar ve faaliyet alanlarını düzenleyen her türlü hukuki norm, kural ve kurumlar bütününe verilen isimdir. Hemen belirtelim ki Ekonomik Düzen ile Ekonomik Anayasa farklı kavramlardır. Ekonomik Düzen, ekonomik yaşama ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Ekonomik Anayasa) olmaksızın da varolabilir. Ekonomik yaşamda kendiliğinden oluşmuş kurallar (örneğin, iş ahlakı kuralları) ve kurumlar ekonomik düzeni oluşturabilir. Ekonomik Anayasa ile ekonomik düzenin daha iyi işlenmesi amaçlanmaktadır.

Ekonomik Anayasa'nın kapsamı ana hatlarıyla «Tablo 2» de gösterilmiştir. Anlaşıldığı üzere, Ekonomik Anayasa, ekonomik birimlerin karar ve faaliyetlerini etkileyen ve düzenleyen her türlü hukuki norm, kural ve kurumlardan oluşmaktadır.

III. SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ

A. Sosyal Piyasa Ekonomisi'nin Tanımı ve Tarihsel Temelleri

Sosyal Piyasa Ekonomisi'ni kavram olarak ilk kullanan ORDO liberallerinden Alfred Müller-Armack'tır. Müller-Armack Münster ve Cologne'

de ekonomi profesörü olarak görev yapmış daha sonra Ludwig Erhard'ın danışmanı ve genel sekreteri olmuştur. A. Müller-Armack (1901-1978) «Sosyal Piyasa Ekonomisi» (Sociale Marktwirtschaft)'ni Freiburg Okulu'nun kurucuları W. Eucken ve F. Böhm ile diğer ORDO liberallerinin (Alexander Rüstow, Leonard Miksch, K. Paul Hensel ve diğerleri) fikirlerinden istifade ederek geliştirmiştir. Sosyal Piyasa Ekonomisi, bir ekonomik düzen oluşturmaya yönelik programdır. Müller-Armack'a göre sosyal piyasa ekonomisinin temel düşüncesi şudur: «Rekabet ekonomisi temeline dayalı özgür girişimi, piyasa ekonomisi faaliyetleri içinde güvence altına al-

nan sosyal gelişme ile bağdaştırmak.» (Thime, 1991; 30). Yine A. Müller-Armack'a göre Sosyal Piyasa Ekonomisi'nin amacı «piyasada özgürlük ve sosyal eşitlik ilkelerini bağdaştırmaktır» (Gutmann, 1991; 21). Bir başka ifadeyle, sosyal piyasa ekonomisinin temel amacı, bireysel özgürlük amacı ile insan davranışlarının sosyal bağlantıları arasında bir sentez bulmaktır. (Theime, 1991; 30). Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere sosyal piyasa ekonomisinin esasen iki temel boyutu bulunmaktadır:

1. Ekonomik boyut: Sosyal piyasa ekonomisi, bir «ekonomik düzen» tipi ya da modeli olarak kabul edilmektedir. Bu ekonomik düzenin temel il-

TABLO 2
Ekonomik Düzenin Hukuki Çerçevesi
(Ekonomik Anayasa Hukuku)

1. Piyasa düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar:
 - 1.1. Rekabet düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Rekabet Hukuku).
 - 1.2. Mülkiyet düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Mülkiyet Hukuku = Eşya Hukuku).
 - 1.3. Miras düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Miras Hukuku).
 - 1.4. Ticaret düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Ticaret Hukuku + İcra ve İflas Hukuku).
 2. Çalışma ve hizmet düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (İş Hukuku).
 3. Sosyal güvenlik düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Sosyal Güvenlik Hukuku).
 4. Mali düzene ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Maliye Hukuku).
 5. Parasal düzene ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Para ve Bankacılık Hukuku).
 6. Dış ticaret düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Dış Ticaret Hukuku).
 7. Entellektüel mülkiyet hakları düzenine ilişkin hukuki norm, kural ve kurumlar (Patent Hukuku).
- ve ekonomik alana ilişkin diğer düzenlemeler...

Not: Ekonomik düzenin hukuki çerçevesi yukarıda sayılan alanlarla sınırlı görülmemelidir. Yukarıda yaptığımız tasnifin daha da genişletilmesi mümkündür.

kelerinin başında piyasa özgürlüğü ve rekabet gelir.

2. Sosyal boyut: Sosyal piyasa ekonomisinin ikinci önemli boyutu «sosyallik» olarak belirtilmektedir. Müller-Armack'ın yukarıda ifade edilen sosyal eşitlik ilkesi, sosyallik boyutu içinde düşünülen temel ilkelerden biridir.

Sosyal piyasa ekonomisinin tarihsel temellerini bu iki boyutu esas alarak ortaya koymak gerekmektedir. Nitekim sosyal piyasa ekonomisinin «ekonomik» boyutunun bilimsel temelleri Freiburg Okulu'nun ekonomik düzen teorisine dayalı olarak geliştirilmiştir. Sosyal piyasa ekonomisinin «sosyal» boyutu ise Hıristiyan, Katolik, Protestan ve Lutheran sosyal etiğine dayalıdır. Özellikle Protestanlığın mesleki dayanışma, karşılıklı yardımlaşma ve iş ahlakının tesisi yönündeki düşünceleri, sosyal piyasa ekonomisinin «sosyal» boyutunun oluşmasında etkili olmuştur.

B. Sosyal Piyasa Ekonomisinin Temel İlkeleri ve Özellikleri

A. Müller-Armack ve diğer ORDO liberalleri tarafından geliştirilen sosyal piyasa ekonomisinin temel ilke ve özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Özgürlük: İnsan hak ve özgürlükleri korunmalıdır. Piyasa ekonomisi açısından «Piyasa Özgürlüğü» sözkonusu olmalıdır. Piyasa özgürlüğü, «teşebbüs özgürlüğü» ve «tüketicinin tercih özgürlüğü»nü ifade eder.

2. Rekabet: Sosyal piyasa ekono-

minin temel ilkelerinden birisi rekabettir. Freiburg Okulu'nun kurucuları gibi sosyal piyasa ekonomisi taraftarları da rekabetin piyasa ekonomisinin en önemli ilkelerinden birisi olduğunu belirtmektedirler. Sosyal piyasa ekonomisi taraftarları «tam rekabet»in bir ütopya olduğunu, rekabetin esasen devlet tarafından teşvik edilmesini, aksak ve yıkıcı rekabetin engellenmesini savunmaktadırlar. Sosyal piyasa ekonomisine göre «fonksiyonel rekabet» devlet tarafından gerçekleştirilebilir.

3. Sosyallik: Sosyal piyasa ekonomisinin temel unsurlarından veya ilkelerinden birisi ve en önemlisi «sosyallik»dir. Sosyallik kavramı; (i) Piyasada en düşük gelir grubunun yaşam standardının iyileştirilmesini ve (ii) Tüm toplum üyelerinin ekonomik ve sosyal sorunlara karşı korunmasını; ifade etmektedir (Ahrens, 1991; 101). Sosyal piyasa ekonomisinde temel «sosyal amaçlar» şunlardır:

a) *Sosyal Adalet ve Âdil Gelir Dağılımı:* Toplumun tüm üyelerinin mali gelirden âdil bir pay almaları ve toplum üyeleri arasında adalet ve eşitliğin gerçekleştirilmesi.

b) *Sosyal Sigorta:* İşsizlik, kaza, yaşlılık, hastalık ve saire sosyal sorunlara karşı toplum üyelerinin sigortalanması.

c) *Sosyal Güvenlik:* Çalışma yaşamında çalışanların emeklilik ve diğer sosyal haklarının güvence altına alınması.

d) *Sosyal Refah:* Gelir düzeyi düşük olan kimselerin yaşam standardının yükseltilmesi.

e) *Sosyal Katılım*: Sosyal tarafların toplumsal kararlara katılımının sağlanması. Örneğin, çalışma yaşamında işçi ve işverenlerin katılımı ve uzlaşması ile toplu sözleşmelerin yapılması.

f) *Sosyal Barış*: Toplumsal yaşamda barış ve huzurun sağlanması ve sosyal barış sağlanabilmesi için sosyal katılım ve uzlaşmanın araç olarak kullanılması.

Sosyal piyasa ekonomisi taraftarları sosyal barış kavramını ifade etmek üzere «İrenicizm» kavramını da kullanırlar. «İrenik» eski Yunanca'da barış sevgisi anlamına gelmektedir.

g) *Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma*: Toplum üyelerinin birbirlerine yardım etmesi ve dayanışma içinde olmaları.

h) *Sosyal Demokrasi*: Sosyal piyasa ekonomisi taraftarları sosyal demokrasi ile toplumun yönetiminin halkın egemenliğine dayalı demokrasi ile gerçekleştirilmesini savunurlar.

4. Sosyal Devlet Anlayışı: Sosyal piyasa ekonomisinde Freiburg Okulu kurucularının «aktif-yapıcı-fonksiyonel devlet» anlayışının ötesinde bir «Sosyal Devlet» anlayışı geçerlidir. Sosyal piyasa ekonomisi taraftarlarına göre sosyal devlet; piyasa özgürlüğü ve rekabet ilkeleri yanı sıra sosyal ilkelerini de gerçekleştirmeyi hedefleyen bir devlet anlayışıdır.

Sosyal piyasa ekonomisi taraftarları *laissez-faire* liberalizminin «minimal devlet» (koruyucu devlet) ve klasik liberalizmin «sınırlı devlet» anlayışını eleştirirler. Onlara göre devlet aktif, yapıcı, düzenleyici ve fonksiyonel ol-

malıdır. Örneğin, devlet oyunun kurallarını, bir diğer ifadeyle ekonomik düzenin hukuki çerçevesini (Ekonomik Anayasa) oluşturmalı ve düzenlemelidir. Yine devlet rekabete işlerlik kazandırmak için fonksiyonel bir rol üstlenmelidir. Ve en önemlisi devlet temel sosyal amaçları gerçekleştirmek için ekonomiye müdahale etmeli ve önlemler almalıdır. Örneğin, gelir dağılımının düzeltilmesi bizzat devlet tarafından yapılmalıdır.

Hemen belirtelim ki, sosyal piyasa ekonomisi taraftarları aşırı müdahaleci devlet anlayışını değil, sınırlı müdahaleciliği ve düzenleyiciliği savunmaktadırlar. Klasik liberallerden farklı olarak devletin daha ağırlıklı olarak sosyal nitelikli hizmetleri üstlenmesini önermektedirler. Yine sosyal piyasa ekonomisi taraftarları aktif iktisat politikaları uygulanmasını ve devletin başlıca aşağıdaki görev ve fonksiyonları üstlenmesini savunmaktadırlar:

- Ekonomik düzenin genel hukuki çerçevesinin, yani Ekonomik Anayasa'nın oluşturulması.
- Âdil bir gelir ve servet dağılımının sağlanması fonksiyonu.
- Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması fonksiyonu.
- Kaynak kullanımında ve dağılımında etkinlik sağlanması fonksiyonu.
- Ekonomik istikrarın sağlanması fonksiyonu.
- Ödemeler bilançosunda denklik sağlanması fonksiyonu.

5. Devletin Gücünün ya da Politik Gücün Dağıtılması ve Sınırlandırılması: Sosyal piyasa ekonomisinde devletin gücünün tek bir elde toplanması yerine yetki ve gücün paylaşılması ve bu şekilde sınırlandırılması düşüncesi savunulmaktadır. Bu çerçevede sosyal piyasa ekonomisinde «Kuvvetler Ayrılığı» önemli bir ilke olarak görülmektedir. Sosyal piyasa ekonomisi taraftarlarına göre yatay ve dikey kuvvetler ayrılığı kurumları devlet gücünün kötüye kullanılmasını önlemek için yeterlidir. «Yatay Kuvvetler Ayrılığı», devletin gücünün yasama, yürütme ve yargı arasında dağılımını ifade eder. «Dikey Kuvvetler Ayrılığı» ise adem-i merkeziyeti (yerinden yönetimi) ifade etmektedir. Daha açık bir ifadeyle yetki ve gücün, federal ve federe devlet arasında, ya da merkezi idare ile mahalli idareler arasında dağıtılmasını ifade eder (Stockmann, 1991; 54).

C. Sosyal Piyasa Ekonomisinde Devletin Görev ve Fonksiyonları

Sosyal piyasa ekonomisi taraftarları devletin rolü ve görevleri konusunda başlıca iki ilke ya da kriterin önem taşıdığını belirtirler. Bunlar; (1) Tamamlayıcılık ilkesi ve (2) Piyasaya uygunluk ilkesidir (Stockmann, 1991).

1. Tamamlayıcılık İlkesi (Principle of Subsidiarity) şunu ifade eder: Piyasa ekonomisinin aksaklıklara yol açtığı ya da başarısızlığa ve yetersizliklere neden olduğu durumlarda devletin tamamlayıcılık rolüne gerek vardır. Fakat esas olan piyasa ekonomisinin mevcudiyetidir. Sosyal piyasa eko-

nomisi taraftarlarına göre temel hedef «mümkün olduğu kadar piyasa, gerektiği kadar devlet» olmalıdır. Sosyal piyasa ekonomisi taraftarları başlıca aşağıdaki alanlarda devletin tamamlayıcılık rolü üstlenmesini savunurlar: Etkin bir rekabetin sağlanması için devletin rekabet hukukunu oluşturması, rekabeti teşvik etmesi ve haksız rekabeti ortadan kaldırması. Parasal istikrarı ve fiyat istikrarını sağlaması, özel mülkiyet haklarını güvence altına alacak yasal düzenlemeler yapması ve özel mülkiyeti koruması. Sosyal adalet, sosyal eşitlik ve sosyal güvenliği sağlayacak yasal ve kurumsal düzenlemeler yapması ve saire.

2. Piyasaya Uygunluk İlkesi (Principle of Market Conformity) ise şunu ifade etmektedir: Devlet müdahalesi piyasa sistemine uygun olmalı ve piyasa sisteminin işleyişini bozmalıdır. Bu ayırım esasen Freiburg Okulu mensuplarından Wilhelm Röpke'ye aittir. Röpke «piyasaya uygun olan» ve «uygun olmayan araçlar» ayırımını yapmıştır. Röpke'ye göre piyasaya uygun araçlar, piyasa mekanizmasını ve onun işlerliğini ortadan kaldırmayan araçlardır. Piyasa sistemini ya da fiyat mekanizmasını bozan araçlar ise piyasaya uygun olmayan araçlardır. Örneğin, devletin mal ve hizmet fiyatlarını direkt kontrol etmesi, piyasaya uygun olmayan bir müdahaledir.

Öte yandan sosyal piyasa ekonomisi taraftarları sosyal piyasa ekonomisinin özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanmasının gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Onlara göre az gelişmiş ülkelerde yeterli

sermaye birikimi yoktur, dinamik müteşebbis bulmak güçtür ve kullanmanın önünde engeller vardır. Dolayısıyla, bu ülkelerde devletin tamamlayıcı rolü üstlenmesi kaçınılmazdır. Sosyal piyasa ekonomisi taraftarlarına göre az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerde devlet başlıca üç tür altyapı hizmetlerini gerçekleştirmek zorundadır:

- **Kurumsal Altyapı:** Özel mülkiyeti, rekabeti, para ve mali düzeni belirleyen hukuki norm, kural ve kurumlar bütünü kurumsal altyapıyı oluşturur. Kurumsal altyapı, bir başka ifadeyle «Ekonomik Anayasa Hukuku»nu ifade eder.

- **Maddi Altyapı:** Sosyal sabit sermaye olarak da adlandırılan maddi altyapı, karayolları, demiryolları, havayolları, limanlar, köprüler, barajlar, termik santraller gibi yatırımları ifade eder.

- **Personel Altyapı:** Beşeri sermaye olarak da adlandırılan personel altyapı kalifiye ve yetişmiş insangücü için yapılan yatırım harcamalarını ifade eder.

D. Sosyal Piyasa Ekonomisinin Almanya Uygulaması

Sosyal Piyasa Ekonomisi ilk olarak II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da ilk Ekonomi Bakanı olan Ludwig Erhard⁽²⁾ tarafından uygulanmıştır. Erhard, Müller-Armack'ın fikir alanında yaptığı katkılarla 1948 yılından itibaren sosyal piyasa ekonomisine yönelik bir dizi reform uygulamaları başlatmıştır. Ancak, bundan önce Müller-Armack 1945 yılında «Münster

Deklerasyonu» ile sosyal piyasa ekonomisinin yapı taşlarını ortaya koymuştur. 6 maddeden oluşan Münster Deklerasyonu'nda yer alan temel fikirler şunlardır (Mortan, 1993; 99):

- Almanya veya genel olarak Kıta Avrupası sosyal bir işletme ortamı yaratmak zorundadır. İşletmenin hem yöneticisi ve hem de çalışanları elele vermelidir (Madde 1).

- Gerçek bir rekabet ortamının yaratılması ancak ve ancak anti-tekelleşme, anti-kartel uygulamalarıyla mümkündür. Üretici sektörlerde tüketici aleyhine işleyecek her türlü fiyatlandırma ve üretim politikaları önlenmeli, gerçek rekabetçi ortam yaratılmalıdır (Madde 2).

- İşsizlik sorununun çözümü için devlet tarafından programı belirlenmiş bir istihdam politikası uygulanmalıdır (Madde 3).

- Piyasa ekonomisinin mülkiyet ve servet dağılımındaki bozukluğu aile yardımı, çocuk yardımı ve çeşitli bütçe sübvansiyonlarıyla desteklenip bunun kamu politikası olarak yürürlüğe konulması gereklidir (Madde 4).

- Yeni bir konut politikası ile kentlerdeki konut sorunu çözümlenmelidir (Madde 5).

- Asgari ücretin adil bir şekilde tespit edilmesi, toplu sözleşmelerin demokratik bir şekilde yapılması ve serbest toplu pazarlık sisteminin geçerli olması önem taşımaktadır (Madde 6).

Daha sonra Mayıs 1948 tarihinde Hamburg'da Müller-Armack ve Lud-

wig Erhard tarafından «Sosyal Piyasa Ekonomisinin Yaratılması İçin Koşullar» başlığı altında yapılan ortak açıklama ile sosyal piyasa ekonomisinin ana hatları ortaya konulmuştur. «Hamburg Deklerasyonu» olarak anılan bu kararların başlıcalarını ise şu şekilde özetleyebiliriz (Mortan, 1993; 99–100):

- Federal Almanya henüz müttefikler nezdinde devlet olmadığından bağımsız hukuki yetkilerle donatılmış idari organların tespiti ve kurulması sağlanmalıdır.

- Devletin çalışması ve geliştirilmesi her olayın üstündedir.

- Barış anlaşması yapılmalı, fakat kuru bir barış anlaşmasının ötesinde Almanya'ya ödeme ve ticaret yapma özgürlüğü geri verilmelidir.

- Almanya'dan geri götürülen üretim araçları, yani fabrikalar tekrar Almanya'ya iade edilmelidir.

- Gerçek bir döviz reformu ve döviz kuru ayarlaması ve Rayhschmark'tan Deutschmark'a geçerken, acil bir savaş yardımı mümkün kılınmalıdır.

- Devletin mali bağımsızlığını ilan edecek olan Merkez Bankası, yani Bundesbank bağımsız kredi ve döviz politikasını yürütmeye hakkına kavuşmalıdır.

- Vergi reformuyla üretiminin motive edilmesi ve bu arada tasarrufların sermaye oluşumuna dönük olması sağlanmalıdır.

- Genel bir iktisadi reformla devletin görevlerinin azaltılması ve bu ara-

da yeni borçlanmaların kesinlikle önlenmesi sağlanmalıdır.

- Almanya'nın sanayi planına yapılacak her türlü dış müdahale önlenmelidir.

- Kumanda ekonomisi sosyal piyasa ekonomisiyle yer değiştirmelidir.

- Her türlü mal ve hizmet fiyatlarına idari kararlar yoluyla müdahale kesinlikle önlenmelidir.

- Ücret ve maaşların serbest toplu pazarlıkla benimsenmesi, işgücüne bu anlamda selâhiyet kazandırılması ve bu arada yeni bir para birimine zemin hazırlanması sağlanmalıdır.

Almanya'da Hamburg Deklerasyonu'nun yayınlanmasından sonra reformlar başlatılmıştır. Bu reformları şu şekilde özetleyebiliriz (Thieme, 1991/ b ve Erkan, 1987; 114–119).

1. *Para Reformu*: 10.6.1948 tarihinde yürürlüğe konulan Para Kanunu'yla RM (Rayhsche Mark) kaldırılarak, bunun yerine DM (Deutsche Mark) para birimi olarak kabul edilmiştir. Daha sonra 26.6.1948 tarihinde Bank Deutscher Laender'e para çıkarma yetkisi verilmiştir. 27.6.1948 tarihinde ise Uyum Yasası yürürlüğe konularak devlet bankalarının, mahalli idarelerin, posta kurumu ve demiryolu işletmelerinin RM alacakları silinmiştir.

2. *Serbest Fiyat Politikası Reformu*: Bu reformla Almanya'da zorunlu besin maddeleri, hammaddeler, kira ve ulaşım tarifeleri dışındaki fiyatlar serbest bırakılmıştır. Devletin üretim faktörlerinin fiyatlarının oluşumuna müdahale etmemesi ve zamanla fiyat-

ların tamamen serbest bırakılması kararlaştırılmıştır.

3. *Rekabet Reformu*: 1957 yılında rekabet sınırlamalarına karşı bir kanun yürürlüğe konulmuştur.

Hemen belirtelim ki Almanya'da sosyal piyasa ekonomisi alanında sosyal güvenlik ve sosyal sigorta ile ilgili reformlar 19. Yüzyıl'da Bismarck döneminde yapıldığından, II. Dünya Savaşı sonrasında bu alanda önemli bir reform yapılmamıştır. Almanya'da Bismarck'in öncülüğünde 1883'de sağlık sigortası, 1884'de kaza sigortası, 1889'da yaşlılık sigortası, 1927'de ise işsizlik sigortası yürürlüğe konulmuştur. Sosyal piyasa ekonomisi daha sonraları 1970'li yıllarda başka reform uygulamalarıyla devam etmiştir.

IV. FREIBURG OKULU'NUN EKONOMİK DÜZEN TEORİSİ İLE SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Önceki açıklamalarımızda belirttiğimiz üzere Freiburg Okulu'nun savunduğu düşünceler ve liberalizm anlayışı, «ORDO Liberalizmi» olarak da adlandırılmaktadır. Freiburg okulu'nun kurucuları ve ORDO liberalizminin babaları olarak W. Eucken ve F. Böhm kabul edilir. Bu teorisyenlerin geliştirdiği «Ekonomik Düzen Teorisi» Freiburg okulu'nun temel öğretisidir. Bu ekonomik düzen teorisine dayalı olarak geliştirilen sosyal piyasa ekonomisi ise bir ekonomik düzen programıdır. Bu ekonomik düzen programı A. Müller-Armack tarafından geliştirilmiştir.

Eucken ve Böhm ile Müller-Armack arasında yaklaşımları yönünden temel fark şuradadır: Eucken ve Böhm'de kurallar ve kurumlara önem veren bir «kural-ağırlıklı» (rule-oriented) yaklaşım söz konusudur. Oysa, Müller-Armack'da pragmatik ve uygulanabilirlik yönünden konuyu inceleyen «sonuç-ağırlıklı» (outcome-oriented) bir yaklaşım söz konusudur (Vanberg, 1988: 19).

İkinci olarak, Freiburg Okulu'nun ilk temsilcileri olan Eucken ve Böhm'ün çalışmalarında esas ağırlıklı olan konu ekonomik düzen ve bu düzenin hukuksal çerçevesini oluşturan ekonomik anayasa düşüncesidir. Oysa A. Müller-Armack ile birlikte Freiburg Okulu öğretisinde «sosyal» amaçlar ya da ilkeler önem kazanmıştır. Sosyal piyasa ekonomisinin savunucularından Thieme, Eucken ve Böhm'ün ekonomik düzen teorisi ile Müller-Armack'ın düzen politikası olarak önerdiği sosyal piyasa ekonomisinin birbiriyle tümüyle çakışmadığını, aralarında bazı önemli farklılıklar ve ortak noktalar olduğunu belirtmektedir. Thieme'nin bu konudaki düşüncelerini şu şekilde özetleyebiliriz:

- Eucken ve Böhm'ün ekonomik düzen teorisinde olduğu gibi, rekabet, sosyal piyasa ekonomisinde de merkezi bir öneme sahiptir.

- Rekabet kurallarının işlemediği ve bazı olumsuz sonuçlara yol açtığı durumlarda devletin müdahalesi gereklidir. Gerek Freiburg Okulu kurucuları gerekse sosyal piyasa ekonomisi taraftarları bu konuda da hemfikirdirler. Ancak, etkin ve fonksiyonel rekabet

bet için devletin «tamamlayıcılık» rolü üstlenmesi sosyal piyasa ekonomisinin de özellikle vurgulanmıştır.

- Yine devletin konjonktüre paralel iktisat politikaları (büyüme ve kalkınma politikası, ekonomik istikrar politikası, istihdam politikası ve saire) uygulaması gerektiği görüşü sosyal piyasa ekonomisi taraftarlarınca daha ağırlıklı olarak analiz edilmiştir.

- Eucken ve Böhm ile sosyal piyasa ekonomisi taraftarları arasında temel fikirler yönünden en belirgin farklılık şudur: Sosyal piyasa ekonomisinde, toplumsal yaşamın «sosyal» boyutu, üzerinde fazlasıyla durulan bir konudur. Müller-Armack ve diğer sosyal piyasa ekonomisi taraftarları devlete daha kapsamlı bir «Sosyal Politika» oluşturma görevi yüklemektedirler. Bir başka ifadeyle, sosyal piyasa ekonomisi taraftarlarında «Sosyal Devlet» anlayışı çok belirgindir. Buna karşın Eucken ve Böhm'ün analizlerinde sosyal devlet anlayışı yerine «aktif – yapıcı – fonksiyonel» anlayışı hâkimdir.

V. FREIBURG OKULU'NUN EKONOMİK DÜZEN TEORİSİ VE EKONOMİK ANAYASA HUKUKU YAKLAŞIMININ ELEŞTİRİSİ

Freiburg Okulu'nun geliştirdiği Ekonomik Düzen Teorisi'ne ilişkin eleştirileri şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Başta Eucken ve Böhm olmak üzere Freiburg Okulu'nun diğer ilk temsilcileri esasen ekonomik düzenin kural ve kurumları ile ilgilendiler. Onlara göre iyi bir toplumsal düzen için bu düzenin bir bölümünün oluşturan eko-

nomik düzenin genel kurallarının belirlenmesi önem arz etmekteydi. Freiburg Okulu kurucuları ekonomik düzen teorisini geliştirirken, kurucu rasyonalist bir yaklaşımı savundular. Yani onlara göre insanoğlu, ekonomik yaşamda oyunun kurallarını önceden tespit etmeliydi. Oysa, Freiburg Okulu'nun bu kurucu rasyonalizm yaklaşımı özellikle Neo-Avusturya Okulu tarafından eleştirilmiştir. Neo-Avusturya Okulu'nun kurucusu olarak kabul edilen Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Friedrich August von Hayek birçok eserinde direkt olarak Freiburg Okulu'nu belirtmese dahi kurucu rasyonalizm geleneğini eleştirmiştir. Evrimci rasyonalizmi savunan Hayek'e göre, bilgi sürekli bir şekilde büyümektedir ve insanoğlu bunun sonucu olarak her geçen gün «bilgisizlik perdesi» (The veil of ignorance) arkasında kalmaktadır. İnsanoğlu toplumsal yaşamda bilgi bütünü'nün ancak sınırlı bir kısmına sahip olacağına göre, iyi bir toplumsal düzenin ve dolayısıyla ekonomik düzenin temel kurallarını saptayamayacaktır. Devrim, reform, iyileştirme, düzeltme, yeniden yapılandırma gibi rasyonalist bir felsefenin ürünü olan uygulamalar, toplumsal düzenin daha da bozulmasına yol açar (Yayla'dan naklen, 1992).

Özetle, Freiburg Okulu'na yöneltilecek birinci eleştiri onun metodoloji'sine yani «kurucu rasyonalizm» ilkesine ilişkindir.

2. Freiburg Okulu mensupları esasen özel gücün (private power) kötüye kullanılmasını önlemek için öneriler geliştirmişlerdir. Örneğin; Eucken ve Böhm piyasada gücü elinde bulundu-

ran monopol, kartel, tröst ve benzeri oluşumları ortadan kaldırmak için rekabetin bizzat devlet eliyle düzenlenmesini savunmuşlardır. Onlara göre ekonomik düzenin hukuki çerçevesini oluşturan Ekonomik Anayasa'nın önemli bir bölümünü rekabete ilişkin hukuki düzenlemeler oluşturur. Buna karşın Freiburg Okulu kurucuları devlet gücünün (public power) kötüye kullanılması konusu ile yeterince ilgilenmemişlerdir. Onlara göre önemli olan yatay ve dikey kuvvetler ayrılığı kurumlarının güvence altına alınmasıydı. Kuvvetler ayrılığı ve seçim mekanizması ile devletin gücünün sınırlandırılabilmesi ve böylece devlet gücünün kötüye kullanımının engellenebileceği düşünülmekteydi. Freiburg Okulu kurucularının Ekonomik Anayasa önerisinin gerisinde devletin sınırlandırılması düşüncesi yatmamaktadır. Freiburg Okulu'nun Ekonomik Düzen Teorisi ve Ekonomik Anayasa yaklaşımı bu yönüyle Virginia Okulu mensupları tarafından eleştirilmektedir. Virginia Okulu'nun temel öğretisi olan Kamu Tercih ve Anayasal İktisat teorilerinde Ekonomik Anayasa oluşturulmasının temel nedeni olarak devletin güç ve yetkilerinin sınırlandırılması görüşü hâkimdir (Vanberg, 1988; 23 ve Aktan, 1991). Daha açık bir ifadeyle Anayasal İktisat Teorisi, Freiburg Okulu kurucularının yaklaşımından farklı olarak sadece ekonomik düzenin kurallarını belirlemekle yetinmemekte, sınırlarını da çizmektedir. Bir örnek vermek gerekirse, Freiburg Okulu mensupları parasal düzene ilişkin kurallar ile devletin para basma yetkisine ilişkin genel kuralları saptarken, Virginia Okulu mensupları «Parasal Anayasa» olarak

adlandırdıkları öneri çerçevesinde para arzının devlet tarafından nasıl ve ne şekilde artırılabilceğini «sınırlarıyla» birlikte tespit etmeye çalışmaktadırlar. Özetle iki okul arasındaki temel fark şuradadır:

- Freiburg Okulu ekonomik düzenin kuralları ile ilgilenmekte, Virginia Okulu ise düzenin kurallarının sınırlarını da tayin etmeye çalışmaktadır.
- Freiburg Okulu'ndan farklı olarak Virginia Okulu devletin güç ve yetkilerinin «anayasal» normlarla sınırlandırılmasını savunmaktadır.

Tekrar ifade etmek gerekirse Anayasal İktisat Teorisi'nin Ekonomik Anayasa yaklaşımında devletin ekonomik alandaki başlıca güç ve yetkilerinin (vergileme, borçlanma, para basma, harcama yetkileri) anayasa içerisinde açık bir şekilde belirlenmesi ve sınırlandırılması önem arz etmektedir. Oysa Ekonomik Düzen Teorisi'nin Ekonomik Anayasa yaklaşımında böyle bir amaç ve hedef sözkonusu değildir.

VI. SOSYAL PİYASA EKONOMİSİNİN ELEŞTİRİSİ

Sosyal Piyasa Ekonomisi'ne yöneltilen eleştirileri yine kendi düşüncelerimizi de ilave etmek suretiyle şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Önceki açıklamalarımızda belirttiğimiz üzere sosyal piyasa ekonomisinin temel ilkelerinden birisi ve belki de en önemlisi «sosyallik»dir. Sosyal piyasa ekonomisi taraftarlarına göre sosyallik ilkesinin temelinde en üst amaç

ve değer olarak «toplum» görülmektedir. Devlet ise toplumu temsil eden en üst bir birim ya da kurumdur. Sosyal-lik ilkesine göre toplumun ve devletin çıkarları bireysel çıkarlara karşı kesin üstünlüğe sahiptir. Yine bu ilkeye göre bireyin toplumsal bütüne tabi olduğu ve ona hizmet etmesi gerektiği düşüncesi benimsenmektedir (Erkan, 1984; 64).

Sosyallik ilkesinin zıddı ise «bireysellik» ilkesidir. Bu ilkeye göre birey, birtakım kolektif kurum ve varlıklardan (örneğin, sınıf, toplum, halk, millet gibi) daha üstün bir özelliğe sahiptir. Bireysellik ilkesini savunanlara göre kutsal olan toplum ya da devlet değil bireydir. Bireysellik ilkesini savunanlara göre «toplumun çıkarı», «toplumun iyiliği», «kamu yararı», «kamu menfaati» gibi kavramlar ne anlama geldiği bilinmeyen oldukça belirsiz kavramlardır. Toplumsal tercihler, temelde birey tercihlerine dayalıdır. Toplumsal tercihte bulunan kişiler nihayetinde bireydir. Yoksa, birtakım kolektif kurum ya da varlıklar tercihte bulunmazlar. Dolayısıyla, toplumu bireyin dışında ayrı bir varlık olarak görmek doğru değildir. Öte yandan esas olan bireyin özgürlüğüdür. Ancak, bu sınırsız bir özgürlük değildir. Bireyin eylem ve davranışları diğer bireyler üzerinde olumsuz etkide bulunduğu takdirde bireyin özgürlüğü sınırlandırılır.

Kanımcı sosyallik ilkesini savunanların «toplumun ve devletin çıkarları bireysel çıkarlara karşı kesin üstünlüğe sahiptir» düşüncesi yanlıştır. Zira, toplumun çıkarı, bireysel çıkarlara dayalıdır. Ayrıca, toplumun çıkarını ya

da devletin ve ülkenin menfaatlerini savunduğunu iddia eden kişiler, (örneğin, politikacılar ve bürokratlar, yani devleti yönetenler) esasen diğer bireylerden (yönetilenlerden) farklı biyolojik ve sosyolojik özelliklere sahip değildirler. Devleti yönetenler «toplum çıkarı» adına esasen kendi çıkarlarının peşinde koşmaktadırlar. Şüphesiz bu onların topluma hiçbir hizmet sunmadıkları anlamına gelmemelidir.

Özetle, «sosyallik» ne olduğu tam olarak bilinmeyen ve açıklanamayan bir ilkedir. Günümüzde bazı yazarlar, bireysellik ve sosyallik ilkesini birleştirerek «Toplumcu Bireysellik» (Communitarian Individualism) ilkesinden söz etmektedirler. Bu kavram da esasen fazla bir önem taşımamaktadır. Bireysellik ilkesini savunanları, sadece «çıkarcı», «bencil», «egoist» olarak göreyerek «bireysellik» kavramına «toplumcu» kelimesini ekleyen bu kişilerin de açıklamaları kanımca fazlaca bir diğer taşımamaktadır (3).

2. Sosyal piyasa ekonomisine yöneltilebilecek olan ikinci eleştiri, terminoloji ile ilgilidir. Sosyal piyasa ekonomisi taraftarları piyasa ekonomisinin başına «sosyal» sıfatını eklemekle yeni bir ekonomik düzen modeli keşfettiklerini düşünmektedirler. «Piyasa ekonomisi» ya da «serbest piyasa ekonomisi» yerine «sosyal piyasa ekonomisi» kavramını kullanmanın haklı gerekçeleri yoktur. Kanımca «piyasa ekonomisi»nin başına «sosyal» sıfatını eklemek ya da «serbest» sıfatını kaldırarak bunun yerine yine «sosyal» sıfatını eklemek tamamen gereksiz ve anlamsızdır. Bugün «piyasa ekonomisi» ya da «serbest piyasa ekonomisi» kav-

ramları ile liberal bir ekonomik düzen ifade edilmektedir. «Serbest piyasa» demek, bazı sosyal piyasa ekonomisi taraftarlarının düşündüğü gibi «başıboş piyasa» demek değildir. «Serbestlik» ya da «özgürlük», piyasa ekonomisinin en önemli ve temel ilkelerinin başında gelir. Bu nedendir ki, piyasa ekonomisi yerine zaman zaman «serbest piyasa ekonomisi» kavramı kullanılmaktadır.

Gerçek liberal ekonomik düzenin savunucuları hiçbir zaman «sınırsız özgürlüğü» ve «başıboş piyasa özgürlüğü»nü savunmamışlardır. Laissez-faire liberalizmini gerçek liberalizm anlayışı olarak görmek yanlıştır. Aşırı laissez-faire liberalleri devletin ekonomiyeye hiçbir şekilde karışmamasını savunurlar. «Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler» anlayışı, serbest piyasa ekonomisi demek değildir. Sosyal piyasa ekonomisi taraftarları, «serbest piyasa ekonomisi»ni açıklamalarıyla anlam erezyonuna ve yorum enflasyonuna uğratılmaktadırlar. Tekrar ifade etmek gerekirse, serbest piyasa ekonomisi hiçbir şekilde «başıboş piyasa» ya da «liberal anarşizm» düzeni olarak görülmemelidir (4).

3. Üçüncü olarak sosyal piyasa ekonomisi taraftarları «sosyal» sıfatını yerli yersiz kullanma eğilimindedirler. En başta «piyasa ekonomisi» kavramı ile anlatılmak istenen pekala açık ve anlaşılır olmasına rağmen, bunun yerine «sosyal piyasa ekonomisi» kavramını kullanılmaktadır. Bu konuda pek çok örnek verilebilir. Örneğin, liberalizm yerine «sosyal liberalizm», demokrasi yerine «sosyal demokrasi», hukuk devleti yerine «sosyal hu-

kuk devleti», barış yerine «sosyal barış», adalet yerine «sosyal adalet» gibi kavramları kullanmayı yeğlemektedirler.

Çağımızın en büyük liberal düşünürlerinden biri olan Friedrich August von Hayek'e göre sosyal kelimesi bugün dilimize öylesine girmiştir ki, neredeyse yüzlerce kavram önüne bir «sosyal» sıfatı eklenerek kullanılmaktadır. Hayek, İngilizce'de bu tür kavramların bir dökümünü yapmakta ve 160 ismin «sosyal» ile sıfatlandırıldığını belirtmektedir. Hayek'e göre sosyal kavramı aslında devletin tasarımı ve planlı olarak geliştirilmiş organizasyonundan ayrı kendiliğinden gelişen insan ilişkileri düzenini tasvir etmek için geliştirilmiştir. Dil, âdetler, gelenekler, görenekler, gibi kendiliğinden oluşan yapılar «sosyal düzeni» oluşturmuştur. Dolayısıyla kelimenin gerçek anlamında sosyal olan, bireysel iradenin yaratımları olan şeyler değil, sayısız bireylerin ve nesillerin rastgele eylemlerinin sonuçları olan şeylerdir (Yayla'dan naklen, 1993; 180-181).

Özetle başına «sosyal» sıfatı eklenmesine de anlam ve değeri pekala bilinen kavramları, ucuz bir politikacı popülizmi ile «sosyalleştirme» doğru değildir. Hele hele bunu entellektüellerin yapması hiç kabul edilir değildir. Örneğin, «demokrasi» kavramının ifade ettiği anlam pekala açıktır. Peki «sosyal demokrasi» ne demektir? Ya da «sosyal olmayan demokrasi» ne demektir? Sosyal demokrasi özünde I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki dönemde Avusturya Marksizmini ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bu kavram İngiltere'de Fabian sosyalizmine bağlı bir si-

yasal partinin etiketi olmuştur. Hayek'e göre şimdi «sosyal devlet» dediğimiz şeyin geleneksel adı da «hayırhah (yardımsever despotizm)» (benevolent despotism)'dir ve böyle bir despotizme demokratik olarak, yani bireysel özgürlüğü muhafaza ederek ulaşma arzusu uydurma «sosyal demokrasi» taraftarlarınınca istenmektedir (Yayla'dan naklen, 1993; 181).

4. Sosyal piyasa ekonomisi taraftarlarının yine sıkça kullandıkları kavramların başında «sosyal devlet» ve «sosyal adalet» gelmektedir. Sosyal devlet kavramı esasen devletin gelir ve servet dağıtımında adaleti sağlayıcı önlemler alması, bireyler arasında fırsat eşitliğini sağlaması ve sair anlamlarında kullanılmaktadır. Sosyal adalet ise aynı zamanda «dağıtımçı adaleti» (distributive Justice) ifade etmektedir. Sosyal piyasa ekonomisi taraftarları sosyal adaletin gerçekleştirilmesi için devlete aktif ve fonksiyonel bir görev yüklerler. Önemle belirtelim ki, sosyal piyasa ekonomisi taraftarlarının «Sosyal Devlet» ya da «Refah Devleti» istekleri doğrultusunda özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda devletin ekonomik müdahaleleri artmış ve devlet büyümüştür. Sosyal devletin «sosyal maliyeti» ancak 1980'li yılların başında açık bir şekilde görülmüştür. Devletin büyümesinin görev ve fonksiyonlarının genişlemesinin ortaya çıkardığı politik ve ekonomik sorunlar (yozlaşmalar) zaman içerisinde «Sosyal Devlet» ve «Refah Devleti» anlayışlarına tepkileri gündeme getirmiştir.

«Sosyal Devlet» ya da «Refah Devleti» uygulamalarının ortaya çıkardığı

sosyal maliyetleri iki kısımda toplam mümkündür: (Aktan, 1992).

● *Ekonomik Yozlaşmalar:* Bu tür sorunlara ve yozlaşmalara ilk dikkatimizi çekenler Virginia Politik İktisat Okulu'na mensup iktisatçılar olmuştur. Bu iktisatçılara göre politikacıların yeniden seçilebilmeyi garantilemek ve oylarını maksimize etmek için kamu harcamalarını artırmak ve vergi oranlarını indirmek (veya daha doğru bir ifadeyle, vergi oranlarını kamu harcamalarındaki artıştan daha az bir oranda artırmak) genel eğilimleri iktisadi sorunların ve ekonomik yapıdaki yozlaşmaların temelini teşkil eder.

● *Politik Yozlaşmalar:* Sosyal devletin sosyal maliyetleri ekonomik sorunlar ve yozlaşmalar ile sınırlı değildir. Aşırı müdahaleci sosyal devlet anlayışı ile birlikte toplumda politik yozlaşmalar da artar. Örneğin, devletin görev ve fonksiyonlarının genişlemesi ve ekonomide daha fazla kaynak dağıtıcı bir fonksiyon üstlenmesi «rant kollama» ya da «transfer kollama» eğilimlerinin artmasına neden olur. Devletin büyümesi ile akıl almayacak türde ve boyutta politik yozlaşmalar ortaya çıkar.

5. Sosyal piyasa ekonomisi taraftarları «Sosyal Piyasa Ekonomisi» adını verdikleri ekonomik düzeni bir üçüncü yol olarak görmektedirler. Sosyal piyasa ekonomisinin ülkemizdeki savunucularından Prof. Erkan'a göre «sosyal piyasa ekonomisi, ilkel kapitalizm ve klasik liberalizmin Batı toplumlarında yanlışlanıp, kendini yenilemesiyle oluşturulmuş bir sentezdir. Bu sentez, özde piyasa ve reka-

bet sistemini esas aldığı için, sosyalizm ve komünizmden de ayrıdır. Böylece ilkel kapitalizm ile, sosyalizm arasında bir üçüncü yol olarak ve çağdaş piyasa sistemi olarak doğmuştur» (Erkan, 1991; 13).

Benzer ifadeleri Prof. Erkan'ın bir başka çalışmasında buluyoruz: «Sosyal piyasa ekonomisi, klasik liberallerin serbest piyasa yaklaşımı ile merkezden yönetimli sosyalist sistemler dışında oluşturulmuş yeni bir sentez ve üçüncü bir yoldur. İki karşıt tez, yani serbest piyasa tezi ile anti-tezi merkezden yönetimli sosyalist sistemler, tarihsel süreç içinde yanışlanmışlar ve bu yanışlanma yeni bir sentez olan sosyal piyasa ekonomisi ile aşılmıştır. Uygulamada etkinlik ve geçerliliğini sürdüren çağdaş piyasa sistemi olarak sosyal piyasa ekonomisinin henüz yeni bir seçeneği yoktur» (Erkan, 1992; 9).

Hemen belirtelim ki, ülkemizde 1923'lerdeki «Devletçi Liberalizm» anlayışı da kapitalizm ve sosyalizm arasında bir üçüncü yol olduğu iddiası ile gündeme gelmiştir. Bu açıdan sosyal piyasa ekonomisi yaklaşımı ile benzerlik göstermektedir (5).

Kanımcıca sosyal piyasa ekonomisi pek çok yölerden Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanan «Devletçi Liberalizm» ve «Karma Ekonomi»ye benzerdir. Sosyal piyasa ekonomisi taraftarlarının, sosyal piyasa ekonomisini serbest piyasa ekonomisi ve sosyalizm arasında üçüncü bir yol olarak ve yeni bir model olarak göstermeleri «tekerleği yeniden keşfetmeye» benzerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nde

1920 ve 1930'larda uygulanan «Devletçi Liberalizm», ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da «Sosyal Piyasa Ekonomisi» adıyla uygulanmıştır.

Sonuç olarak sosyal piyasa ekonomisi, başında serbest sıfatı olsun veya olmasın «Piyasa Ekonomisi»nden farklı ve yeni bir ekonomik düzen değildir. «Sosyal» sıfatı ile belki de vurgulanmak istenen, piyasa ekonomisinde devletin «sosyallik» ilkelerine sahip çıkması ve geliştirmesidir.

DİPNOTLAR

(1) Tarihçi Okul, ekonomik sistemlerin ve düzenlerin tarihsel yasalara uygun olarak geçmişten günümüze sürekli bir şekilde geliştiğini savunmaktadır. Tarihçi Okul'un temsilcilerine göre (Wilhelm Roscher, Gustav von Schmoller) önemli olan, tarihi gelişmelerin incelenmesidir. Bu okula göre ekonomide «kanunlar» fizik kanunları gibi daimi olamaz. Ekonomik kanunlar zamana bağlı olarak gelişirken olayların sonucu olarak ortaya çıkarlar ve tarihi sürecin ancak belli bir döneminde geçerlidirler.

(2) Ludwig Erhard (1897 – 1977), Almanya'da F. Oppenheimer'in öğrencisi oldu. 1928 yılında Nürnberg Ekonomik Gözlem Enstitüsü (Institut für Wirtschaftsbeobachtung)'nde çalışmaya başladı. Alman İşçi Birliği (Deutsche Arbeitsfront) adındaki bir Nazi yanlısı kuruluşa üye olmayı reddettiği için akademisyen olarak çalışma yapma imkânına sahip olamadı. Daha sonra Endüstriyel Araştırma Enstitüsü (Institut für Industrieforschung)'nu kurdu. Savaş sonrasında Baviera Ekonomi Bakanı olarak atandı ve kısa bir süre sonra da Münih Üniversitesi'nde fahri profesör unvanı aldı. Erhard 1948 yılında Ekonomik Yönetim Direktörü oldu. Erhard 1949 – 1963 yılları arasında Ekonomi Bakanı, 1963 – 1966 yılları arasında ise Başbakan (Chancellor) olarak görev yaptı. Erhard yaptığı reformlarla Almanya'da «ekonomik mucize» (Wirtschaftswunder) nin politik babası olarak bilinir.

(3) İnsan doğası gereği kendi öz çıkarı peşinde koşarken hiç şüphesiz topluma da hizmet etmiş olur. Adam Smith'in şu sözleri bireysellik ilkesinin ne anlama geldiğini güzel bir şekilde ortaya koymaktadır (Aktan, 1993'den naklen):

«Her birey, sahip olduğu sermayeyi en yüksek üretim sağlayıcı sanayiye yönlendirir. Bunun bir sonucu olarak, emek toplumun yıllık gelirinden alabileceği en yüksek payı alır. Birey, bunu yaparken, ne toplumun çıkarını artırmayı amaçlar, ne de bunu ne ölçüde yaptığını bilir. Birey, sadece kendi öz çıkarını gözetir ve bu amacı gerçekleştirirken 'görünmez bir el' onun hiç düşünmediği başka amaçlara da hizmet etmesini sağlar. Birey kendi çıkarını gözeterek toplumun çıkarına hizmet etmiş olur ve bireyin bu hizmeti eğer topluma hizmet etmeyi amaçlamış olsaydı yapacağı hizmetten ve katkıdan daha fazla olur.»

İlk çağ düşünürlerinden Epictetus'un şu sözünü de aktarmaya değer buluyorum: «Zeus, rasyonel hayvanın doğasını öyle yarattı ki, bunlardan topluma bir hizmet ve katkı sağlamayanlar, kendileri için de iyi bir şey elde edemediler. Bu şu anlama gelmektedir; herşeyi kendi çıkarı ve yararı için yapmak anti – sosyal değildir!»

(4) Örneğin, ülkemizde sosyal piyasa ekonomisinin savunucularından Erkan şöyle demektedir. «Adam Smith'de en açık formülasyonunu bulan serbest piyasa ekonomisi, 'bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler' felsefesinin başka bir deyişle klasik liberal felsefenin ekonomik alana uyarlanmasıdır başka bir şey değildir.» (Erkan, 1991; s. 9). Erkan devamla şöyle yazmaktadır: «Serbest piyasa ekonomisi herşeyi serbest ve kendi akışına bıraktığı için, 'politikasızlık politikası' izler.» (s. 16). «Adının tam aksine 'serbest' piyasa sistemi, serbestiyi sözde korur, fiilen korumaz. Oysa, sosyal piyasa ekonomisi getirdiği rekabeti düzenleyici yasa ve kurumlara serbesti ve özgürlükleri sosyal sınırlar içinde fiilen korur.» (s. 15).

Dikkat edilirse Erkan açıklamalarıyla serbest piyasa ekonomisini âdetâ bir «başıboş piyasaya», «sınırsız özgürlük düzeni» olarak görmektedir. Klasik liberalizmin kurucusu Adam Smith'i de maalesef oldukça yanlış bir şekilde bir laissez – faire liberali (bırakınız yapınlar fel-

sesini savunan bir liberal anarşist) olarak görmektedir.

Oysa Erkan'ın yayına hazırladığı kitapta sosyal piyasa ekonomisini savunan bir başka yazar H.J. Thieme, gerçekçi bir yaklaşımla şöyle demektedir. «Klasiklerin düzen düşüncesi 'laissez faire – laissez passer' (bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler) ekonomisinin kurulmasıyla devlet faaliyetlerini minimuma indirmek şeklinde (gece bekçisi devleti olarak) çoğu kez yanlış yorumlanmıştır.» (Thieme, 1991; s. 32). Thieme çalışmasının devamında yine kanımca oldukça doğru bir tespit yapmaktadır: «Sosyal piyasa ekonomisinin, klasik liberalizmden farkı..... aktif ekonomi ve sosyal politikalarla, başarı rekabetinin oluşturulması ve sosyal amaçların gerçekleştirilmesi açılarından, karar birimi olarak devlete yüklenen rollerde ortaya çıkar.» (Thieme, 1991; s. 46).

Gerçekten de sosyal piyasa ekonomisi taraftarları klasik liberallerden farklı olarak piyasa ekonomisinde devletin daha aktif, düzenleyici ve fonksiyonel roller üstlenmesini savunurlar. Ancak, serbest piyasa ekonomisini bir laissez – faire düzeni olarak, Adam Smith'i de bir laissez – faire liberali olarak tanıtmak yanlıştır. Öyle sanıyorum ki, «sosyal piyasa ekonomisi» taraftarları, haksız bir şekilde «serbest» piyasa ekonomisini kötüleyerek ve aşağılayarak «sosyal» sıfatına yer bulmaya çalışmaktadırlar. Bu bize liberalizmin ne olduğunu öğreten Smith ve diğer liberal düşünürlere düpedüz haksızlıktır.

(5) Örneğin 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde İktisat Vekili Mahmut Esat beyin şu ifadelerini aktarmak yararlı olacaktır (Aktan, 1993'den naklen):

«Yeni Türkiye iktisadiyatı mevcut sistem ve siyasetlerinin hiçbirinin aynı olamaz. Memleketimiz iktisadi mana ve ihtiyacına, iktisat zikrettiğimizin ruhiyatına muvafık başlı başına bir iktisat siyaseti takip eylemek mecburiyetindedir. Biz iktisat meslekleri tarihinde mevcut mekteplerden hiçbirine mensup değiliz. Yukarıda zikrettiğim mekteplerden hiçbirine mensup olmamakla beraber memleketimizin ihtiyacına göre bunlardan istifade etmeyi de ihmal eylemeyeceğiz. Yeni Türkiye muhtelit bir iktisat sistemi takip etmelidir. İktisadi teşebbüs kısmen devlet ve kısmen teşebbüs-ü şahsi tarafından deruhte edilmelidir.»

1930'lu yıllarda ülkemizde uygulanan Devletçi Liberalizm anlayış Atatürk tarafından da şu şekilde ifade edilmiştir (Aktan, 1993'den naklen):

«Türkiye'nin tatbik ettiği Devletçilik Sistemi, 19'uncu Asır'dan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercihe edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçları ve birçok şeylerin yapılmadığını gözünde tutarak memleket iktisadiyatını Devletin eline almak.»

KAYNAKLAR

AKTAN, Coşkun Can; Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi, İstanbul, AFA Yayıncılık, 1992.

-----; «Virginia Politik İktisat Okulu'nun Öğretisi: Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat», Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Kasım 1991, s. 5-27.

-----; «Gerçek Liberalizm Nedir? İstanbul, AFA Yayıncılık, 1993 (Yayınlanma aşamasında).

AHRENS, Heinz; «The Social Element in the Social Market Economy», in Jung (1991), s. 101 – 114.

CLAPHAM, Ronald; «Social Market Economy for Developing Countries; The Problem of Applicability», in Jung (1991), s. 133 – 144.

-----; «Ekonomi Teorisi Açısından Sosyal Piyasa Ekonomisi», Erkan (1991) içerisinde, s. 48 – 57.

ERKAN, Hüsnü; Ekonomi Politikasının Temelleri, İzmir: Aydın Kitabevi, 1984.

-----; «Sosyal Piyasa Ekonomisi, Ekonomik Sistem ve Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırılması», İzmir, Silm Ofset, 1987.

-----; (Yayına Hazırlayan) «Sosyal Piyasa Ekonomisinin Bilimsel Temelleri», İzmir, Tükelmat A.Ş., 1991.

-----; (Yayına Hazırlayan ve Derleyen) «Sosyal Piyasa Ekonomisinin Rekabet Boyutu», İzmir, Tükelmat A.Ş.; 1992.

-----; (Yayına Hazırlayan ve Derleyen)

«Uygulamada Sosyal Piyasa Ekonomisi», İzmir, Tükelmat A.Ş., 1992.

-----; (Yayına Hazırlayan ve Derleyen) «Sosyal Piyasa Ekonomisinde Uygulanan Politikalar», İzmir, Tükelmat A.Ş.; 1992.

GROSSEKETTLE, Heinz G.; «On Designing An Economic Order. The Contributions of the Freiburg School», in: Donald A. Walker (Ed.) Perspectives on the History of Economic Thought, vol 3, Edward Elgar, 1989.

GUTMANN, Gemot; «The Intellectual Basis and Historical Development of Social Market Economy», in: Jung (1991), s. 13 – 33.

HAYEK, Friedrich A.; «What is 'Social'?, What Does It Mean?», in: F.A. von Hayek, Studies in Philosophy, Politics and Economics, Chicago, 1967, s. 237 – 47.

JUNG, Winfried; (Ed.) Social Market Economy, An Economic System for Developing Countries, 2nd ed., Sankt Augustin, Academia Verlag Richarz, 1991.

MORTAN, Kenan; «Türkiye'de Sosyal Piyasa Ekonomisinin Çerçevesi Ne Olmalıdır?», Finans Dergisi, 1993, Özel Ek, s. 98 – 101.

STOCKMANN, Kurt; «The Functions of Competition in a Social Market Economy and in Its Protection», in: Jung (1991), s. 33 – 50.

-----; «The Role of the Government in a Social Market Economy», in: Jung, (1991), s. 53 – 71.

THIEME, H.J.; «Ekonomik Düzen Olarak Sosyal Piyasa Ekonomisi», Erkan (1991) içerisinde, s. 19 – 31.

-----; «Sosyal Piyasa Ekonomisinin Ekonomik Düzen Teorisindeki Kökenleri», Erkan (1991) içerisinde, s. 32 – 47.

VANBERG, Viktor; «Ordnungstheorie as Constitutional Economies, The German Conception of A Social Market Economy», ORDO, Band 39, 1988, s. 17 – 30.

-----; «ORDO - Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft», (Review of ORDO, vol 40 and 41) Constitutional Political Economy, vol 2, No 3, 1991, s. 397 – 402.

YAYLA, Atilla; Özgürlük Yolu, Hayek'in Sosyal Teorisi, Ankara, Turhan Kitabevi, 1992.

AKSIGORTA

EMEKLİLİK SİGORTASI İLE DE
FARKLIDIR...

akhayat Emeklilik Sigortası

AKHAYAT EMEKLİLİK SİGORTASI SİZE ŞU İMKANLARI SAĞLIYOR:

1 Sigorta süresi sonunda seçime bağlı olarak: EMEKLİLİK İKRAMIYESİ veya EMEKLİLİK AYLIĞI.

2 Ecel veya kaza ile vefat halinde varislere TOPLU ÖDEME.

AKHAYAT EMEKLİLİK SİGORTASI NEDEN FARKLIDIR?

- I. Çifte güvencelidir.
Sabancı Holding güvencesi
Sağlam yatırım güvencesi
- II. Kaynağı bilinen gelire göre % 95 kar paylıdır.
- III. Yalnız emeklilik sigortası değil, aynı zamanda HAYAT SİGORTASI'DIR.
Siz de; sigorta acentenizden herhangi bir emeklilik sigortası değil,
AKHAYAT EMEKLİLİK SİGORTASI POLİÇESİ isteyin.

AKSIGORTA bir H.Ö. SABANCI HOLDİNG kuruluşudur.

Sermaye Piyasası

Doç. Dr. MEHMET BOLAK

BORSA'da Ekim ayı, önceki aylara nazaran oldukça büyük dalgalanmalara maruz kalmış, İMKB İndeksi ay boyunca her iki yöne gidip gelmiştir. Eylül ayı sonunda 15.079.87 olan borsa indeksi Ekim ayına hızlı girmiş, birkaç gün içinde 16.000 puanın üzerine çıkmıştır. Ancak, bu seviyelerde fazla tutunamayan indeks önce onbeşbinlere düşüp buralarda dalgalanmış, daha sonra dalgalanmalarını on-dörtbinli puanlarda sürdürmüş, ayın son günlerinde onüçbinli puanlara inmiş, nihayet «27 Ekim 1993, Çarşamba» günü yaptığı ani bir çıkışla ayı 14.500.69 puanla kapatmıştır. Açıklanan 9 aylık bilançoların oldukça tatminkâr gözükmesine rağmen, Ekim ayında indeksin yukarılarda tutunamayıp düşmesinin başlıca nedenleri olarak; kârını yeterli görenlerin satışa geçmesi, Güneydoğu'daki gelişmelerin yarattığı tedirginlik, ekonominin durumu hakkındaki olumsuz görüşler, Kasım ayında yapılacak DYP kongresine ve sonrasına ait soru işaretleri, uluslararası piyasalarla birlikte ülkemizde de doların hızlı bir yükseliş trendine girmiş olması sayılabilmektedir. Buna rağmen yeni haika arzedilen hisselerin çok kısa sürede tükenmesi ve yeni kurulan A tipi yatırım fonlarının gördüğü ilgi borsaya olan talebin canlılığını koruduğunu gösterirken, yapılacak küçük bir düzenleme sonrasında İstanbul Borsası'na yabancı fonların akacağı beklentisi gelecek aylar için borsaya destek vermektedir.

Borsadaki düşüşe mukabil, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksi Ekim ayında % 2.12 oranında bir artış göstermiş, «27 Ekim 1993, Çarşamba» günü kapanış fiyatları itibariyle 34.444.97 puana yükselmiştir. Bu artışa rağmen ay içinde fiyatı düşen hisselerin sayısı daha fazla olmuş, 12 hisselerin fiyatı artar, 22 hisselerin fiyatı düşerken, Koruma Tarım, Migros, Otosan, Pınar Süt, Rabak ve Sarkuysan'ın fiyatlarında değişme olmamıştır. Fiyatı % 10'dan fazla artan hisseler Gübre Fabrikaları (% 37.50), Arçelik, (% 31.03), Good-Year (% 27.42), Anadolu Cam (% 19.28), Çimsa (% 16.39) ve Pınar Süt (% 11.43) olurken; Çelik Halat (% 35.86); Bolu Çimento (% 24.63); Eczacıbaşı Yatırım (% 23.33), Marshall (% 21.57), Yasaş (% 20.83), Makina Takım (% 19.32) ve Koç Yatırım (% 12.73) ay içinde en çok değer kaybeden hisseler olmuşlardır.

Dergi indeksi kapsamında yer almayan hisseler arasında en yüksek primi Akal

Tekstil (% 30.43) yapmış, Petrokent Turizm (% 29.41), T. Garanti Bankası (% 17.07), Alarko Holding (% 16.05), Trakya Cam (% 13.56), Tofaş Oto Fabrikaları (% 10.91) onu takip etmişlerdir. Değer kaybeden hisseler arasında da Petkim (% 25.96), Yapı Kredi Bankası (% 22.50), Petrol Ofisi (% 22.12), Doğusan (% 15.56), Sun Elektronik (% 14.94), Adana C (% 14.86) ve Ege Endüstri (% 14.04) ilk sıraları almışlardır.

Ekim ayı içinde sermaye artırımını yapan 5 şirket «Tablo 1»de verilmiştir. Öte yandan Ereğli Demir Çelik'te kayıtlı sermaye tavanı 2.5 trilyon liradan 20 trilyon liraya, Net Holding'de ise 90 milyar liradan 500 milyar liraya yükseltilmiştir. Sermaye tavanlarının yüksekliği her iki şirkette de muhtemel bir sermaye artırımını akla getirmektedir.

TABLO 1
Ekim Ayında Sermaye Artırımları (Milyon TL)

Şirket	Eski			Yeni		
	Sermaye	Bedelli	%	Bedelsiz	%	Sermaye
Abana El.	13.500	6.750	50	6.750	50	27.000
Global Yat.	25.000	15.000	60	-	-	40.000
Marmaris M.O.	30.000	15.000	50	15.000	50	60.000
Net Turizm	28.800	21.200	73.61	28.800	100	78.800
Turcas	308.000	-	-	92.400	30	400.400

Halka arz edilen şirketlere yenileri eklenmeye devam etmektedir. Ekim ayı içinde 4 yeni şirketin hisseleri borsada işlem görmeye başlamıştır. 5 Ekim günü, borsa 2. pazarında 1.000 TL nominal değerli hissesi 4.500 TL'den işlem görmeye başlayan Finans Finansal Kiralama A.Ş.'nin hisse senetleri ay sonunda 5.050 TL'ye ulaşmıştır. Halka arzlarını takriben her üçü de 25 Ekim tarihinden itibaren borsa ikinci pazarında işlem görmeye başlayan hisselerden, Anadolu Anonim Türk Sigorta şirketinin 1.000 TL nominal değerli hissesi 11.500 TL, Usaş Uçak Servisi A.Ş.'nin 1.000 TL nominal değerli hissesi 32.000 TL ve Factofinans Alacak Alımı A.Ş.'nin 1.000 TL nominal değerli hissesi 7.000 TL'den halka arz edilmiş; hisselerin ayın son günündeki fiyatları sırasıyla 11.750 TL, 43.500 TL ve 9.400 TL olmuştur. Önümüzdeki günlerde Emsan, Ege Profil, Transtürk Fren, Swiss Tel, Aktif Finans Factoring, İhlas Holding, Aksu ve Dinarsu da halka arzlarını takiben borsada işlem görmeye başlayacaklardır.

Sermaye Piyasası Kurulu, 27 Ekim 1993 günü Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren yeni tebliği ile, halka arz yöntemlerini düzenlemiştir. Bundan böyle yatırımcılar hisse senedi almak için kuyruğa girmeyecekler, halka arzlar talebe göre tahsis ya da doğrudan borsada satış yöntemlerinden biri ile yapılacaktır. Talebe göre tahsis yönteminde, yatırımcılar önceden, başvuru formu dolduracaklar, talep edilen miktar arz edilen miktarı aştığı takdirde ise hisseler yatırımcılara orantılı bir biçimde dağıtılacaktır. İngiltere'de çok sık kullanılan bu yöntem, Türkiye'de de Teletaş'ın özelleştirilmesi sırasında kullanılmıştı. Tebliğin getirdiği diğer bir yenilik de hisse senedi İMKB'de işlem gören şirketler için rüçhan hakkı kullanımından sonra kalan payların zorunlu olarak İMKB'de satışa sunulmaları gereğidir.

Şirketlerin büyük bir çoğunluğu 9 aylık bilanço ve gelir tablolarını borsaya iletilmişlerdir. «Tablo 2»de yılbaşından beri çeşitli değerlerini verdiğimiz 100 şirket için 1993 9 ay ve 1992 9 aylık kâr rakamları yer almaktadır. Sözkonusu 100 şirketin ancak 93'ü Ekim ayı sonuna kadar mali tablolarını borsaya göndermiş olduklarından «Tablo 2»de bu 93 şirketin değerlerine yer verilmiştir. Tabloda yer alan şirketlerin 7 tanesinin 1993 yılının 9 ayını zararla kapattığı, geçen yıl aynı şirketler arasında zarar eden 13 şirket bulunduğu görülmektedir. İlk 9 ayın kâr rekortmeni Tofaş Oto Fabrikaları olurken, Petkim de en çok zarar eden şirket olmuştur. Genel olarak bakıldığında, 93 şirketin kâr/zarar toplamının 11 trilyon 216 milyar 346 milyon olduğu, bu rakamın 1992 yılı 9 aylık kâr/zarar toplamının 2.46 katına ulaştığı görülmektedir. Diğer bir deyişle şirketlerin toplam kârlarında % 146 oranında bir artış olmuştur ki, bu rakam enflasyon oranının hayli üzerindedir.

Yazının başında da değinilmiş olduğu üzere, bankalar yatırım fonları kurmaya veya mevcut yatırım fonlarını A tipine dönüştürmeye devam etmektedirler. Ay içinde 3 yeni yatırım fonu kurulmuş, ayrıca İş Bankası'nın 3 numaralı yatırım fonu, sermayesi 30 milyar liradan 300 milyar liraya yükseltilerek A tipine dönüştürülmüştür. Yeni kurulan yatırım fonları, Koçbank'ın 1 trilyon lira başlangıç sermayeli B tipi fonu, Garanti Menkul Kıymetler'in 200 milyar lira başlangıç sermayeli ve Yonca-1 isimli A tipi fonu, Türk Ekonomi Bankası'nın 100 milyar lira başlangıç sermayeli Tebinfon isimli A tipi fonudur. Bankaların A tipi fonlarının, borsanın düşüşlerine karşı önemli bir sigorta niteliği taşıdıkları bilinmektedir.

Bolu Çimento'nun Mayıs ayında gerçekleştirdiği sermaye artırımında, 127.170.618.500 TL tutarındaki rüçhan haklarının ortaklar tarafından kullanılmayan 3.252.660.500 TL'lik kısmı 12 Temmuz - 10 Ağustos tarihleri arasında satışa sunulmuş, ancak 1.642.660.500 TL tutarındaki hisse senedi satılmayarak noter huzurunda iptal edilmiştir. Bu nedenle şirket sermayesi 324.876.495.500 TL olarak tescil edilmiş olup, Bolu Çimento'nun ödenmiş ve kayıtlı sermayesi ile ilgili düzeltme yazımızın sonundaki tabloya da yansıtılmıştır.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi
(Ocak 1974 = 100)

AYLAR	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Ocak	202.78	297.38	493.05	1711.69	714.75	6793.38	8224.39	12953.90	10382.15
Şubat	207.73	325.71	658.37	1465.45	822.11	7402.13	10950.59	9572.27	14056.56
Mart	214.77	316.36	619.21	1351.48	923.62	6957.24	9793.56	11006.98	13455.69
Nisan	207.07	305.68	613.09	917.93	1009.89	7054.56	8814.38	10128.12	20399.46
Mayıs	209.20	304.85	833.54	1005.71	1334.72	8438.48	7932.99	9067.92	21856.16
Haziran	210.89	306.66	1050.91	924.97	1745.24	7573.16	8275.36	12297.79	26303.88
Temmuz	213.75	323.22	1709.16	927.28	1554.78	10664.47	7533.47	11754.44	24501.68
Ağustos	218.60	360.80	2290.94	816.29	1716.64	10166.14	7950.10	11314.53	27193.90
Eylül	226.70	394.62	2015.20	881.71	2673.32	10907.66	6913.80	10310.15	33729.97
Ekim	238.27	384.48	1548.75	734.01	3486.07	10596.87	6835.47	9077.97	34444.97
Kasım	258.90	406.68	1374.18	777.53	3241.70	6955.17	10214.39	9344.20	
Aralık	261.35	438.99	1202.28	722.21	4940.99	6750.24	11048.39	9744.28	

TABLO 2: Şirketlerin 9 Aylık Kârları (Milyon TL)

	1993	1992	1993	1992		1993	1992	
Abana Elek.	- 10.867	- 3.285	Erdemir	211.344	367.557	Olmuksa	- 10.594	11.158
Adana Çim.	6.038	71	Gentaş	11.292	3.019	Otosan	538.292	130.399
Akal Teks.	175.241	81.815	Good-Year	166.801	49.537	Peg Prof.	97.873	30.002
Akçimento	74.683	46.706	Gorb. İşil	518	542	Petkim	- 1.125.345	- 355.095
Aksa	515.642	373.713	Gübre Fab.	94.535	- 27.134	Petrokent T.	- 1.154	4.158
Alarko Hol.	81.379	20.914	Güney Bira	61.900	30.571	Petrol Of.	667.546	292.009
Alarko San.	81.897	10.014	Hektaş	13.986	6.341	Pınar Et	12.824	5.855
Anadolu C.	27.449	16.019	İkt. Finan.	70.464	18.098	Pınar Su	3.689	- 903
Arçelik	933.000	446.000	İnterna	4.466	751	Pınar Süt	53.116	1.694
Aselsan	81.796	36.976	İzmir D.C.	85.648	12.591	Pınar Un	3.584	1.392
Aygaz	146.482	99.545	İzocam	67.392	34.853	Pırmaş	18.457	1.710
Bağfaş	140.060	39.462	Kartonsan	107.279	31.416	Sabah Yay.	130.027	30.057
Bekoteknik	276.708	146.707	Kav	- 4.980	- 12.687	Sarkuysan	80.780	50.611
Bolu Çim.	32.796	31.587	Kelebek M.	16.423	7.714	Sifaş	- 1.782	- 19.529
Brisa	95.600	27.300	Kent Gıda	16.094	3.606	Sun Elektro.	4.078	2.013
Çanak Çim.	47.891	29.349	Kepez Elek.	100.635	62.627	Tezsan	- 2.412	- 9.498
Çeşme Alt.	2.473	8.332	Koç Hol.	742.155	318.875	Tire Kut	33.271	9.905
Çimentaş	175.652	70.760	Koç Yat.	131.722	76.008	Tofaş Oto F.	2.336.288	311.410
Çimsa	157.015	55.392	Konya Çim.	92.868	48.212	Toprak K.	20.906	21.934
Çukurova	521.812	315.517	Kordsa	20.781	38.880	Trakya Cam	186.563	40.662
Denizli C.	10.052	- 2.811	Köytaş	4.565	2.023	Turcas	166.470	109.165
Deva Hol.	35.089	102	Kütahya P.	21.454	9.256	Tüpraş	401.075	139.979
Doğusan	7.250	621	Makina T.	3.025	- 12.750	T.D. Döküm	168.710	95.688
Döktaş	83.907	28.262	Mardin Çim.	91.511	56.060	T.Şişe Cam	191.700	62.721
Ecz. İlaç	51.851	48.107	Maret	11.848	2.827	T. Tuborg	51.340	26.766
Ecz Yat.	25.015	38.183	Marm. Martı	8.746	6.371	Uşak Ser.	6.138	- 286
Ege Bira	302.909	147.732	Marshall	85.276	50.109	Ünye Çim.	58.108	25.038
Ege End.	30.538	6.697	Metaş	230.001	- 14.070	Vakıf F.K.	83.823	35.666
Ege Gübre	34.966	- 7.445	Migros	63.422	25.242	Vestel	11.035	69.715
Enka Hol.	23.480	13.178	Net Hol.	42.685	- 19.736	Yasaş	47.645	20.548
Erc. Bira	116.064	81.774	Niğde Çim.	48.609	11.880	Yünsa	77.871	17.631
						Toplam	11.216.346	4.558.458

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Takvim Yılı Kâr (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1990 (Milyon TL)	1991 (Milyon TL)	1992 (Milyon TL)	1990 (Net)	1991 (Net)	1992 (Net)	Ekim 1992	Ağustos 1993	Eylül 1993	Ekim 1993
1	AKÇİMENTO	150.000	84.656,3	34.959	48.795	87.500	25	30	50	4.450	11.750	17.250	15.750
2	ANADOLU CAM	250.000	84.000	9.177	30	16.847	26	-	15	1.900	3.350	4.150	4.950
3	ARÇELİK	2.000.000	864.000	187.666	367.714	588.565	165	143,60	77	7.300	12.250	14.500	19.000
4	BAĞFAŞ	200.000	200.000	21.113	44.738	103.047	50	15	30	1.000	6.000	7.600	7.100
5	BOLU ÇİMENTO	324.876,5	324.876,5	12.185	32.534	55.787	56,80	41,70	28	1.150	2.100	3.350	2.525
6	BRISA	607.500	151.875	21.024	12.060	104.490	12	6	32,50	3.400	11.250	13.750	12.250
7	ÇELİK HALAT	135.000	43.200	15.959	9.319	22.875	60	20	40	2.650	9.300	14.500	9.300
8	ÇİMSA	200.000	56.180	16.415	37.433	101.528	20	32	85,50	7.800	27.500	30.500	35.500
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	1.500.000	450.000	123.636	202.004	514.857	120	80	100	7.000	12.250	12.500	11.250
10	DÖKTAŞ	250.000	100.000	19.120	34.476	63.764	70	56	67	4.700	13.000	14.500	13.250
11	ECZACIBAŞI YATIRIM	250.000	120.960	8.315	16.414	38.368	50	50	30	3.850	4.200	6.000	4.600
12	EGE BİRACILIK	315.000	201.600	46.146	96.459	220.582	130	500	100	28.000	36.000	40.000	37.000
13	EGE GÜBRE	54.000	54.000	(2.758)	(6.029)	16.971	-	-	5	450	5.200	6.400	5.900
14	EREĞLİ DEMİR ÇELİK	2.500.000	2.304.000	430.977	762.738	693.214	30	40	40	2.850	2.150	4.000	3.800
15	GOOD-YEAR	360.000	113.694,44	(32.095)	50.587	79.925	-	25	60	7.400	18.750	15.500	19.750
16	GÜBRE FABRİKALARI	240.000	120.000	10.515	4.664	4.369	-	-	1	625	4.300	5.600	7.700
17	GÜNEY BİRACILIK	100.000	75.600	13.564	31.500	37.666	75	240	40	8.100	16.500	18.000	15.500
18	HEKTAŞ	200.000	85.000	7.119	5.492	11.931	71	19,15	20,25	825	2.500	2.950	3.150
19	İZMİR DEMİR ÇELİK	1.000.000	897.750	(31.223)	(16.305)	52.437	-	-	-	350	1.525	1.875	1.725
20	İZOCAM	150.000	105.000	17.242	42.259	50.780	82,50	87,50	75	8.100	10.000	11.000	11.500
21	KARTONSAN	108.000	108.000	21.950	22.012	48.428	35	20	30	2.000	11.000	12.000	12.750
22	KAV	62.400	62.400	8.458	722	(7.863)	64	12	-	1.950	3.850	4.700	4.450
23	KOÇ HOLDİNG	4.000.000	1.000.000	139.062	346.596	445.676	32,60	53,50	35	8.000	16.250	21.500	23.500
24	KOÇ YATIRIM	400.000	120.000	26.219	61.683	106.253	60	100	100	13.250	24.500	27.500	24.000
25	KORDSA	300.000	151.875	39.345	73.987	59.393	21	25	20	2.500	3.000	4.550	4.600
26	KORUMA TARIM	200.000	33.412,5	3.699	3.628	5.109	35	7,47	11	925	2.000	2.000	2.000
27	MAKİNA TAKIM	100.000	38.295	1.038	(5.801)	(11.406)	17	-	-	450	2.000	2.200	1.775
28	MARSHALL	180.000	122.400	17.762	16.875	53.315	83	42	61	-	10.500	12.750	10.000
29	MİGROS	100.000	20.000	1.946	11.205	40.933	16	37,50	100	-	100.000	120.000	120.000
30	OLMUKSA	100.000	77.000	214	4.371	11.008	-	4	10	1.550	3.000	3.700	3.450
31	OTOSAN	500.000	110.000	101.989	100.254	221.932	95	90	114	10.500	58.000	60.000	60.000
32	PINAR SÜT	72.900	24.300	909	2.913	8.895	7,50	9,74	27,88	1.800	16.000	17.500	19.500
33	RABAK	225.000	45.000	3.727	(5.639)	(24.586)	20	-	-	475	1.100	1.100	1.100
34	SARKUYSAN	200.000	75.600	29.187	42.054	70.100	200	70	100	8.900	18.000	19.000	19.000
35	TELETAŞ	250.000	200.000	29.366	47.303	63.081	27	75	15	1.950	7.200	9.200	9.200
36	TÜRK DEMİR DÖKÜM	1.000.000	250.000	31.730	79.465	152.111	50	65	80	7.500	12.000	15.750	14.750
37	TÜRK SIEMENS	300.000	128.000	19.542	24.768	108.370	50	75	60	10.750	9.800	12.000	12.500
38	T. İŞ BANKASI -B-	-	63.000	181.611	477.147	843.397	46,47	74	41,66	6.100	35.500	46.000	40.500
39	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM	3.000.000	698.649,8	29.837	42.538	83.461	20	10	11	900	3.800	4.900	4.750
40	YASAŞ	81.000	81.000	3.788	4.374	24.434	17,66	13	25	1.200	6.100	7.200	5.700

SIEMENS
NIXDORF

Kurlarda anlaşamalar bile finansal çözümlerde tüm Avrupa'nın anlaşığı bilgisayar firması...

Ülkeler arasındaki ekonomik ve politik sorunlara çözüm getiremiyoruz. Üstelik, bu işimiz de değil. Fakat ülke ekonomilerinin verimli işleyişleri yanında karşılıklı ilişkilerinde gerekli olan kusursuz altyapıyı kurmayı başardığımızı gururla söyleyebiliriz. Finansal çözüm paketlerimizden

açık sistemlerimize; ürettiğimiz notebook'lardan yüksek performanslı server'lara uzanan geniş bir paletle. Zaten Avrupa'nın bizi 1 numaraya yükselterek gösterdiği güven onların da bizi aşan konularda bir gün uzlaşacaklarını gösteriyor. Firmamız konusunda yıllardır uzlaştıkları gibi...

Sinerji iş başında

Görüşler

Yrd. Doç. Dr. A. KEMAL ÇELEBİ

Kamu Harcamalarının Artışı: Makro Açıklamaların Analitik ve Ampirik Değeri

I — GİRİŞ

KAMU maliyesi alanında, üzerinde Ken çok durulan ve tartışılan konulardan birisi, GSMH içinde kamu harcamalarında gözlenen oransal artıştır. Kamu harcamalarının artışı ile ilgili birçok açıklama yapılmıştır. Bu açıklamaların bilimsel açıdan anlamlı olabilmesi, kamu harcamalarının miktar ve bileşimini etkileyen ekonomik, siyasal ve sosyal faktörlerin birisini veya hepsini içeren modellerin kurulması ile mümkündür. Literatürde bu modeller, benimsedikleri temel metodik yaklaşıma bağlı olarak ikiye ayrılırlar.

Makro olarak tanımlanan modellerde, kamu harcamaları verilerinde uzun dönemde ortaya çıkan gelişme ve değişimler incelenerek, kamu har-

camalarının artışı makro değişkenlere bağlı olarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Burada ele aldığımız makro modeller, kamu harcamaları ile ilgili kısa dönemli makroekonomik öngörü modellerinden farklıdır. Aradaki farklılığın nedeni, kısa dönemli modellerde baştan öngörü yapılması, uzun dönemli modellerde ise sonradan öngörü yapılmasıdır. Ancak, ikisi arasındaki ortak nokta, kamu harcamalarının dışsal olarak belirlendiğinin varsayılmasıdır. Mikro olarak tanımlanan modellerde ise, son aşamada kamu harcamalarının artışına neden olan kamusal karar alma süreci içindeki özel ve kamusal birimlerin tercihleri üzerinde durulmaktadır.

Kamu harcamalarının artışına yol açan faktörlerin bilinmesi, özellikle ka-

mu harcamalarına yönelik olarak oluşturulacak maliye politikalarının gerçekçi ve tutarlı olabilmesi açısından önemlidir. Bu nedenle çalışmada, makro modellerin kamu harcamalarının artışını ne derece açıklayabildiği, analitik yapılarına ve gerçek hayattaki gelişmelere göre incelenecektir.

II — Makro Açıklamalar

Kamu harcamalarının artışı ile ilgili bilinen açıklamaların burada ayrıntılı bir tekrarı yapmak gereksizdir. Analitik ve ampirik bir değerlendirme yapabilmek için başlıcalarına değinmek yeterli olacaktır. İnceleyeceğimiz üç makro açıklamadan birincisi «Wagner Kanunu», ikincisi «Peacock-Wiseman Modeli», üçüncüsü de «Uluslararası Ekonomik Bağımlılık Modeli»dir.

A — Wagner Kanunu

Kamu harcamalarının artışı konusunda en çok sözü edilen açıklama, Wagner'in (1883) genişleyen devlet faaliyeti ile ilgili kanunudur. Bu kanuna göre, Avrupa ülkelerinde gözlenen sosyal ve ekonomik gelişmeyle birlikte devletin faaliyet alanı kaçınılmaz olarak genişlemiştir.

Wagner'e göre, gelişmeyle birlikte devletin faaliyet alanının genişlemesi kamu harcamalarında artışa yol açmaktadır. Dikkat edilirse Wagner, kamu harcamalarındaki artışı, genişleyen devlet faaliyetinin bir sonucu olarak görmektedir. Devletin faaliyet alanının genişlemesinin üç nedeni vardır. Birinci neden, ekonomik kalkınmaya

bağlı olarak birçok alanda ortaya çıkan değişikliklerin sonucunda yönetimin merkezileşmesidir. Bu durum, devletin yönetim ve güvenlik fonksiyonlarını arttırmıştır. İkinci neden, eğitim ve gelir dağılımı konusunda ortaya çıkan gelişmelerdir. Eğitim ve gelir dağılımının büyük önem kazanması, devlete yeni görevler yüklemiştir. Üçüncü neden de, teknolojik ilerlemedir. Teknolojik ilerleme ile birlikte büyük ölçekli yatırımların gerekmesi, devletin ekonomik hayatta etkin olmasını gerektirmiştir.

Kısaca bu şekilde özetlediğimiz Wagner Kanunu'na analitik açıdan önemli eleştiriler yöneltilmiştir. En önemli eleştiri, Wagner Kanunu'nun organik devlet anlayışına dayandığı şeklindedir (Brown - Jackson, 1980: 89). Gerçekten Wagner, birey tercihleri ile devlet faaliyeti arasındaki ilişkiyi yok saymıştır. Devlet, bireylerin taleplerine bakmaksızın kendi görevlerini tanımlamakta serbesttir. Aslında Wagner'in bu yaklaşımı, o dönemin Almanya'sında geçerli olan devlet anlayışını yansıtmaktadır. O dönemde işbaşında olan Bismark ilk refah devleti programlarını uygulamaktaydı.

Bu eleştiriye karşı daha sonra çok sayıda maliyeci tarafından geliştirilen Wagner Kanunu'nun çeşitli yorumları, tam rekabetçi bir hükümet modeli içinde yapılmıştır. Bu yorumlarda, hükümet bireylerin tercihlerini benimseyen bir organizasyon olarak değerlendirilmiş ve buna bağlı olarak da Wagner Kanunu'nda, hükümet hizmetlerine olan talebin gelir esnekliğinin birden büyük olduğunun varsayıldığı ileri sürülmüştür (Wagner - Weber, 1977:

66). Ancak, bireylerin kamusal taleplerinin gelir esnekliğinin birden büyük olduğu varsayımı, Wagner'in organik devlet görüşü benimsenmediği sürece bir anlam kazanmaz. Çünkü, kamusal mal ve hizmetlere olan talebin gelir esnekliğinin birden büyük olduğunu devlet kendisi yorumlamaktadır. Gerçek hayatta ise bireyler kamu kesiminden farklı yoğunlukta talepte bulunurlar. Diğer bir deyişle, her bireyin kamusal talebinin gelir esnekliği aynı değildir. Bu nedenle, farklı birey tercihlerine dayanan siyasal süreci yok sayarak tutarlı bir açıklama yapmak mümkün değildir (Ataç, 1987: 306).

Wagner Kanunu'ndaki bir diğer analitik eksiklik, kamu harcamalarının GSMH içindeki payı artarken, hükümetler üzerinde hiçbir gelir kısıtlamasının olmadığını varsayılmasıdır. Gerçekte ise, hükümetler vergi gelirlerini yükseltme konusunda bireylerin artan tepkisi ile karşı karşıya kalmışlardır ve buna bağlı olarak da bütçe açıklarının GSMH içindeki payı artmıştır.

Önemli bir nokta da, Wagner'in gelişmiş ülkelerde tüketicilerin daha fazla tercih özgürlüğü kazanmak için kamusal tüketim yerine özel tüketimi ikame etmek isteyebileceğini görememiş olmasıdır (Gould, 1983: 221). Wagner, sosyal gelişmenin ortaya çıkardığı ihtiyaçların özel kesim tarafından karşılanmasının imkânsız olduğunu savunmuştur. Ona göre bu durum, kaçınılmaz olarak sosyalist ekonomiye doğru bir gidiştir (Nadaroğlu, 1981: 135). Oysa günümüzdeki gelişmeler tam aksi yönde gerçekleşmektedir.

Wagner Kanunu'nu test eden bir-

çok çalışma yapılmıştır. H.C. Adams, A.B.D.'de kamu harcamalarının 1830-1890 yılları arasında reel olarak % 3600, kişi başına % 275 arttığını istatistiklere dayanarak hesaplamış ve Wagner Kanunu'nu doğrulamıştır. Ancak, bütün harcama çeşitlerinin aynı oranda artmadığını, örneğin güvenlik harcamalarının kamu harcamaları içindeki payı azalırken, sosyal ve askeri harcamaların daha büyük oranlarda arttığını tespit etmiştir (Bkz.: Erginay, 1979: 170). Gould (1983) ise, altı gelişmiş demokratik ülke için 1950-1978 dönemini kapsayan araştırmasının sonuçlarının Wagner Kanunu'nu doğrulamadığını belirtmiştir. Cameron (1978) da aynı şekilde, 1960-1975 yılları arasında 18 ülkeyi kapsayan çalışmasında, bir ülkenin gelişmesinin kamu harcamalarının artmasına doğrudan neden olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Wagner Kanunu'nu en gerçekçi bir şekilde değerlendiren ampirik araştırma Wagner ve Weber (1977) tarafından yapılmıştır. Wagner ve Weber 1950-1972 yılları arasında 34 ülkeyi ele aldıkları araştırmalarında, Wagner Kanunu'nun bazı ülkelerdeki kamu harcamaları artışını tanımlamakta yardımcı olmakla birlikte, diğer ülkelerdeki kamu harcamaları artışını açıklamakta yetersiz kaldığını belirtmişlerdir.

B — Peacock - Wiseman Modeli

Peacock ve Wiseman (1961), Wagner Kanunu'nun yüzyıllık karakteri ve tarihsel kaçınılmazlığının, kamu harcamalarındaki kısa dönemli gelişmeleri açıklamayı zorlaştırdığını, ileri

sürerek bakışlarını gerçek eğilimlere çevirmişlerdir. Onlara göre, kamu harcamaları artışının zaman modeli milli gelirin büyüme modelinden daha düzensizdir. Bu konuda İngiltere için yaptıkları gözleme göre, kamu harcamaları artışındaki zirve noktalar I. ve II. Dünya Savaşları sırasında ortaya çıkmıştır. Savaşlardan sonra kamu harcamalarında bir düşme olmuşsa da, savaş öncesi düzeyine inmemiştir.

Peacock ve Wiseman İngiltere için yaptıkları bu gözlemi açıklamak amacıyla, seçmen ve hükümet davranışına dayanan siyasal bir model geliştirmişlerdir. Modelin en önemli varyasını, kamu harcamalarının vergi gelirleri ile finanse edilmesidir. Ancak, bu konuda seçmenlerin ve hükümetlerin davranışları farklıdır. Seçmenler daha çok vergi vermek istemezler. Hükümetler ise daha çok harcamada bulunmak isterler. Savaş gibi sosyal çalkantıların olmadığı durumlarda vergi yükü, bireylerin kabul ettiği bir düzeyde istikrarlıdır. Fakat savaş döneminde bireylerin kabul etmeye yanaşacağı vergi yükü arttığından, vergi artışına bağlı olarak kamu harcamaları da artmaktadır. Savaştan sonra kamu harcamalarının düzeyi düşebilir. Ancak, eski düzeyine düşmez. Çünkü seçmenler eskisinden daha yüksek bir vergi yükünü kabul etmeye hazırdırlar. Bu nedenle devlet daha önce yapmak isteyip de yapamadığı harcamaları yapabilme imkânına kavuşmuş olur. Sosyal çalkantılar aynı zamanda devlete yeni görevler yükler. Peacock ve Wiseman, kamu harcamaları artışı ile ilgili bu açıklamalarını «sıçrama etkisi» olarak isimlendirmişlerdir.

Bu açıklama hem analitik olarak eksiktir, hem de ampirik olarak tam doğrulanmamaktadır. Analitik eksiklik, seçmenler ile hükümet arasındaki ilişkinin belirsiz olması nedeniyle. Hükümetlerin daha çok harcamada bulunmak istedikleri varsayılmaktadır. Ancak, hükümetlerin daha fazla kamu harcamasını kim veya kimler için istedikleri açık değildir. Diğer taraftan modelde, bireylerin savaş gibi dışsal faktörlere otomatik olarak uydukları, yani bağlı değişkenler oldukları kabul edilmiştir. Oysa, savaş vb. bir sosyal olay karşısında bireylerin vergi yüklerinde bir artış olmasını kabul etmeleri kesin değildir. Savaşla ilgili kamu harcamalarının artışı, kamu harcamalarının miktarında bir artışa yol açmadan bileşiminin değişmesine de yol açabilir (Brown - Jackson, 1980: 90)

Ampirik açıdan bakıldığında ise, bu modelin uzun dönemli eğilimleri açıklamaktan uzak olduğu görülmektedir. Çünkü Peacock ve Wiseman açıklamalarını, özellikle belli sosyal çalkantı dönemlerinde kamu harcamalarında ortaya çıkan oransal değişimler üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Ayrıca, vergi gelirlerinin kamu harcamalarının artışında sınırlayıcı bir role sahip olduğunu kabul etmelerine rağmen, uzun dönemde kamu harcamaları bütçe açıkları ile birlikte artmıştır. OECD ülkelerinde kamu harcamalarının artış trendi, büyük sosyal çalkantıların yaşanmadığı 1950 - 1974 yılları arasındaki uzun dönemde yukarı doğru olmuştur (OECD, 1978: 14 - 15). 1961 - 1979 yılları arasında İngiltere'de kamu harcamalarının artışını inceleyen W. Eltis (1983) de, kamu harcamalarının bü-

yük bir kısmının uzun dönemli sosyal programlara dayalı harcamalardan oluştuğunu ve bu harcamaların GSMH'daki artma ve azalmalardan etkilenmeksizin aynı kaldığını veya genişlediğini göstermiştir. Peacock – Wiseman Modeli için tek evrensel kanıt 1973–1974 petrol krizi olmuştur (Gould, 1983: 224).

Görüldüğü gibi, bu model kısa dönemde kamu harcamalarında meydana gelen artışları kısmen açıklayabilmekte faydalı ise de, uzun dönemli eğilimleri açıklamaktan uzaktır. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde kamu harcamalarının önemli bir bölümünün sosyal harcamalardan oluşması ve artışın uzun dönemde sürekli olması olgularını açıklayabilmek için, kamu harcamalarının oluşumuna neden olan mikro temellerin derinlemesine incelenmesi gerekir. Nitekim Peacock ve Wiseman 1979 yılında yayınladıkları makalede, mikro yaklaşımın kamu harcamalarının artışı ile ilgili açıklamalarına katkı sağladığını açıkça vurgulamışlardır.

C — Uluslararası Ekonomik Bağımlılık Modeli

Günümüzde ülkelerin kapalı ekonomik sistemlere sahip olmadıkları bilinen bir gerçektir. Uluslararası ekonomik ilişki ve etkileşimler büyük boyutlara ulaşmıştır. Özellikle de küçük ülkelerin dış ekonomik ilişkileri, ekonomileri üzerinde büyük etkiler meydana getirmektedir. Bununla birlikte, A.B.D. ve Japonya gibi gelişmiş ülke-

lerin ekonomileri de uluslararası ekonomik faaliyetin etkilerine kapalı değildir. Bu ülkeler petrol ve diğer ham maddeleri temin etme konusunda büyük ölçüde dışa bağımlıdır. Ayrıca, üretimleri için dış pazar bulabilme sorunları vardır.

Bu gerçekten hareketle Lindbeck (1975) ve Aukrust (1977), dış ekonomik bağımlılığın bir ülkedeki toplam arz ve talep dengesi ile enflasyonun kontrolünü büyük ölçüde güçleştirdiğini çeşitli açılardan açıklayarak kamu harcamalarının artışı ile ilgili bir model geliştirmişlerdir. Dışa açık küçük bir ekonomide toplam talep bir ölçüde, ihracat malları için dünya piyasalarında oluşan talebin bir fonksiyonudur. Böylece talebe bağlı üretim kapasitesinin bir fonksiyonu olan işsizlik de bir dereceye kadar kontrol edilememektedir. İhracata dayalı sektörlerdeki fiyat seviyesi de dünya piyasalarında olduğundan, fiyatlar içerideki üretim maliyetlerine göre oluşmaz. Bu durumda, eğer dış talep ve fiyatlar üretim maliyetleri ile birlikte artış göstermezse düşük kârlılık; eğer dış talep ve fiyatlar üretim maliyetlerinden daha fazla artış gösterirse yüksek kârlılık söz konusu olur. Her iki durumda da ekonomide bir istikrarsızlık meydana gelebilecektir. Kârların düşük olması, yatırım için gerekli fonların azalmasına neden olabilir. Kârların yüksek olması ise, bu sektörlerde gündeme gelecek ücret artışlarının toplu pazarlıklar yoluyla tüm sektörlerle yayılmasına ve sonuçta enflasyona neden olabilir.

Aynı şekilde, dışa açık bir ekonomideki toplam arz da kısmen ithal eği-

limine bağlıdır. Yüksek düzeydeki ithalat iç piyasaya hitap eden malların üretiminin ve fiyatlarının büyük ölçüde dışarıya bağımlı olması demektir. Aynı zamanda, petrol gibi ithal girdilerinin talep esnekliğinin düşük olması, ülkenin dünyadaki enflasyonist etkilere açık olması anlamına gelir. Üstelik ithalatın ihracatı karşılama oranının düşük olması ödemeler dengesinin bozulmasına neden olarak, dış borçlanma, devalüasyon ve sıkı deflasyonist programlar gibi hükümetlere hiç de cazip gelmeyen politikaların uygulanması zorunluluğunu ortaya çıkarır.

Yukarıda açıkladığımız uluslararası ekonomik ilişkilerin yol açtığı sorunların, devletin rolü ile azaltılabileceği ileri sürülmüştür. Açık ekonominin üretim, istihdam ve tüketim üzerindeki olumsuz etkileri, kamu ekonomisinin kapsamının genişletilmesiyle giderilebilmektedir (Lindbeck, 1975: 56). Sosyal güvenlik, vergi sistemleri, işsizlik sigortası, tam istihdamı sağlamak için yapılan mali yardımlar ve diğer kamusal politikalar, uluslararası ekonomik bağımlılık ile doğrudan ilgili uygulamalardır. Kamu ekonomisinin kapsamının bu tür uygulamalar ile genişletilmesinin doğal sonucu, kamu harcamalarının GSMH içindeki payının artmasıdır.

Özetlemek gerekirse, uluslararası ekonomik bağımlılık açıklamasına göre ülke dışından gelen makroekonomik etkiler kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Bu açıklama biçiminin, günümüzde, özellikle uzun dönemde kamu harcamalarının artışına yol açan gerçek nedenlerden

birisi olarak kabul gördüğü söylenebilir (Bkz.: Orhaner, 1991: 8). Gerçekten de, kamu harcamaları ile ilgili farklı açıklamaları inceleyen ve test eden Cameron (1978), kamu harcamalarının dışa açık ülkelerde, dışa nispeten daha az açık ülkelere göre daha fazla arttığını hesaplamıştır. Aynı şekilde, söz konusu açıklamalar içinde en yüksek ilişkinin uluslararası ekonomik bağımlılık açıklamasında ortaya çıktığını göstermiştir.

Kamu harcamalarının artış nedenlerinden birisi olarak ampirik açıdan doğrulanmasına rağmen, bu açıklama da diğer makro açıklamalar gibi analitik eksiklikler içermektedir. Bir kere, uluslararası ekonomik bağımlılık ile kamu harcamalarının artışı arasındaki ilişki deterministik bir şekilde açıklanmaya çalışılmaktadır. Oysa, açık ekonominin makro değişkenleri olan ithalat ve ihracat kamu harcamaları üzerinde doğrudan belirleyici bir role sahip değildir. Çünkü, bu açıklamayı test ederek kısmen doğrulayan Cameron'un (1978) da belirttiği gibi, açık bir ekonomiden dolayı kamu ekonomisinde görülen artış, aslında siyasal sürecin bir sonucudur. Dış ekonomik faktörlerden etkilenen bireylerin ve baskı gruplarının, örneğin işçi ve işveren örgütlerinin, karar alma süreci içindeki rolleri son aşamada belirleyici olmaktadır.

III — Değerlendirme

Başlıklarına ana hatları ile değindiğimiz makro açıklamaların ortak özelliği, kamu harcamalarındaki artışı

ekonomik kalkınma, savaş, nüfus artışı, şehirleşme, ihracat-ithalat ve teknoloji gibi makro büyüklüklere bağlamalarıdır. Eleştirilerinde de belirttiğimiz gibi, bir kamusal karar alma sürecinin dışında kabul edilen bu dışsal faktörlerin kendiliğinden ve deterministik bir şekilde kamu harcamalarında artışa yol açtığı kabul edilmektedir. Şüphesiz bu dışsal faktörlerin kamu harcamalarının artmasında etkileri vardır. Örneğin bir toplum ulusal yaşama sorunu ile karşı karşıya kaldığında, savaşı kazanmak için gerekli bütün kaynakları kamu kesiminin kullanımına tahsis edebilir. Veya, şehirleşme oranının artması ile birlikte daha çok okul, yol, kanalizasyon, çöp toplama, hastahane ve hapisane gerekli olabilir (Robinson v.d., 1969: 5). Ancak, söz konusu dışsal faktörler kamu harcamalarının miktar ve bileşimi üzerinde doğrudan belirleyici olamazlar. Kamusal faaliyetin daha çok olması için, siyasal kurumsal yapının içeriğine bağlı olarak bireylerin karar vermesi gerekir.

Bireyler kamusal mal ve hizmetler konusundaki kararlarını gelir, nüfus, zevk ve teknoloji gibi dışsal faktörlerin yer aldığı talep fonksiyonlarına göre verirler (Siegel, 1968: 154-155). Talep fonksiyonu içindeki dışsal faktörlerin değişmesi karşısında birey kararını değiştirmese, refahı olumsuz yönde etkilenir. Dışsal faktörlerin zorlaması, bireye talep fonksiyonunu yeniden biçimlendirme isteği verir (Breton, 1974: 86). Dışsal faktörlerdeki değişmeye bağlı olarak talep fonksiyonları değişen bireylerin, kamusal karar alma süreci içindeki siyasal mübadelele-

rinin sonucunda kamu harcamalarının miktar ve bileşimi değişebilir. Kamu harcamalarını analiz eden birçok iktisatçı, kamu harcamaları artışının ekonomik olmaktan çok siyasal bir sorun olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin Diamond'a (1975) göre; «Kamu harcamalarının büyüklüğü siyasal bir sorundur. Kamu harcamalarının toplam büyüklüğü hakkındaki karar siyasal bir karardır». Duverger'e (1980) göre ise; «Kamu harcamalarının tavanı sorunu, ekonomik değil siyasal bir sorundur».

Bireyler ve gruplar arasındaki siyasal mübadelelerin sonucunu devletin yapısı belirler. Otoriter bir devlet yapısı içinde, geniş kitlelerin taleplerinden ziyade, onlar adına hareket ettiğini söyleyerek talepleri yorumlayan, ama büyük ölçüde kendi tercihlerine göre karar vermesi söz konusu olan yönetici sınıf, kamu harcamalarının miktar ve bileşimi konusunda belirleyici olur. Demokratik devlet yapısı içinde ise, bireyler kamusal talep fonksiyonlarını seçimlerde kullandıkları oyları ve oluşturdukları baskı grupları yolu ile açıklayarak kamu harcamaları konusundaki kararlarda söz sahibi olabilirler (Cuzan - Heggen, 1985: 24-26).

Makro değişkenlerin (dışsal faktörler) kamu harcamalarının artışında rolleri olmadığı söylenemez. Fakat bu rol, tercih ve karar mekanizmalarına tabidir (Breton, 1974: 217). Nitekim, makro açıklamaları çeşitli zaman dilimleri ve farklı ülkeler için test eden araştırmaların bazıları bu açıklamaları kısmen doğrularken, bazıları da doğrulamamaktadır. Bunun nedeni, dışsal faktörlerin kamu harcamalarındaki artışı

doğrudan belirleyememesi, bunun yerine dışsal faktörlerin tabi olduğu siyasal sürecin belirleyici olmasıdır. Dolayısıyla, makro açıklamalar ile ilgili olarak şimdiye kadar yapmış olduğumuz eleştiri ve değerlendirmeler, kamu harcamaları artışının her yönüyle açıklanabilmesi için makro ve mikro yaklaşımları bir araya getiren genel bir modelin kurulması gerektiğini göstermektedir.

IV -- SONUÇ

Günümüzün en önemli ekonomik sorunları olma özelliğini gösteren enflasyon ve işsizliğe, devletin ekonomi içindeki rolü ve etkisinin büyük boyutlara ulaşmasının neden olduğu şeklineki görüşler ağırlık kazanmıştır. Ekonomik istikrar içinde kalkınma ve büyümeyi sağlamak amacıyla devletin küçültülmesi, diğer bir deyişle kamu harcamalarının GSMH içindeki payının azaltılması yönündeki politikalar gündemdedir. Ancak, bu konuda politikalar oluşturulurken, kamu harcamalarının artışına yol açan nedenlerin bilinmesi gerekir.

Makro veya mikro bir yaklaşımla kamu harcamalarının artışını açıklamaya yönelik modeller, konuyu bir bütünlük içinde ele almadıklarından, kamu harcamalarının artış nedenlerini tam olarak açıklayabilmekten uzaktır. Özellikle makro modellerde, artışa yol açan dışsal faktörlerin politik alan dışında mekanik bir etkiye sahip olduğunun ileri sürülmesi, kamu harcamalarının azaltılmasında maliye politikalarının etkin olmayacağı gibi bir çıkarıma götürür. Kamu harcamalarının artışın-

da makro modellerin benimsenmesi durumunda, politik alanda çözüm aranması güçleşmektedir. Ancak, makro modellerin politik alanı dışlamasına rağmen, kamu harcamalarının azaltılması politikaları makro modelleri göz önüne almalıdır. Kamu harcamaları ile ilgili politikalar oluşturulurken, artışa neden olan makro ve mikro değişkenler birlikte değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Ataç, Beyhan (1987): «Kamu Harcamaları Analizine Pozitif Yaklaşım». E.A.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 5, Sayı 1.

Aukrust, Odd (1977): «Inflation in the Open Economy», L.B. Krause - W.S. Salant (ed.), *Worldwide Inflation: Theory and Recent Experience*: 107-153. Washington, D.C.: Brookings.

Breton, Albert (1974): «The Economic Theory of Representative Government», Chicago: Aldine Publishing Company.

Brown, C.V. - Jackson, P.M. (1980): *Public Sector Economics*. Oxford: Martin Robertson.

Cameron, David R. (1978): «The Expansion of the Public Economy: A Comparative Analysis», *American Political Science Review*, Vol. 72: 1243-1261.

Cuzan, Alfred G. - Heggen, R.J. (1985): «Expenditures and Votes: in Search of Demand - Sloping Curves in the United States and Great Britain», *Public Choice*, Vol. 45: 19-33.

Diamond, Lord (1975): *Public Expenditure in Practice*. London: George Allen Unwin Ltd.

Duverger, Maurice (1980): «Kamu Masraflarının Tavanı», Mustafa Kamalak (çev.). Atatürk Üniversitesi İşletme Dergisi, Cilt 4, Sayı 3-4.

Eltis, Walter (1983): «The Growth and Influence of Expenditure, The United Kingdom, 1961 - 1979», C.L. Taylor (ed.). Why Governments Grow: 73 - 96, California: Sage Publications, Inc.

Erginay, Akif (1979): «Kamu Maliyesi», 7. Bası, Ankara, S Yayınları 11.

Gould, Frank (1983): «The Growth of Public Expenditures, Theory and Evidence from Six Advanced Democracies», C.L. Taylor (ed.). Why Governments Grow: 217 - 239, California: Sage Publications, Inc.

Lindbeck, A. (1975): «Business Cycles, politics, and international economic dependence», Skandinaviska Enskoven Bank Quarterly Review, 2: 53 - 68.

Nadaraoğlu, Halil (1981): «Kamu Maliyesi Teorisi», Kırklareli: Sermet Matbaası.

OECD (1978): «Public Expenditure Trends», Paris: OECD Studies in Resource Allocation.

Orhaner, Emine (1991): «Türkiye'de Kamu Sektörünün Büyüklüğü», Verimlilik Dergisi, 4: 7 - 16.

Peacock, A.T. - Wiseman, Jack (1961): The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom. Princeton.

Peacock, A.T. - Wiseman, Jack (1979): «Approachs to the Analysis of Government Expenditure Growth», Public Finance Quarterly, Vol. 7, No. 1: 3 - 23

Robinson, M.A. - Morton, H.C. - Calderwood, J.D. (1969): «Why Have the Activities of Government Grown?», J.W. Davis (ed.), Politics, Programs, and Budgets: 5 - 8. New Jersey: Prentice - Hall Inc..

Siegel, Barry N. (1968): «Amme Masrafları ve İktisadi Büyüme Hakkında Bazı Teorik Düşünceler», Maliye Enstitüsü Konferansları, Onyedinci Seri: 151 - 161. İstanbul.

Wagner, Adolph (1958): «The Nature of the Fiscal Economy», R. Musgrave, A. Peacock (ed.). Classics in the Theory of Public Finance: 1 - 15. New York: McMillan Co. Ltd..

Wagner, R.E. - Weber, W. (1977): «Wagner's Law, Fiscal Institutions, and the Growth of Government», National Tax Journal, Vol. XXX: 59 - 68.

DR. ÖZTİN AKGÜÇ

EKONOMİDE GERÇEĞİ ARAYIŞ

1980 sonrası izlenen ekonomik politikanın bir eleştirisi niteliğinde olan bu kitap, tartışmaya açık olmak üzere alternatif politikalar önermekte, ekonomide bazı gerçekleri yakalamayı amaçlamaktadır.

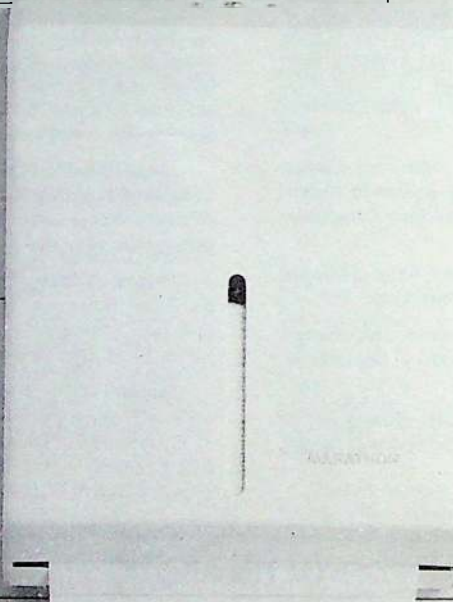
*Fiatı 60.000 TL/Öğrencilere indirimli
(Öğrencilerin yayınevine başvurmaları)*

Politikada Gerçeği Arayış (Yeni Çıktı)
Toplumsal Davranışlarda Gerçeği Arayış (Yeni Çıktı)
Enflasyonda Gerçeği Arayış (Hazırlanıyor)

BAĞLAM YAYINCILIK

Ankara Cad. No: 13/1 34410 Çağaloğlu/İstanbul, Tel: 513 59 68

İşyeri... Tam yeri!

EXTRA MARATHON HAVLU... MARATHON HAVLU!

ÇOK EKONOMİK

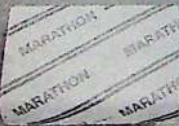
Marathon Havlular özel bir dispenser ile kullanıma sunuluyor. Islak elle havlu alınırken diğer yaprakların ıslanması önleniyor... Islak ya da kuru... Marathon havlular çok dayanıklı. Her kullanımda en fazla iki yaprak Marathon yeterli...

ÇOK SAĞLIKLI

Her harekette tek bir havlu alınmasını sağlayan "multifold" katlamalar yalnız Marathon Havlularda var. El sürülmemiş, tertemiz havlulara ulaşmanın en sağlıklı yolu.

ÇOK PRATİK

Özel dispenserli ile Marathon Havlular elektrikli kurutma makinelerinin bakım, onarım; tekstil havluların yıkama, ağartma sorunlarını ortadan kaldırıyor.

İşyerinize Marathon temizliğini kazandırmak için, Girişim Pazarlama Kurumlar Müdürlüğü; İstanbul Bölgesi'ni (1) 274 27 00'dan, Ankara Bölgesi'ni: (4) 236 45 62'den, İzmir Bölgesi'ni: (51) 63 69 72'den, Antalya Bölgesi'ni (31) 47 52 54'den arayınız.

İPEKKAÇIT

Dış Basından

Yazan: JOHN D. SHILLING

Çeviren: Doç. Dr. KÂMİL TÜĞEN

Borçlanma ve Çevre Üzerine Düşünceler (*)

1 990'lı yılların başlarında borç krizi, uluslararası ciddi gelişme sorunları arasındaki öncelikli yerini kaybetmiş görüldüğü halde çevrenin tahribi önemli nedenlerle giderek ilgi odağı haline gelmektedir. Çok borçlu ülkelerde yaşam seviyesi anlamlı bir şekilde düşmüşse de, belirli sayıda gelişmekte olan ülke borçlarını tahammül edilmez bir seviyeye getirmeden makûl büyüme oranlarını sürdürmeyi başarmış, bazı güç durumlarda kalmış borçlu ülkeler de zamanla güçlükleri yenerek tekrar ekonomik büyümelerini sürdürmeye yönelmişlerdir. Bununla birlikte, doğal kaynakların tüketilmesi (atıkların değerlendirilmesi sorunu dahil) gelecekte büyüme için bir tehdit oluşturmakta ve çevreyi koruma maliyetlerini artırmaktadır.

Çevrenin giderek hızla bozulmasının temelinde yatan nedir? Pek çok gözlemci, borç krizi ve istikrar programları ile bu konu arasında sıkı ilişkilerin olduğunu söylemekten çekinmemektedirler. Bazıları, borcun hafiflemesinin bizzat çevre sorunlarının çözümüne yardım edeceğini doğrulamaya kadar gitmektedirler. Bu sav bir kısım gerçeği ortaya çıkarmakta ve özellikle gelişmekte olan ülkeler için oldukça ilgi çekici olmaktadır. Bununla beraber, bu konunun nedenleri ve çözümleri tartışmakta ve uygulamada eşit olmayan çözümler, uygun olmayan davranışların doğrulanması ve moral yönünden bir riskle karşılaşılabilir.

Makalemiz borç krizinin ve ekolojik krizin aynı temel nedene dayandığını desteklemektedir. Diğer bir ifadeyle, birincisi büyüme sürecinin bir sonucudur. Bilindi-

(*) Finances et Développement, Haziran 1992, s. 28.

đi gibi, uluslararası çerçeve ve moda gelişme modelleri, özellikle borç alınan kaynakların prodüktif amaçlar için kullanılmaması durumunda, borç alan ülkeyi dayanılmaz ölçülerdeki bir dış borç seviyesine götürür. Benzer şekilde, çevrenin bozulmasının temelinde teknolojik ve sosyal şartların gerekli kıldığı bir büyüme süreci bulunmaktadır ve bu durum çevresel kaynakların tüketimini dayanılmaz ölçülere sürüklemektedir. Her iki durumda, ekonominin ve çevrenin katlanabileceğinin ötesinde tüketimi artırmaya yönelme yanlışlığını düşünmek gerekir. Ekonomik ve çevresel kaynakları sürekli kullanma faaliyeti, ülkenin yapısının ve izlenen politikaların çizdiği çerçeve içinde çok sayıda bireysel kararın sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bazen, çok yoksullar kategorisinde yer alan ülkelerde bu faaliyetin temelinde «geçimin sağlanması» düşüncesi bulunur. Bu ülkelerde yaşam seviyelerini iyileştirmeyi amaçlayan nispeten rahat (sosyal) sınıflardan da çok defa sorumluluk beklenir.

Bugün için söz konusu olan, büyüme dinamiğini her ülkenin mali, insan ve doğal kaynaklarına uygun katlanılabilir bir gelişme modeline doğru yönlendirmektir. Eğer, bu, borç ve çevre üzerine negatif sonuçlar doğurmadan başarılırsa, yaşam seviyeleri daha iyi hale gelmeye devam edecektir. Fakat başarısızlık halinde, borcun, çevre ya da fakirlik kaderi üzerine sürekli etkisi olmayacaktır.

BÜYÜME YOLU

Mevcut güçlüklerin nedenleri 1960'lı yıllara kadar uzanmaktadır. Gelişmeye ilişkin tezler, yatırımların plânlanması ve önemli miktardaki yabancı sermaye desteği ile sürekli ve hızlı bir büyümenin mümkün olduğunu ortaya koyuyordu. Gelişmekte olan pek çok ülke giderek artan nüfuslarının yaşam seviyesini iyileştirmeyi bu yaklaşımın mümkün kılacağını düşünerek tereddüt etmeden bu prensipleri kabul etmişlerdir. Ayrıca, ekonomik süreç üzerine sıkı bir kontrol uygulamanın gereğini belirtiyorlardı. İstikrarlı uluslararası bir çevrenin varlığını ve düşük faiz oranlarının sürdürülmesini öngören bu model, 1973 yılında petrol fiyatlarının yükselmesinden sonra, sermaye piyasalarının (kambiyo ve faiz oranlarının) ve temel ürünlerin (örneğin petrol) fiyatlarının öngörülme-yen istikrarsızlığı ile başarılı bir uzlaşma şansını yitirdi.

EKONOMİK BAĞIMSIZLIK

Gelişmekte olan ülkeler 1970'li yıllara «on yıllık gelişme» ile vadedilmiş ekonomik büyümenin avantajlarından faydalanma umudu ile ulaştılar. Bu ülkelerden çoğu, merkezi plânlamaya dayanan ve kamu sektörünü büyümenin motoru yapan gösterişli milli gelişme programları ortaya koymuşlardır. Politikanın ve dış ekonominin egemenliğini reddederek stratejilerini devlet ve kamu teşebbüslerine dayandı-

dırmışlardır. Ekonomik bağımsızlıklarını sağlamak arzuları, doğal kaynakları kontrol altına almak anlamına geliyordu. Fakat bu, çok defa yabancı mülkiyete ait olanla karşılaştırılabilir bir işletme şeklinin kabulüne, yani milli malvarlığını koruma endişesine göre daha hızlı bir zenginleşmenin araştırılmasına dayanıyordu. İzlenen ekonomik politikadaki bozulmalar borcun artması ve doğal kaynakların tüketilmesi sonucunu doğurmuş ve başlangıçtaki umutların aksine halk yaşam seviyelerinin yükseldiğini fazla hissetmemiştir.

YAŞAM SEVİYELERİNİN YÜKSELMESİ

Gelişmekte olan ülkeler, üretimi artırma gereğinin ve tüketim malları talebindeki artışların ortaya çıkardığı çok yüksek bir yaşam seviyesinin özlemini çeker. Sermaye stokunu ve üretim seviyelerini artırmak için de; atıkların değerlendirilmesi, orman ve tarım ürünleri üretimi ile madenler için doğal malvarlığı üzerine baskı uygulamayı yoğunlaştıran daha çok kaynağa ve yatırıma ihtiyaç duymaktadır. Dış tasarruflara olan talepte (dış borç talebi) ve doğal kaynakların (cari gelirin tamamlayıcısı olarak doğal sermayenin kullanımı) işletilmesinde yoğunlaşmaya yol açan tüketimi kısa vadede artırma arzusu, pek çok gelişmekte olan ülkede genellikle toplam tasarrufun azalması sonucunu doğurur. Temizleme maliyeti ve doğal kaynakların tüketilmesi, üretim göstergelerini (çok defa aşırı değerlendirilmiş) kolayca yükseltebilen ve maliyet göstergelerini düşüren (çok defa az değerlendirilmiş) çevre ile ilgili hususlar, ister kamu ister özel sektöre ait olsun, bütçeler ya da milli hesaplar içinde ender olarak uygun biçimde dikkate alınmaktadır.

Ekonominin bazı branşları diğerlerine göre daha hızlı geliştiği ölçüde, modern tipte ekonomik büyüme, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ağırlaştırabilir. Toplam gelirin süratle artması, yoksulların mutlak anlamda kaybetmemeleri ölçüsünde çok defa kabul edilebilir. Fakat GSYİH'nin büyümesinin yavaşladığı ya da negatif olduğu zaman, alışık olunduğu gibi, çok defa yoksulların aleyhine gelir seviyesini sürdürmek için de rekabet teşvik edilir. Kullanılabilir kaynakların sınırlılığı altında bölüşüm sorunlarını çözme yeteneğinin yetersizliğinde bu konular hükümetleri bazen çevre için kısa vadede zararlı görülen politikalarla birlikte yoksulluğa karşı mücadele etmeye götürür. Böylece, ekolojik olarak nazik bölgelerin yoksul köylülere açılması, hükümetlerin palyatif bir tedbiri olarak ortaya çıkar. Bu, ekolojik açıdan pahalı, finansal olarak ucuz bir tedbirdir ve bütçeye masraf getirmez.

İSTİKRARSIZLIK

Gelişmekte olan ülkeler sermaye biriktirmeye ve bunu prodüktif amaçlara tahsis etmeye çaba harcadıkları halde, sadece gelir seviyeleri üzerinde değil, zenginli-

ğın bölüşümü üzerinde de etkileri olan sermaye ve mal piyasalarında giderek büyüyen fiyatların istikrarsızlığı ile karşılaşılır. Sermaye piyasalarının istikrarsızlığı ile ilgili çok sayıda neden arasında; büyük endüstriyel ülkelerin sabit kambiyo oranlarından dalgalı kambiyo oranlarına geçmelerinden, sermaye piyasalarının daha serbest çalışması kararından ve nihayet faiz oranlarının istikrarsızlığını artıran ve bunları 1980'li yılların başında çok yüksek seviyelere getiren ABD'nin para miktarının büyümesini istikrarlaştırma isteğinden söz edilebilir. Temel maddeler yönünden istikrarsızlık; büyük tüketici ülkelerdeki büyümenin yavaşlaması, çok sayıda temel maddeyi (ürünü) ikâme edecek ürünlerin bulunması (örneğin bakır kablolar yerine optik kabloların kullanılması) ve döviz ihtiyacı olan temel maddeler ihracatçıları arasındaki rekabet sonucunda 1975 yılından itibaren fiyatların düşme eğilimi ile ağırlaşmıştır.

Az sayıda gelişmekte olan ülkenin piyasalarda karşılaştıkları risklere karşı uygun korunma tedbirleri bulunuyordu. Bu olguların çoğunda iç politik baskılar yüzünden, ekonomik büyüme dönemleri boyunca elde edilmiş ilâve gelirler, uzun vadeli dayanılmaz seviyelerdeki projelere tahsis edilmiştir. Dış çevre daha çok bozulmaya başladığında harcamaları azaltmak çok güç olacaktır. Ayrıca, söz konusu ülkeler gelirlerini aynı seviyede sürdürebilmek için fiyat düşüşlerine paralel olarak temel ürünlerdeki üretimlerini azaltma değil artırma eğilimindedirler.

GÜÇLÜKLERİN KAYNAKLARI

GSYİH'nın büyümesi hedefinin gerçekleşmesine öncelik vererek, gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri, daha ziyade bu hedeflerin kullanılabilir kaynaklarla uyumunu sağlayarak kaynakların mobilizasyonu programlarını kabul etmişlerdir. Bunu sağlamak için eğer iç kaynakların yetersiz olduğu görülüyorsa bu yetersizlik, en azından 1982'den beri genellikle gelişme topluluğu ve ticari bankalar tarafından paylaşılan görüşler doğrultusunda dış sermayenin ilâve destekleriyle giderilecektir. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkeler dış kontrolden sakınmak amacıyla direkt yabancı yatırımlar için borçlanmayı tercih ediyorlardı. Üstelik, 1970'li yıllarda, mali piyasalar daha çok borçlanmaya elverişliydi. Eğer yeni yatırımlar çok etkili oluyorsa, bu gerçekten güçlüklerle daha az karşılaşıldığındandır. Fakat bu diğerlerine göre genellikle özel bir olgu değildir. Milli politikalar çok defa iyi anlaşılmaz. 1970'li yıllar boyunca gelişmiş mali araçlar borçların hızlı bir biçimde birikmesini kolaylaştırmıştır.

Eurocrédit'ler, dalgalı faiz oranlarına uygun döviz operasyonları, borçlu hükümetlerin garantilerinden faydalanan ve yüksek komisyonlar elde etme imkânı olan bankalar, gelişmekte olan ülkelere ideal borç verme aracı gibi görünmektedirler. Kredilerin verilmesinde fazla kontroller olmadığı gibi, söz konusu ülkeler gelirlerinin ötesinde borçlanmaktan da çekinmezler. Bankalar, benzer şekilde sadece minimum riske girdiklerine ikna olmuş olarak tereddüt etmeden borç ve-

rirler. Borç alan bazı ülkeler, bu fonları verimli bir şekilde kullanmaya teşvik edilmemişlerdir; kaynakların yanlış tahsisi olgusu ender görülen bir şey değildir. Borç, çok defa hükümetler için Dünya Bankası'nın ve IMF'nin tavsiyelerini ihmal etmeyi mümkün kılar. Çok borçlu ülkelerin gelirlerinin ya da üretim kapasitelerinin artması açısından borçlanma yolunu seçtikleri sır değildir. Çevreyi düşündüğümüzde, çevrenin bozulması ile ilgili sorunlar borç krizinden çok önce başlamıştır ve bugün borç krizi boyunca tasarruf etmiş ülkeler de dahil olmak üzere, borç servisini güven altına almayan ülkelerde bu sorunlar sürüp gitmektedir.

1950'li yıllara yakın döneme kadar, dünya nüfusunun hemen hemen bugünkünün yarısının altında olduğu zaman, orman ve arazi kaynakları henüz bol, hemen hemen sınırsız görünüyordu. Bu kaynaklar kullanıcılar için «bedava» gibi görünüyordu ve yürürlükteki politikalar gelirleri artırmak amacıyla işletilmelerini teşvik etmeyi hedefliyordu. Fakat, 1980'li yıllarda, çevresel kaynakların sınırsız olmadığı ve gerçekte giderek kısıtlandığı görüldü. Oysa, bu bilince varılması pek çok gelişmekte olan ülkenin ithalatlarını ya da borç ödemelerini artırmak amacıyla ihracatlarını geliştirerek gelir artışlarını hızlandırmaları ile aynı zamana rastlar. O halde, doğal malvarlığını dolaylı gelirle değiştirmeye devam ettirme girişiminin üstün gelmesi pek sürpriz değildir. Sorunun bir bölümü ne milli hesaplara ne de iç fiyat yapısına, ekonomik ajanların, doğal kaynakların işletilmesine dayalı büyümenin çok defa kısa vadede «ucuz» olmasına rağmen uzun vadede bu işletmenin reel maliyetlerini dikkate almamalarına bağlanabilir. Doğal malvarlığını dikkate değer bir şekilde fakirleştirdiği halde; ormanların tahribi, otlakların genişlemesi, kirlenmeyi önleyici tedbirlerin yokluğu, gübrelerin kötü kullanımı, toprakların erozyonu; gelir gibi muhasebeleştirilebilen sadece bazı faaliyet örnekleridir.

NE YAPILABİLİR?

Çevre ve borç krizlerinin her ikisinin temelinde giderek istikrarsız ve nüfusu artan dünyada gelirleri artırma isteği olduğu ölçüde, reçete olarak borçların yeniden düzenlenmesi gibi geniş operasyonların değil, daha iyi gelişme modelleri üzerine kurulmuş politikaların ortaya konulması gerekir. Borç sorununu belirli bir çözüme kavuşturmak için, uluslararası topluluğun henüz kabul ettiği bir strateji vardır. Eğer bunun bazı elemanları çevre sorunlarına uygulanabilirse, borç krizini çözmek için girilen çabalar belki ekolojik krizin çözümüne de katkıda bulunabilecektir.

BORCUN HAFİFLETİLMESİ

«Brady Plânı» borç hafifletilmesinde makûl bir mekanizma olarak ortaya çıkmıştır. Uyumlu bir büyüme için gerekli ekonomik politikalar bugün daha iyi anlaşıl-

miŐ ve geniş olarak kabul edilmiştir. Zira bu alanda faydalı tavsiyelerde bulunmak oldukça kolaydır. Borçları azaltma programları da ekonomik istikrara uygun politikaların kabulüne bağlıdır. Bu politikalar, borcun dzenlenmesi ve istikrarının finansmanı için gerekli kaynakları sağlayan alacaklı lkelerin ve çok ynlü çalışmaları olan kuruluşların gözetimi altındadır. Kısacası, borcun tamamen hafifletilmesi zenginliğin bir transfer şeklidir ve alacaklılar – kamu ya da özel olsun – tahvil sahibi ya da para yatıran mükelleflerine karşı bütçesel ve parasal sorumluluklara sahiptirler. Bu durum, konuya ilişkin kararların borçlunun yardımdan yararlanma hakkına değil, borçlu lлкеye verilen kaynakların kullanımının geniŐçe değerlendirilmesine dayandığını gösterir. İstikrar politikaları, «çok katı», «çok gevŐek» ya da «çevreye duyarsız» (ve bazı durumlarda bu eleştiri gerçekten doėrulanmıŐtır) olmakla suçlansalar da, daha iyi ekonomik politikaların empoze edilmesi gereğini ortadan kaldırmazlar. Gelişme topluluğu ve milli otoriteler için, daha ziyade istikrar çabalarından vazgeçen ve bilhassa çevrenin daha iyi korunmasını güvence altına alan çok etkili ekonomik politikaları anlamak ve uygulamak söz konusudur.

ÇEVRENİN YAŐAYABİLİRLİėİ

Çevrenin savunulması daha çok 1990'lı yılların bir hedefi haline gelmiştir. Bugün herkes bilir ki, doğal kaynakların savurganca kullanılmasını durdurmak ve çevrenin bozulmasını engellemek, yaŐamsal bir konudur. İlâve bir araştırma desteği ve analiz, bu konuda hareket etmek için gerekli araçları daha iyi hale getirmek için lüzumlu ise de, çevre politikalarını iyileŐtirenler şeklinde olanlar Őimdiden iyice bilinmektedir. Açıkça görünmektedir ki, pek çok gelişmekte olan lkenin çabalarının başarıya ulaşması için artan bir şekilde teknik ve finansman kaynaklarına ihtiyaçları vardır. Gelişmekte olan lkelere için, esas olan, önce milli çevre bilançolarını dzenlemektir. Gerçekten benzer bilançolar çok önemli çevre sorunlarını doğru olarak belirlemede ve gelecek faaliyet plânlarının önceliklerini ortaya koymada en iyi araçtır. Bu plânlar pek çok gelişmekte olan lkede cari ekonomik istikrar programları ile sıkıca ilişkili olmak zorundadır. Bu programlarla yükümlülük altına girilmiŐ reformların çoğu çevre üzerinde uygun etkilere sahiptir. Örneğin, Őübvansiyonları azaltarak ve maliyetlerin tam karşılanması için, fiyatları yükselterek doğal kaynakların savurganca kullanımını da engellenir. Aynı şekilde, eğitim hizmetlerinin daha iyi verilmesi ve bu hizmetlerin yaygınlaŐtırılması, toprakların daha az bozulmasına katkıda bulunabilir. Fakat ekonomik reformlar yaŐanılabılır bir çevre ile ilgili tüm sorunları çözemeyiz, diğer türden reformlar da gereklidir (nüfus artış oranlarının düşürülmesi gibi).

Borç krizi ile ekolojik konular arasındaki iliŐkiler bizi nereye götürür? Eğer bu sorunların birincisi ikincisinin nedeni değilse, birden diğerine çözümlerle ilgili araÇ-

tirmaları birbiriyle ilişkilendirmek mümkündür. En iyi çevre politikalarını uygulamak için, çok defa gelişmekte olan ülkelerin çoğunda eksikliği duyulan kaynakları belirlemek gerekecektir. Oysa, borç, kullanılabilir kaynakların bir kısmını gerçekten absorbe eder. Borç yükünü azaltmak için o halde büyümeyi bütünüyle teşvik ederek çevresel hedeflerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak gerekecektir. Fakat bu ilişkinin ortaya çıkması ve ekolojik plân üzerine kaynakların transferi için ülkeler, desteklenebilir bir büyümeye götüren çevre politikalarının öngördüğü reformları yapma yükümlülüğü altına gireceklerdir. Yoksa, borçların azaltılması ne çevre ne de ekonomi üzerine herhangi bir etki yapacaktır.

Borç krizi ile çevre için zararlı sonuçlar doğurabilecek bir büyüme olması halinde, önemli sorunlar çıkabilir. Uluslararası topluluğun bu yolda yükümlülük altına girerek, geri bir ülkenin çevre reformu politikalarını daha iyi hale getirmek için gerekli (ya da mümkün) transferlerin hacmini tespite başlamaya özen göstermesi gerekecektir. Ardından, o ülkeye özgü olmaksızın borcunu hafifleterek yardım etmek için daha iyi araçların belirlenmesine karar verilecektir. Bazı ülkeler ekolojik programlarının finansmanına katkıda bulunan dış borçlarının bir kısmını milli para araçları (enstrümanları) ile değiştirebilmektedir.

Çevre ile ilgili belirlenmiş hedeflerin gerçekleştirilmesine kaynak transferleri gerçekten katkıda bulunursa, bu yaklaşım faydalıdır. Fakat bu konuda karşılaşılabilecek sınırları bilmek gerekir:

1. Benzer «swap»lar çevre ile ilgili desteklenebilir bir yönetim için gerekli kaynakların sadece bir bölümünü harekete geçirebilir.
2. Borçların sadece küçük bir bölümünü ilgilendirirler.
3. Borcun hafifletilmesi formülü tüm ülkeler için mutlaka çok iyi bir çözüm değildir. Gelişmekte olan ülkelere vermek için diğer finansman kaynaklarını (borç krizinde tasarruf edilenler dahil) da bulmak gerekir. İhtiyaç duydukları kaynaklar çevrenin yaşayabilirliğini sağlamak içindir.

ATATÜRK diyor ki;

- ◆ Ancak kendilerinden sonrakileri düşünebilenler milletlerini yaşamak ve ilerletmek imkânlarına nail ederler.
 - ◆ Zafer «zafer benimdir» diyebilenin, muvaffakiyet «muvaffak olacağım» diye başlayanın ve «muvaffak oldum» diyebilenindir.
 - ◆ Kumandanlık vazife ve mesuliyetini yükleneye kadar, omuzlarında ve dimağında kuvvet bulunmayanların, feci ökibetlerle karşılaşması mukadderdir.
-

SOSYAL ADALET

Borç ve çevre sorunlarını çözmek için yapılacaklar içinde, biri diğerine bağlı olarak mal varlığı hakları ve gelir bölüşümü ile ilişkili iki sosyal adalet esprisini korumak gerekecektir. Birincisi, dahili plânda sosyal adaleti ilgilendirir. Sorun borç krizinden öncedir ve kaynakların tüketimini etkiler. Eğer çok iyi bilinen gelir eşitsizlikleri milli seviyede giderilemezse uzun süreli çevre politikalarını yürütmek güç olacaktır. İkincisi, gelişmekte olan ülkeler arasında yardımın bölüşümü ile ilgilidir. Tüm gelişmekte olan ülkeler ekolojik sorunlarla karşı karşıyadırlar ve pek çoğu bu sorunları dış destek olmaksızın çözemeler. O halde, hükümetlerin borçlarını ödemedeki nispi yetersizliklerinde çevreye ayrılmış kaynakların uluslararası transferlerine bel bağlamak, hiç de mantıklı olmayacaktır.

SONUÇ OLARAK

Çevre ve borç krizinin üst üste gelmesi, kaynaklara bağlı çok sayıdaki sınırlamaların ötesinde, daha çok bizim yeteneksizlik göstergemizle ilgilidir. Borç krizinin etkisiyle, büyüme politikalarının gelişmesine ve büyümeye uygun kaynakların bölüşümüne yol açan piyasa güçlerinin alan kazanmasına sevinilir. Fakat bunlar, çevre krizi ile ilgili verilmiş çekingen cevaplarla değerlendirilirse; ister gelişme ile ilgili olsun, ister uzun süreli ekolojik açıdan olsun; politik araştırmalar içinde biz henüz ilk başarısız girişimi olanlarız. Çeşitli elemanları –ekonomik faaliyet hacmi, kaynakların kullanım oranı ve doğal kaynaklardan, ekonomik faaliyetten elde edilmiş gelirlerin doğru (tam) bölüşümü–, üretim sorunlarını ve bir piyasa ekonomisine geçişe bağlanmış kaynakların tahsisini, Neo–klasik Ekonomik Teorisi çerçevesinde incelemek kolay değildir. Ama, temel zorlayıcı neden aynı kalıyor. Çünkü burada, uzun vadede, savunulabilir bir seviyede kaynakların tüketimini sürdürmek söz konusudur.

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR (AYLIK DERGİ)

İDARE YERİ : Binbirdirek Mahallesi, Suterzisi Sokak No. 6 Kat 2; 34400 Sultanahmet - İstanbul • TELEFON : 518 17 32 • YAZIŞMA: P.K. 769; 80005 Karaköy - İstanbul • AÇIKLAMA : Dergi'deki yazıların kaynak göstermek koşuluyla alınabilir • KDV DAHİL 1993 İÇİN YILLIK ABONE : 180.000 TL; ÖĞRENCİLERE : 90.000 TL • BANKA HESAP NUMARALARI (İstanbul): Akbank Türbe Şubesi 443-2, İş Bankası Cağaloğlu Şubesi 256319, Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi 2269-9, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768 • DİZGİ ve GRAFİK DÜZENLEME : Yazıevi, Telefon: 512 60 43 • BASKI : Kent Basımevi Telefon: 528 08 15 • CİLT : Dostlar Ciltevi Telefon: 526 59 24 • BASKI TARİHİ : 26 Kısım 1993 • GENEL DAĞITIM: YAYSAT •

EKONOMİK GÖSTERGELER DİŞ DÜNYA (EKİM 1993)

Ülkeler	GSMH/GSYİH*	Toptan Fiyatlar	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Faiz Oranları (%)		
							Para Piyasası (3 Aylık)	Ticari Bankalar	
								Kredi	3 Aylık Mevduat
A.B.D.	2.9	1.0	2.3	6.7	-107.1	-90.7	3.28	6.00	3.28
Avustralya	3.3	2.0	2.6	10.9	0.3	-10.7	4.62	9.00	4.46
B. Almanya	-2.4	-0.2	3.8	8.4	23.7	-26.1	6.50	9.50	5.92
Belçika	0.8	2.3	1.6	9.7	-1.9	8.1	9.25	13.00	8.25
Fransa	-1.5	-3.3	2.6	11.7	9.8	6.5	6.78	8.15	6.81
Hollanda	0.2	-0.6	2.3	5.3	5.7	6.8	6.05	8.25	6.05
İngiltere	2.0	4.2	3.5	10.3	-23.8	-15.5	5.72	7.00	5.50
İspanya	-1.2	3.0	6.4	22.3	-22.3	-9.5	9.19	9.75	7.50
İsveç	-4.2	6.9	2.5	8.7	7.1	-2.1	7.39	10.00	7.40
İsviçre	-1.2	0.7	5.3	4.8	2.2	18.0	4.50	6.75	4.00
İtalya	-0.6	5.8	4.1	11.2	-10.3	-22.2	8.69	10.38	b.d.
Japonya	-0.5	-3.7	2.0	2.5	140.2	131.7	2.41	3.38	2.18
Kanada	2.4	2.7	2.8	11.2	9.2	-20.5	4.39	5.75	4.50

Açıklamalar: (b.d.) = Belirli Değil. Kaynak: The Economist, 30 Ekim - 5 Kasım 1993.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya ve Kanada için İthalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F / F.O.B.

**“BİRA”
BU KAPAĞIN
ALTINDADIR.**

Görüşler

METİN MERİÇ

Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

I — GİRİŞ

II. Dünya Savaşları 1929 dünya ekonomik krizi sonrasında gelişmiş ülkelerde, kamu harcamalarının artması ve kamu kesiminin genişlemesi yönünde yaygın bir uygulama ve düşünce gelişmeye başlamıştır. Bu gelişme, özellikle talep yetersizliği biçimindeki sınırlamayı gidermede ve böylece ekonomik büyümenin hızlandırılmasında kamu harcamalarının artırılmasının en pratik ve geçerli yol olduğu görüşüne dayanmıştır. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren Keynesyen politikaların ekonomik kalkınmanın sağlanmasında anahtar rol oynamaya başlamasıyla birlikte, kamu müdahalesindeki artışların yaygınlık kazandığı görülmektedir.

Bu politikalar 1950'li ve Özellikle 1960'lı yıllarda esasen oldukça başarı-

lı sonuçlar da vermiştir. Nitekim bu dönemlerde tüm Batı toplumlarında görülmemiş bir büyüme hızı ortaya çıkmıştır. Bunda kamu kesimi büyümesinin katkısının önemli olduğu görüşü genel bir kabul görmüştür. Öte yandan, kamusal harcamalardaki artışların gerçek gelirlerdeki artışlardan karşılanması, dolayısıyla kamu kesimi ile özel kesim arasındaki dengenin bozulmayacağı yolundaki görüşler de geniş bir taraftar bulmuştur.

1970'lerden itibaren ise tartışmalar farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Bu değişikliğin temel sebeplerinden birisi, ekonomik büyümenin azalmaya başlamasıdır. Bu azalış ilk olarak sabit kur sisteminin çökmesiyle başlamış, fiyatlardaki aşırı artışla devam ederek, 1973'ün sonlarına doğru ortaya çıkan birinci petrol şokuyla daha da kuvvetlenmiştir. Bu yeni geliş-

meler karşısında, kamu kesiminin büyümesi ve özellikle devletin devrevi dalgalanmalara para ya da maliye politikaları ile müdahalesi ciddi bir şekilde sorgulanmaya başlanmıştır. Devlet faaliyetlerinin reel gelirlerdeki artışlardan sağlanan paylardan değil, özel sektörün kaynaklarının artan vergiler ya da borçlanmalar yoluyla kamu kesimine transfer edilerek karşılandığı ve bunun da ekonomik büyümeyi aşığıya çektiği şeklindeki görüşler yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Diğer sebepler yanında özellikle bu sebep, kamu harcamalarındaki artışı önemli ölçüde azaltacak politikaların uygulanması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise ekonomik sistemden yeniden düzenlenmesi ve daha hızlı bir büyümenin sağlanması için zayıf bir sermaye birikimine sahip özel kesimden çok bu görevin kamu kesimine ait olduğu fikrinin devam ettiği görülmekte ise de, 1973 ve 1979 petrol şokları bu ülkeler üzerinde de etkisini göstererek kamu harcamalarının ve buna paralel olarak kamu kesiminin payının küçültülmesi politikalarının uygulanmasına yol açmıştır.

Özellikle 1980'li yılların başlarında gelişmekte olan ülkelerin pek çoğu ekonomiyi düzenleme ve yapısal uyum tedbirleri çerçevesinde, geniş anlamda tüketim kalıplarının uyumu, kaynakların gerçekçi tahsisi, sağlıklı ve devamlı bir büyüme yoluna yeniden girebilmek için gerekli faktör birikimindeki değişimleri ele almaya başlamışlardır (Devrim, 1991; s. 45). Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki bu politika değişikliğinin teme-

linde kamu harcamalarını azaltmanın ekonomik büyüme üzerinde meydana getireceği etkiler konusundaki tartışmaların bulunduğu söylenebilir. Bu yarıda, kamu harcamalarının ve özellikle farklı türdeki harcamaların büyümeye yapacağı etkiler incelenmeye çalışılmaktadır.

II — Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Olumlu Etkileri

Büyüme modelleri konusundaki çalışmaları ile tanınan Denison'un kullandığı bir büyüme modelinde, büyüme için gerekli üretim artışını belirleyen ve dolayısıyla yetersizliği halinde büyüme üzerinde sınırlayıcı bir rol oynayan dört önemli etmenin bulunduğu ifade edilmektedir. Bu etmenler; fiziki sermayedeki artış, beşeri sermayedeki artış, teknik gelişmeler ve kaynak kullanımının etkinliğindeki değişmeler olarak belirtilebilir (Denison, 1967; s.8). Son zamanlarda ise bazı araştırmacılar, gelişmekte olan ülkelerle ilgili çalışmalarında ihracattaki artışlar ve ticaret hadleri gibi dış faktörlerin ve ekonomilerin dışı açık olup olmadığının büyüme üzerindeki etkisinin çok önemli olduğunu ifade etmektedirler.

Denison'un büyüme modelindeki matematiksel esaslar kullanılarak, bu temel büyüme denkliği içindeki her bir etmen açısından kamu harcamalarının etkisi tartışma konusu yapılabılır (Diamond, 1990; s.35). Özellikle kamu yatırım harcamalarının ülkenin fiziki sermayesine yaptığı katkının büyüme

üzerinde oldukça olumlu yönde bir etkisinin olduğu literatürde genelde kabul edilmektedir. Bu etki kamu kaynaklarının ancak üretim artışını sağlayacak şekilde kullanılması ve böylece fiziki sermayede meydana getireceği net bir artışla mümkün olabilecektir. Ancak, devletin yatırım harcamalarını karşılamak için kamu gelirlerini arttırmak istemesi, onun özel kesimin yatırıma yönlendireceği kaynakları azaltması anlamına geldiği de gözden uzak tutulmamalıdır. Böylece, «crowding out» etkisi ortaya çıkabilecek, bu durum, kamu yatırım harcamalarının büyüme üzerindeki olumlu etkisini yavaşlatabilecektir.

İkinci etki, beşeri sermaye harcamalarında meydana gelecek bir artıştan kaynaklanmaktadır. Cari harcamalar içinde yer alan temel ihtiyaç maddeilerinin temini ile sağlık ve eğitim gibi kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi, işgücü verimliliğinin artırılmasına katkıda bulunacaktır. Sağlık ve eğitim hizmetleri, genelde devletin temel hizmetleri arasında kabul edildiğinden, büyük ölçüde kamu kesimi tarafından karşılanmaktadır. Bu hizmetler kamunun yatırım harcamalarından çok, kısaca dönemde, cari harcamaları içinde yer almaktadır. Bu harcamaların büyüme üzerindeki etkisi ise, ancak uzun dönemde ortaya çıkmaktadır.

Kamu yatırım harcamalarındaki artış teknolojik değişimler de etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerdeki araştırma ve geliştirme harcamaları, genelde özel kesim ve kamu kesimince birlikte karşılanmaktadır. Ancak, kamu kesimi, örneğin A.B.D.'de uzayla ilgili çalışmalarda olduğu gibi, ilk planda kârlı görünmeyen büyük ölçekli ve

çok yönlü araştırma ve geliştirme harcamalarını yapmak durumundadır (Eker – Tüğen, 1990; s. 80). Bu ülkelerde devletin yaptığı araştırma ve geliştirme harcamalarının genellikle ekonomi üzerinde önemli etkilere sahip bulunduğu ve teknolojik açıdan gelişmiş sanayilerde hızlı büyümeye yol açtığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu tür harcamalar genelde kamu kesimi tarafından karşılanarak, özel kesime yol gösterici bir rol oynamakta ve bu kesimin yeni tekniklerden faydalanmasına katkıda bulunmaktadır.

Kamu harcamalarının büyüme hızı üzerindeki son etkisi de, kaynakların daha etkili kullanımıyla ilgilidir. Kamu harcamalarının bu yöndeki olumlu etkileri iki ana grupta toplanabilir. Bu gruptaki birinci etki, beşeri sermayenin artırılması ve korunmasına yönelik harcamaların yanı sıra kanun ve düzenin savunulması gibi cari harcamaların özel sektör kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılmasına katkıda bulunulması biçimindedir. İkinci etki ise, kamu cari harcamalarının mevcut kapasitenin daha iyi kullanımını sağlayarak ekonomik büyüme üzerinde yaptığı katkıyı ifade etmektedir. (Savaş, 1986; s. 310). Bu katkı, kamu yatırım harcamalarının kapasite artırıcı etkisinin yanı sıra, özellikle az gelişmiş ülkelerde büyüme hızı açısından ayrıca önem taşımaktadır.

III — Kamu Harcamalarının Olumsuz Etkilerini Vurgulayan Görüşler

Bazı maliyeciler cari ve yatırım harcamaları da dahil bütün kamu har-

camalarının büyüme üzerinde olumsuz bir etki meydana getireceğini ileri sürmektedirler. Bu düşüncenin temelinde, kamu kesiminde üretilen hizmetlerin özel kesimde olduğu gibi doğrudan fiyat karşılığı arz edilmemeleri, bu fiyatı ödemeyenin de söz konusu hizmetlerden faydalanması ve tüketicileri beşçiliğe iterek kamu hizmeti talep etme eğilimi içine girmelerine sebep olması yatmaktadır. Öte yandan, özel sektörün piyasa şartları altında daha etkin ve verimli çalıştığı, kamu kesiminin ise etkin olmayan bir çalışma içinde kaynakları israf ettiği şeklinde görüşler ifade edilmeye başlanmıştır. Kamu sektörünün altyapı vb. hizmetlerle özel sektöre temel girdiği sağladığı ve tüm bu girdilerin özel sektörde etkinlik artırıcı olduğu kabul edilmekle birlikte, kamu kesiminde sağlanan bu girdilerin verimliliğini ölçmek güçtür. Buna karşılık özel sektörün kaynaklarının artan vergiler ya da borçlanmalar yoluyla kamu kesimine transfer edilmesi sebebiyle (Önder, 1989; s. 10), beşeri ve fiziki sermaye birikiminde ve özel sektördeki gelişme hızında bir yavaşlama görülebilmektedir.

Karşı görüşte olan ve özel sektörün tek başına etkinliğini kabul etmeyen karşı yazarlar ise, belirli oranda kamu katılımının olmasını savunmaktadır. Bu yaklaşımı destekleyenlere göre, özel sektördeki tekelci bazı firmaların piyasanın işleyişinde meydana getireceği dengesizlikler bulunmaktadır. Bu konudaki farklı bir diğer yaklaşım da, sosyal faydanın özel faydadan fazla olması halinde piyasa sisteminin yıkılacağını ve özel sektörün büyüme için gerekli bazı temel yatırımla-

rını azaltılabileceğine dikkati çekmektedirler.

Bu ve önceki kısımdaki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusunda çok çeşitli düşünceler bulunmaktadır. Bunların ne ölçüde geçerli olduğu, içinde bulunulan koşullara bağlı olarak farklılaşacaktır. Bu nedenle, ampirik çalışmaların yapılması gerekli bulunmaktadır.

IV — Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Ampirik Bir Çalışmanın Bulguları Işığında Değerlendirilmesi

Yukarıda kısaca değinilen teorik yaklaşımların yanı sıra OECD tarafından gelişmekte olan ülkeler üzerinde yapılan ampirik bir çalışmada bu teorilerin geçerliliği ile ilgili ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada 1980-1985 dönemi itibarıyla, reel milli gelir içindeki yatırım payı, işgücü artışı ile harcama türlerinin milli gelir içindeki paylarını içeren regresyonlar kullanılmıştır (Diamond, a.g.e.; s. 35). Özellikle cari ve yatırım harcamaları fonksiyonel sınıflamaya tabi tutularak, farklı harcamaların türlerinin büyüme üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur. Bu harcamalar, altyapı harcamaları (elektrik, su, havagazı, yol ve diğer ulaştırma hizmetleri), sosyal hizmet harcamaları (eğitim, sağlık, refah ve konut), doğrudan verimli sektörlerle ilgili harcamalar (tarım, imalat ve inşaat sektörleri) şeklinde sınıflandırılabilir. Aynı zamanda bu çalışmada ihracat artış

seviyesi, ihracatın milli gelire oranı ve dış faiz oranı gibi dışsal faktörler de ele alınmıştır. Çalışmanın diğer bulguları aşağıda özetle sunulmuştur.

İncelemeye alınan ülkelerde genel olarak kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Ancak, bu sonuç, cari harcamalar için doğru gibi görünse de yatırım harcamaları bakımından geçerli görünmemektedir. Nitekim yatırım harcamalarının milli gelire oranı nispeten yüksek olan ülkelerde büyüme hızının da yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Konuya alt harcama türleri açısından bakıldığında ise, sağlık, mesken ve refah gibi sosyal hizmetleri içeren yatırım harcamalarının kısa dönemde büyüme üzerinde etkili olabildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında, altyapı harcamalarının büyüme üzerinde daha az etkili olduğu ve tarım, maden, imalat ve inşaat sektörlerinde yatırım harcamalarının büyüme üzerinde (kısa dönemde) pek etkili olmadığı söylenebilecektir. Buna karşılık, belirtilen bu sektörlerdeki cari harcamaların büyüme üzerindeki olumlu etkisinden bahsetmek mümkün görünmemektedir.

V — SONUÇ

Günümüzde büyümeyi sağlayacak yapısal uyum politikalarının uygulanmasının artan önemine paralel olarak, büyüme konusundaki çalışmalar da artmıştır. Bu çerçevede, kamu har-

camalarının gerekliliği konusunda çok, bu harcamaların etkinliğinin, bileşiminin ve kamu hizmetlerinin kalitesinin göz ardı edilmesiyle büyüme amacıyla sapmaların olabileceği düşüncesi, bu çalışmaların artmasında etkili olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde yapısal düzenleme çalışmaları ile büyüme arasında meydana gelen çatişmalar, bu ülkelerin yüksek orandaki büyüme seviyelerinin, daha çok yeni yatırımlarla mı, yoksa mevcut kapasiteyi koruyacak ve kapasite kullanımını artırıcı harcamalarla mı sağlanabileceği konusundaki görüş farklılıklarıyla ilgili bulunmaktadır.

Yatırım harcamalarındaki artışın sağlanmasında, cari harcamalara göre halkın desteği daha fazla olmaktadır. Bu durum, cari harcamaların tüketim harcaması, yatırım harcamalarının ise geriye dönüşü olan verimli harcamalar olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Ancak, mevcut üniversiteler, öğretim üyesi, dersane, kütüphane ve diğer malzemelerdeki eksiklik sebebiyle verimli bir şekilde işletilemezken, yeni üniversitelerin açılması veya işletme hataları sebebiyle zarar eden KİT'lere çözüm bulma yerine yeni KİT'lerin kurulmaya çalışılması örneklerinde olduğu gibi, mevcut yatırımların korunmasına yönelik yapılan harcamalardan çok, yeni yatırım harcamalarına yönelmesinin büyüme üzerinde olumsuz etki yapabileceği anlaşılmaktadır.

Öte yandan, günümüzde yatırım harcamalarının yönü geleneksel altyapı, tarım, imalat ve inşaat gibi alanlar-

dan çok, beşeri sermayeye doğru dönmüştür. Bu dönüşte özellikle büyüme için altyapı yatırımlarının kamu kesimince yerine getirilmesinin öneminin kesin olarak ispat edilemeyeceği gerçeğinin yanı sıra, yapılan ampirik çalışmalarda büyüme ile verimli yatırım harcamaları arasındaki ilişkinin oldukça zayıf olduğu yönündeki bulguların önemi de büyüktür. Beşeri sermaye yatırımlarının ise, kısa dönemde olmasa bile uzun dönemde büyüme üzerinde olumlu etkiler yapacağı fikri geniş bir kabul görmeye başlamıştır.

Yatırım harcamalarına ilaveten, mevcut yatırımları korumak ve kapasite birikimini arttırmak için yapılan

cari harcamaların da büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Kesin olarak ifade etmek güç ise de, cari harcamaların büyüme üzerinde etkisiz olmadığı düşüncesini paylaşmak mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

DENISON, Edward E. (1967); *Why Growth Rates Differ Postwar Experience In Nine Western Countries* The Brookings Institution, Washington.

DIAMOND, Jack (1990); «Government Expenditure and Growth», *Finance and Development*, December.

EKER, A. – TÜĞEN, K. (1990); «Kamu Maliyesine Giriş», Akliselim Matbaası, İzmir.

ÖNDER, İzzettin ve Diğerleri (1989); «Kamu Harcamalarının Gelişimi», TÜSE Yayınları, İstanbul.

SAVAŞ, Vural (1986); «Kalkınma Ekonomisi», BETA Basın Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul.

SELOWSKY, Marcelo (1987); «Adjustment in the 1980 s: An Overview of Issues», *Finance and Development*, June. Çevirisi: «1980'lerin Düzenleyici Önlemleri; Sorunlara Genel Bir Bakış», *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Kasım 1991. Çeviren: Fevzi Devrim.

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ciltlenmiş eski sayıları:

1989 Yılı Cildi: 70.000 TL
1990 Yılı Cildi: 90.000 TL
1991 Yılı Cildi: 110.000 TL
1992 Yılı Cildi: 120.000 TL
(Öğrencilere % 50 indirim)

İSTEME ADRESİ:

Binbirdirek Mahallesi
Suterazisi Sokak No. 6/2
Sultanahmet - İstanbul
Telefon: 518 17 32

ATATÜRK diyor ki;

- ◆ Yaşamak demek, faaliyet demektir.
- ◆ Büyük işleri, yalnız büyük milletler yapar.
- ◆ Lüzumuna kani olduğumuz bir işi derhal yapmalıyız.

Ayın Ekonomik Olayları

Dr. YILDIRIM KILKIŞ

SON aylarda iyice tırmanan, birçok masum çocuk ve kadının öldürülmesiyle kamuoyunun tepkisini ve nefretini uyandıran Güneydoğu'daki terör olayları, ülkemizin ekonomisini de olumsuz etkilemektedir. Güneydoğu illerimizde ticari ve sınai faaliyetlerin çok yavaşladığı ve yer yer durduğu bir ortamda, bu bölgede yatırım yapmanın mümkün olmadığı, hemen bütün işadamlarının genel görüşüdür.

Güneydoğu Bölgesi'ndeki sanayi ve yatırımların bu durumunun yanında, Türk sanayiinin sermaye kaynağı ile ilgili olarak İstanbul Sanayi Odası (İSO)'nın ortaya koyduğu rakamların da pek iç açıcı olmadığı görülmektedir.

Türkiye'de 500 büyük firma ile ilgili İSO araştırmasına göre, sanayi in öz kaynak/borç oranı'nın 1'e 3 olduğu belirlenmiştir. Bu oran kamu kuruluşlarında % 70, özel sektör kuruluşlarında ise % 58 civarındadır. Gelişmiş ülkelerde bu oranın 1'e 1 olduğu göz önünde tutulursa, Türk sanayiinin büyük bir borç içinde yaşadığı ortaya çıkmaktadır.

Türk sanayiinin bu durumu, bütçeye de olumsuz şekilde yansımaktadır. Nitekim 1993 Bütçesi'nin çok büyük açık vermesi yüzünden, Hükümet bütçe kaynaklı ihaleleri durdurma kararı almıştır.

Ekonominin manzarası, yıl sonuna yaklaşırken oldukça sevimsizdir. Geride bıraktığımız bir aylık dönemde tespit edebildiğimiz ekonomik olaylar kısaca şöyle belirtilebilir:

Dış Ticaret ile İlgili Gelişmeler

Dış ticaretimizdeki olumsuz gelişmeler, dış ticaret açığının yıl sonunda 13 milyar dolara ulaşması endişesi, ihracatın yeni teşvik tedbirleriyle desteklenmesini

gündeme getirmiştir. 1993 Ekim ayı sonlarında yürürlüğe giren bu teşvik tedbirleri, AR-GE teşvik primi ve iç taşımacılık yardımı ile ilgilidir. Bu teşviklerin, mevcut uygulamaların AT damping soruşturması kapsamında çıkması için düzenlendiği anlaşılmaktadır.

Yeni Katma Değer Vergisi Oranlarına Tepki

Hükümet'in 1 Kasım 1993 tarihinden itibaren KDV oranlarını artırması, vatandaşlar arasında ve iş âleminde tepkiler yaratmıştır. Bilindiği gibi, bu tarihten başlamak üzere, genel KDV oranı % 12'den % 15'e, lüks mallara uygulanan % 20 oranı % 23'e, temel gıda maddelerine uygulanan oran ise % 6'dan % 8'e çıkarılmıştır. Akaryakıt cinsleri, 4 sayılı listenin iptal edilmesi nedeniyle, genel KDV oranına tabi tutularak, daha önce uygulanan % 13 oranı % 15'e yükselmiştir.

KDV oranlarındaki bu artışların, Sayın Başbakan tarafından, Hükümet'in Güneydoğu olayları dolayısıyla artan giderlerini karşılamak için yapıldığı belirtilmiştir. Ancak, işadamları tarafından KDV oranlarının piyasaya daha yüksek oranlarda yansıtacağı ifade edilmekte; ayrıca, yeni uygulamanın dar gelirlilerin satın alma gücünü olumsuz etkileyeceği bilinmektedir. Diğer taraftan, satışlarda verilmesi zorunlu olan fatura veya satış fişinin, karşılıklı anlaşma sonucu giderek daha az verileceği, bu durumun da devletin vergi gelirlerinin azalmasına yol açacağı beklenmelidir.

Zamlar Sürüyor

Yeni KDV uygulamasının getirmesi beklenen fiyat artışlarının yanında, geçtiğimiz dönemde yapılan en yüksek zam, DDY tarafından tren yolcu taşıma ücretlerine olmuştur. Bu zammın oranı % 50 ile % 100 arasında değişmektedir.

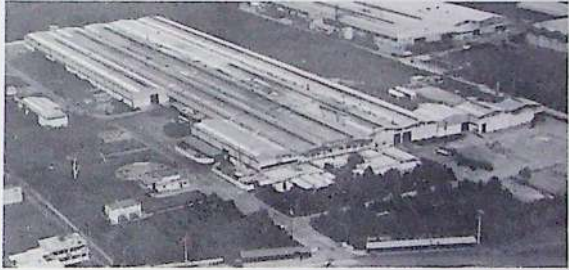
Öte yandan, elektrige, otomobil ve beyaz eşya fiyatlarına periyodik olarak yapılan ve alışkanlık haline gelen zamların sürdüğünü belirtmekle yetiniyoruz.

ATATÜRK diyor ki;

- ◆ Herhangi bir şahsın, memnun ve mesut olması için lazım gelen şey; kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için çalışmaktır.
 - ◆ Şahsımız için değil, mensup olduğumuz millet için elbirliği ile çalışalım; çalışmaların en yükseği budur.
 - ◆ Öğretmenler; ben ve arkadaşlarım sarsılmaz imanla sizi izleyeceğiz ve sizin karışlaştığınız bütün engelleri kaldıracacağız.
-

ÇELİK HALAT

EN BÜYÜK ÜRETİCİ
OLMANIN
SORUMLULUĞUNU
TAŞIYOR.

ÇOKDEMETLİ HALAT
MONOTORON
ÖNGERİLİMLİ BETON TELİ
YAYLIK TEL
GALVANİZLİ TEL ve
LASTİK TELİ

Öncü oluşumuzu bize duyduğunuz güvene borçluyuz.

ÇELİK HALAT
ve
TEL SANAYİ A.Ş.

Kabataş, Setüstü No 27 80040-Istanbul

Tel: (1) 152 45 00 (4 hat) Tlx: 24230 ceha tr Fax: (1) 149 89 22

"Renault 21. Olağanüstü bir duygu bu... Yaşayın !"

Bulutların üzerinden yeryüzüne
süzülürcesine özgür ve sessiz...
Yükseklerle, çok yükseklerle
tırmanırasına atak ve güçlü...
Geniş ufuklara egemen olmak...
aydınlık, ferah bir dünyada sınırsızlığı
yaşamak... Varolduğunu hissetmek...
Renault 21. Olağanüstü bir duygu bu.

21. yüzyılı başlatan teknolojik
gelişmeyi Renault 21'ler sergiliyor.
Dış görünüşleri mükemmel,
her an şahlanmaya hazır soylu bir
yaşatıcı gibi
Renault 21'ler Türkiye'ye üç ayıpta
sunuluyor.
Renault 21... Renault 21 Manager...
Renault 21 Concorde...

Renault 21 ve Renault 21 Manager'in
motor hacmi 1700 cc. Renault 21
Concorde'un motoru ise 2000 cc.,
üstelik enjeksiyonlu. Hızları 200 km/y
aşıyor, güçleri 135 Hp'a ulaşıyor.
Renault 21'ler geniş iç mekânlarıyla
sürücülere ve yolculara olağanüstü
bir konfor, eşsiz güçleriyle
olağanüstü bir dinamik sunuyorlar.
Bütün Renault'lar gibi Renault 21'ler de
Türkiye'nin en büyük satış sonrası
teşkilatının servis ve yedek parça
güvencesine sahip.

Uluslararası standartlarda üstün
kaliteli, geniş ve aydınlık iç
mekânı.. 7 fonksiyonlu bilgisayarı,
enjeksiyonlu motoru, hem hidrolik,
hem yükseklik ayarlı direksiyonu..
uzaktan kumandalı merkezli kilit sistemi

ve sürüş güvenliğiyle Renault 21, bütün
kavramları değiştirecek yeniden
yaratacak.

Özgür olmak. Hızın gücün
konforun tadına varmak...
Özlemleri, tutkuları aşmak...
Varolduğunu hissetmek...
Renault 21.
Olağanüstü bir otomobil bu...
Tanıyın !
Olağanüstü bir duygu bu...
Yaşayın !

RENAULT

"Yaşanacak Otomobiller"

Renault 21 Renault 21 Manager Renault 21 Concorde